yılmaz çetiner

ŞU BİZİM RUMELİ

YILMAZ ÇETİNER

ŞU BİZİM RUMELİ

BULGARİSTAN
YUGOSLAVYA
AVUSTURYA
MACARİSTAN
ÇEKOSLOVAKYA
YUNANİSTAN
ROMANYA

Kapak düzeni : FİKRET OTYAM

Şu Bizim Rumeli Röportajları, 25 Eylül ile 9 Kasım 1966 tarihleri arasında «Cumhuriyet» Gazetesinde yayınlanmıştır.

Başnur Matbaası - Ankara

ŞU BİZİM RUMELİ...

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Yılmaz Çetiner'in Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavyadaki gezilerine dair (Şu Bizim Rumeli) başlığı altında yazdığı röportaj serisini Cumhuriyet sütunlarında yayınlanırken pek büyük bir zevk, hattâ diyebilirim ki, pek derin bir hislilik ve içlilikle okumuştum.

Yılmaz Çetiner, her halde, bu röportajın bir çok okurları üzerinde ayni tesiri uyandırdığını görmüş olacaktır ki, bugün, onu, bir kitap halinde neşretmek lüzumunu duymuş bulunmaktadır. Genç gazete yazarımızın bu hususta hiç yanılmadığını ve ortaya, yalnız gazetecilik bakımından değil. milli gerçeklerimiz açısından da değerli bir eser koyduğunu söylemek isterim.

Bu gerçekler nelerdir? (Şu bizim Rumeli) bize gösteriyor ki, o diyarın gözümüzdeki, gönlümüzdeki mânâ ve kıymeti, yazarının gezisine çıkmazdan önce hayal ettiği gibi, «Türk akıncılarının at nalları»nın izlerini taşımasından ve bu izlerin bizde bir takım destanî heyecanlar uyandırmasından ileri gelmemektedir. Zaten, yazarın anlattıklarına göre, o eski fütuhat devrinden ortada kala kala Niğbolu Kalesinin tek kapısından ve bu kapıdan içeri girilince «ev-

ladı fatihan» adına karşılaşacağımız bir kaç köy delikanlısıyla, «siyah yeldirmeli, lastik pabuçlu» bir Zehra nineden başka ne kalmıştır ki...

Lakin, Zehra nine deyip de geçivermeyelim. 76 yaşına rağmen «rengini Tuna'nın mavisile Niğbolunun yeşilinden almış gözleri ışıl ışıl parlayan» bu ihtiyar kadın belki de Çetiner'e röportajlarını «Şu Bizim Rumeli» başlığı altında toplamak ilhamını vermiş olacaktır. Nasıl mı? diyeceksiniz. Çetinerle aralarında geçen şu konuşmayı birlikte okuyalım:

«... yanıma sokularak:» Neredesin sen? «diye sordu.» — İstanbuldan «— Benim de dört çocuk var orada. Bir tanesi Doktor İstanbulda. Geçen yıl Nebola geldiler ziyarete. Beni alıp götürmek istediler. Ama yanımda küçük kızım var, onu bırakamam ki... Benim yerim artık burası. Ayrılamam ben gayri buradan». Bu sözlerden şu manâyı çıkarmamak ne mümkün! Zehra nine demek ister ki «Ben bu topraklara kök salmışım; sökülüp koparılamam»

İşte, Rumelinin hemen her yanını dolduran bu nineler, bu dedelerdir ki, bizi hâlâ Tuna boylarına, Vardar ovalarına bağlayan manevi bağları teşkil ediyor. Ünlü Yugoslavyalı yazar İvo Andriç'in geçen yıl Nobel mükâfatını kazanan «Direna Köprüsü» adlı tarihi romanını okuyanlar bu bağların yüzlerce yıl evvelinden beri, bu ülkede yaşayan muhtelif camialar arasında nasıl bir âdet ve görenek ortaklığı, hattâ nasıl bir kader birliği kurduğunu ve ikide bir Kuzeyden gelen Germen akınlarına karşı nasıl tekparça bir savunma cephesi haline soktuğunu görmüşlerdir.

Yılmaz Çetiner'in «Şu bizim Rumeli» sinden bahsederken «Direna Köprüsü» romanını rasgele hatırlamamışımdır. Her iki kitap arasında gerek görüş, gerek duyuş bakımından bir çok benzerlikler bulmuşumdur. Bunların en başında Direna Köprüsü'ndeki Ali Hoca ile «Şu Bizim Rumeli» deki Zehra

nine gelir. Zehra nine oğulları kendisini İstanbula götürmek istedikleri vakit ne demiştir? «Burası benim yerim. Buradan ayrılamam gayri» demiştir. Bundan üçyüz yıl önce Kuzey Barbarları Direna köprüsünü aşarak Ali Hocanın oturduğu kasabayı işgal ettikleri gün bu ihtiyar adam ne yapar? Herkesle birlikte kaçıp gider mi? Hayır. Sanki hiçbir şey olmamış gibi, her vakitki adeti üzere, sabah namazını kıldıktan sonra, düşman askerlerinin ateşe verdikleri, talan ettikleri çarşıdaki dükkânına gider ve orada başına gelecek felâketi tevekkülle bekler. İvo Andriç'in romanındaki en acıklı sahneyi de en ziyade bu teşkil eder.

O zamanlardan bu günlere kadar arada geçen bir sürü facialı olaylara rağmen, Yılmaz Çetiner'in bu kitabında da Rumeliye «Şu Bizim Rumeli» dedirtecek olayların hikâyesile karşılaşıyoruz. Zehra nine hâlâ bir türlü Tuna kıyılarını terk etmek istemiyor; buralarda belki açlığından ölüp kalmayı çocuklarının yanına gitmeye tercih ediyor. Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya kentlerinde, köylerinde hâlâ bizim türkülerimiz söylenip bizim sazlarımız çalınıyor. Rumencede, bulgarcada, sırpçada hâlâ binlerce türkçe kelimeler, tabirler yaşamakta devam ediyor. Onların atalar sözü hâlâ bizim, bizim atalar sözümüz hâlâ onlarındır. Bir takım siyasi ve dini ayrılıklarımıza rağmen, aramızdaki bu bağlar neden çözülmemiştir? Neden çözülemiyor?

Bu sorunu, Atatürk, bundan 35 yıl evvel, Ankarada toplanan «Balkan İtilafı» konferansı delegelerine, Büyük Millet Meclisi kürsüsünden fransızca olarak yaptığı bir konuşmada (aynen) şu sözlerle açıklamıştır.

«Balkan milletleri, içtimai ve siyasi ne çehre arz ederlerse etsinler, onların Orta Asyadan gelmiş, ayni kandan yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lazımdır. Karadeniz Şimal ve

Cenup yollarıyla binlerce seneler deniz dalgaları gibi biri biri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kitleleri, başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında ayni kan deveran eden kardeş kavimlerden başka bir şey değildirler».

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU

NİÇİN ŞU BİZİM RUMELİ ?

Yıllardır kafamda ve gönlümde yatan tatlı bir hayaldi. Türk akıncılarının at koşturdukları topraklar üzerinde bütün hatıralarıyla onları duya duya dolaşmak... Tarihimizin içinden, Türklüğün bağrından bazan acı, bazan tatlı hatıralarla, ama daima haşmetle gürüldeyerek akıp taa Orta Avrupa'ya kadar bizimle beraber uzanan Tuna nehri boyunca bütün serhat şehirlerini ve hâlâ oralarda yaşayan ecdadımızın torunlarını ziyaret edebilmek...

Cumhuriyet gazetesinin yöneticileri, Sayın Nadir Nadi, sayın Doğan Nadi, ve sayın Ecvet Güresin ile yazı işlerindeki arkadaşlarım ayni duygular ve meslek heyecan içinde beni böyle bir röportajı yapmakla görevlendirdikleri zaman hissettiğim sevinci bilmem bu satırlar arasında nasıl ifade edebilirim?..

7 ülkeyi 4 ay dilediğim gibi dolaştım. Tuna nehrini vapurla geçtim. 2 saatlik yolu 9 saatte alan köy otobüsünden kelebek misali uçağa, kö-

mürlü posta treninden, Moskoviç otomobile kadar her vasıtaya bindim. Ve her gün yüzlerce insanla tanışıp konuştum.

Şahlanan atının üzerinde Yıldırım Bayezit'in meşhur Niğbolu kalesi. Budin'de onbinlerce yeniçerinin cenaze namazını kıldığı Merzifonlu Bektaşî Gülbaba, Sultan 2. Murad'ın bir zafer pahasına şehit olduğu Kosova. Kanunî Sultan Süleyman'ın 1526'da Haçlı Ordularını perişan ettiği Mohaç. Ve nihayet İstanbuldaki iç mücadeleler, siyasî ihtiraslar yüzünden koskoca impatorluğun nasıl çöktüğünü, Plevne'yi, Küçük Kaynarca'yı gezerken bir kerre daha hatırladım...

Bütün bunlar şimdi acı tatlı birer hatıra, daha doğrusu tarih oldu. Ve şimdi biz kendi öz yurdumuzda «Misakı Millî» hudutlarımız içindeyiz. Başka topraklarda gözümüz yok. Ama o nazlı Tuna'yı, o her karış toprağında kahramanlar yatan serhat şehirlerini ve oraların insanlarını unutmak ne mümkün...

Altı asır üzerinde beraber yaşadığımız, kaynaştığımız, bugün o toprakların sahibi olan kardeş milletlerle acı, tatlı hatıralarımızı tazelemek, anmak herhalde bizi birbirimize daha yakınlaştıracaktır.

Dostluk ve kardeşlik temennisiyle...

Yılmaz ÇETİNER

NİĞBOLU KALESİNİN YALNIZ KAPISI KALMIŞTI...

Işıkları hafifçe yanan yüksek tavanlı ve hayli kalabalık balıkçı meyhanesi sanki başka âlemlere doğru yol alan bir gemi gibiydi... Izgaralarda pişen bilmem hangi cins balığın nefis kokusu, mutfaktan süzüle süzüle burnumuza geliyor, gözlerimizi yaşartan dumanın acısını unuttururcasına gönüllerimizi buğuluyordu. Tokuşan rakı kadehlerinin şakırtısı... mermer masaya çarpan çatal ve tabak sesleri... Dörtlü, altılı gruplar halinde toplanmış soluk ışık ve duman arasında uzaktan hayal meyal farkedebildiğim gemici kasketli bir takım insanlar...

Ve arada bir mutfağa doğru onların seslenişi :

— Amet aga be, doldur bizim kadehcikleri!.. Boş bırakma şuncağızları!..

Kadehler derhal tazeleniyor... Muhabbet daha da koyulaşıyordu bu seslenişlerden sonra.

İstanbulda hangi sinemada ne filmi oynuyor? Başbakan o gün nasıl bir demeç vermiş?

Fenerbahçe - Galatasaray maçı ne olmuş? Havalar nasıl gidiyor? Hepsini, hepsini öğrenmek mümkündü bu konuşmalardan!..

Havanın heyecaniyle bir takım duygulara kapılıp gerilere, doğru yolculuğa çıktığım sırada, yanık bir delikanlı sesi meyhanedeki bütün gürültüleri susturdu.

İstanbuldan yolladılar fesimi
Nasıl işiteyim o yârimin sesini

Ah anam gel al beni buradan

İstanbuldan yolladılar taşımı
Üstüne anam yazdılar yaşımı.

Ah anam gel al beni buradan

İstanbuldan yolladılar armut kurusu
Anamı getirdiler tabut dolusu

Ah anam gel al beni buradan

Ve bu türkü heyecanları, duyguları gittikçe taşırıyor. Meyhanenin insanları bütün teselliyi, bütün hasreti kadehlerinden yudumladıkları erik rakısında buluyorlardı...

Gece saat 12 ye doğru kapıya gelen babacan bir polisin âşina yüzü uyandırıyordu onları daldıkları hayal âleminden... Vakit ilerledikçe «Devlet memuru meyhaneci» rakının musluğunu kapatıyor. Sesler hafifliyor. Işıklar daha da sönüyor. Ve insanlar kapıdan çıkıp, dar sokakların karanlığında hafif yalpalarla kayboluyorlardı.

O akşam ve diğer akşamlar hep aynıydı. Başka âlemlere doğru yol alan gemi yükünü boşaltıyordu sanki!..

Neredeydim ben? Kumkapıda bir meyhanede mi? Yoksa Boğazın bir köşesinde mi? 15-20 kişi kendimizi kapının önünde, karanlığın ortasında bulunca ben de hatırladım nerede olduğumuzu!..

Tam karşıda, 40 - 50 adım öteden Tuna'nın, bizim Tuna'nın hafif, nemli kokusu geliyor, ipek bir kumaşın tatlı serinliğiyle yüzümüzü okşuyordu.

Evet, ben Tuna'nın kenarında... Niğbolu'daydım. Etrafımda Niğbolulu Türkler konuşuyorlardı. Saatlerdir seslerini duyduğum, türkülerini dinlediğim bu insanlar, cedlerinin zafer şenlikleri içinde girdikleri Tuna boyundan ayrılmamışlar; hasret de duysalar, acı da çekseler kadere rıza gösterip o toprakları terketmemişlerdi...

Gecenin karanlığında kafamız dumanlı, gönlümüz dumanlı.

— Niğbolu kalesi duruyor mu? Nerde? diye sordum.

Simsiyah bir bulut gibi ensemin hizasından yükselen tepeyi gösterdiler.

— İşte orada ama, kapısından başka bir şey kalmadı!..

Tunanın tatlı bir meltem gibi rüzgârı hafif hafif yüzümüze vurmağa başladı. Belli belirsiz rütubetten nemli gömleklerimiz üzerimize yapıştı. Ama kimin umurunda!

Sahile çarpan dalga sesleri yoktu Tunada. Fakat bir içli hışırtı geliyordu derinliklerinden sanki konuşuyor gibi! Ve bunlar çoğalıyor, çoğalıyor; Silistreden, Vidin'den, Ruscuk'tan gelenlerle birleşiyorlardı Niğbolu'da...

Sonra hepimiz karanlıklar arasında kalenin kapısında, kır atının üzerinde şahlanan Yıldırım Bayezit'in gür sesini duyar gibi olduk.

— Bre Doğan... Bre Doğan!..

Bizans İmparatorlarından Heraklios (629) tarihinden yaptırılan ve şimdi Türklerin işgalinde bulunan kalenin duvarlarına çarpan Yıldırımın sesi, içeride aylardır mahsur kalan 2000 Yeniçeriyi heyecan ve sevinçle ürpertti. Önce inanamadılar, sordular.

— Kimsiniz?

Tok bir erkek sesi cevap verdi :

— Sultan Bayezit...

Evet, Sultan Bayezit gelmişti. Zaten ona Yıldırım adını bunun için vermemişler miydi? Kahraman kale kumandanı Doğan Bey, bir avuç yiğitle beraber aylardır, Haçlı ordularının zorlamasına dayanıyordu. İnsan üstü kuvvet lâzımdı bu kalabalık ordunun hücumlarını dağıtmak için. İşte Niğbolu kalesinin yiğitleri bu ilâhî kudreti bulmuşlardı kendilerinde

1396 yılı nisan ayı sonunda Fransa'dan hareket eden bu orduların başında Macar Kralı Sigusmund vardı. İngilizler, Almanlar, Çek'ler, Felemenkliler, Belçikalılar, hepsi, Birinci Kosova zaferinden sonra Balkanlara iyice hâkim olan Türklerin şahlanmasından kuşkulanmışlardı. Nereye kadar gidecekti bu Anadolunun yağız yüzlü çocukları? Krallar, prensler, şövalyeler, kontlar, baronlar, amiraller mareşaller hep bu telâşlı, kuşkulu ordunun mağrur öncüleriydiler...

«Gök yıkılsa mızraklarımızla tutarız»

Evet asilzadeler ordusunun parolası buydu, ama gök, Niğbolu'da kendi üzerine yıkıldığı zaman altın kakmalı mızrakları kırılmış, ortada sadece sırmalı üç beş elbise ile oraya buraya kaçışan perişan, mağlûp bir Haçlı ordusu kalmıştı.

Halbuki, 10 eylûl akşamı Fransız Mareşali Busiko'nun mağrur elçileri Doğan Beye giderek :

— Kalenin anahtarlarını teslim ediniz. Hükümdarınızın bu adaya bir daha ihtiyacı kalmıyacaktır. Çünkü bir daha Rumeliye gelemiyecektir, demişti.

Bu sıralarda İstanbul'un kuşatılması ile uğraşan Yıldırım Bayezit ise, Doğan Bey ile onun yiğitlerine güveniyor, biraz zaman kazanırlarsa Haçlı ordularını Niğbolu kalesi önünde yakalayıp mağlûp edeceğine inanıyordu.

Nitekim, Yıldırım Bayezit, yıldırım hızıyla Tuna boyuna yetiştiği zaman Müttefik kuvvetleri kalenin etrafında zafer alayları hazırlamakla meşguldüler.

— Olmaz devletlûm olmaz...

Veziriâzam Çandarlı Ali Paşa Bayezit'e söylüyordu bu sözleri. Padişah ise, ille tek başına düşman kuvvetlerinin arasından geçip Doğan Beyle konuşmak arzusundaydı. Oradaki durumu görecek ve yiğitlerin maneviyatlarını takviye edecekti.

Biraz sonra atını mahmuzlayarak düşman saflarına dalan ve peşinden yetişilemeyen Yıldırım Bayezit, Niğbolu kalesinin ağır demir kapısından geriye dönerken kafasında Haçlı ordularını imha edecek olan plânı tasarlıyordu...

... ...
... ...

Vakit bir hayli ilerledi. Yirmi kadar Türk, Niğbolunun karanlıklarında, biz de aynı kalenin arta kalan kapısından geri dönüyoruz. Bir kaç saat sonra sabah ezanı okunacak. Ve üç beş ihtiyar namaz kılacaklar, kendilerine, bizlerden daha yakın eski günleri hatırlıyarak... Gençler ise, artık makineleşen hayatın çarkları içine girmek, kazanmak, para kazanmak, yaşamak için yataklarının içinde istemiye istemiye gerinerek uyanacak ve işe gidecekler.

Fakat, biz yine bir avuç Türk birbirimizi her nasılsa bulmuş, buluşmuşuz geç saatlere rağmen ayrılamıyoruz kolay kolay! Herkes sevgi dolu gözlerle bana bakıyor... İstanbul'a, Türkiyeye ait meraklarını, hasretlerini giderecek bir şeyler söylememi, bir şeyler anlatmamı bekliyorlar... Ama, ne diyeyim onlara? Ne anlatayım? Tarih Tuna ile, Yıldırım ile, Doğan Bey ve diğerleri ile kafam öylesine dolu ki...

Düşünüyorum da; şu bizim Rumelinin fatihlerinden biri Koca Türk Yıldırımın sonu ne oldu? Gitti gitti Ankara ovasında, yine bir koca Türk Timurlenk tarafından mağlûp edilmedi mi? Bir inad uğruna, gururu pahasına!..

Demek, biz kendi kendimizi mağlûp etmekte daha o zamandan ustaymışız!..

«BEN TÜRKÜM KOCAM BULGAR...»

Tuna'da üçbuçuk saatlik motor yolculuğundan sonra ufacık bir iskeleye, «İşte Niğbolu burası» diye elimdeki ağır valizle beni indirdikleri zaman hayli şaşırdım. Boğaziçinde yalılardan birinin rıhtımındaydım sanki... Ama bundan bana ne? Asıl endişem ortada in cin görünmeyişiydi, Hamallar, faytonlar, etrafta üç-beş ev, hiç olmazsa birkaç bina bulacağımı sanıyordum...

Bu sırada atlı bir yük arabası sahibiyle beliriverdi karşımda. Sonra baktım küçük kulübenin gölgesinde bir genç adam motosikletini tâmir ediyordu.

Saatte 40 mil yapan «Roketta» uzaklaşmış, nokta haline gelmişti Tuna'nın üzerinde... Ortada kaldığımı anlayınca «Nikopol nerede, burası mı?» diye sorup derdimi anlatmaktan başka çare bulamadım...

Motosiklet sahibinin yanına yaklaşan sarı saçlı mavi gözlü beyaz plâstik sandallı bir genç kadın, kılığıma, kıyafetime dikkatle baktıktan son-

ra tebessümünü tatlılaştırarak, temiz bir Türkçe ile,

— Teey şuracıkda Nebol, dedi.

Ve sonra ilâve etti:

— Türksünüz değil mi?

Bu mutlu tesadüf karşısında bir hayli rahatladım.

— Evet Türküm. Siz de buralı Türksünüz galiba ?

Sarı saçlı mavi gözlü kadın motosikleti tâmir eden adamı gösterdi şunları söyledi:

— Ben Türküm, kocam Bulgar...

Sadece, 6000 nüfuslu Niğbolu'da değil, Bulgaristanın birçok yerlerinde bu şekilde evlenmeler son senelerde bir hayli artmıştı. Eski Türk ailelerinin çoğunlukla istememesine rağmen, gençlerin evlenmesine mâni olamıyordu hiç kimse... Bazan Bulgar kızları Türk erkeklerine varıyor. Bazan da Türk kızları Bulgar erkekleriyle evleniyorlardı. Bu sosyalist rejimin bir takım mecburiyetlerinden değil, gördüğüm kadarı asırlarca iç içe yaşamanın ve onun yanında bugünkü yeni dünya anlayışının neticesiydi...

— Teey şuracıkta Nebol...

Evet ama, kadının «Teey şuracıkta» dediği yerle aramızda bir kilometre mesafe vardı. Valizi yüklenip yürümekten başka çarem kalmamıştı. Yürüdüm.

Bulgarların Nikopol, bizimkilerin Nebol, tarihlerimizin Niğbolu dediği kasabanın merkezi, Tunanın hemen kenarından yükselen iki tepeci-

ğin eteklerindeydi. Tepenin bir tanesinde Türk - Rus harblerinin, Rus ölüleri için dikilen üçgen şeklinde heybetli ,fakat buz gibi donuk âbide görülüyordu. Onun karşısındaki tepede ise, Niğbolu Kalesi'nin harabeleri vardı. Asıl Türk mahalleleri bu iki tepenin yamaçlarında kurulmuştu. Yemyeşil yüksek ağaçların arasına gömülü, kırmızı kiremitli evler ve onların yanında ince, zarif minareli camiler «Nebol»a ayrı bir güzellik katıyordu.

Bayramlarda kandiller yakılır, akşamları bir kahvede toplanan ihtiyarların konuşmalarına doyum olmazdı. Ayrıca, her cuma günü; bu yamaçta oturan yaşlıların, diğer yamaçtaki dostlarını ziyaret etmesi de Nebol»un vazgeçilmeyen âdetlerindendi. Bu arada yapılan sohbetlere gençler de iştirak ediyorlardı ama, son günlerde iki neslin arası açılmıştı İstanbuldan gelen bir filim yüzünden!..

Leyla Sayar ile Cüneyt Arkın'ın «Aşk ve Kin» isimli filmi, sadece «Nebol»u değil Bulgaristanın birçok şehirlerindeki Türkleri birbirine katmıştı.

Çok yaşlılar;

— Vah vah demek Türkiyede de böyle açık saçık filimler çevriliyor, diye dövünüyor...

Gençler ise:

— Bunun neresi kötü; hepsi hakikat! diyorlardı...

Fakat her şeye rağmen «Aşk ve Kin» Niğboluda sabah saat 9 dan gece 23 e kadar fâsılasız, bir hafta gösterilmişti.

6000 nüfuslu kasabanın 3000 i Türk olduğuna ve sinema 500-600 kişi aldığına göre aynı in-

sanların 5-6 defa filmi seyrettiğini hesaplayabilirdiniz... Bunun yanında, Bulgarların ekserisinin Türkçe bildiğini ve dışardaki Türklerin Türkiyeden gelen her şeye büyük alâka gösterdiklerini de unutmamak lâzım...

Niğboluda halk, umumiyetle fabrikalarda çalışıyor veya balıkçılık yapıyordu. Tunadan çıkan gayet nefis, gayet lezzetli balıklar sadece bu kasabanın değil, bütün civar şehirlerin ihtiyacını karşılayacak kadar çoktu.

Balıkçıların kooperatifleri vardı Niğbolu'da. Hepsi oradan maaş alıyor, tuttukları balığı oraya teslim ediyorlardı. 60-70 Leva (30-35 dolâr) kadar aylıkları yanında muayyen bir miktarı aşınca prim veriliyordu kendilerine. Sonra, ekserisinin karıları ve çocukları da çalışıyordu, fabrika veya dükkanlarda... Böylece her ailenin bir hayli geliri oluyordu...

Niğbolunun nefis şarabı, sert erik veya kayısı rakısı çoğu akşamcı olan bu sahil kasabası halkının yegâne dert ortağıydı... Para harcadıkları yer ise meyhane ve sinema...

Tuna üzerinde akşam üzerleri yüzlerce insanın ellerinde kamışlı oltalarla balık avına çıktıkları görülüyordu. Bunlar amatör balıkçılardı ki, her yıl 1 veya 2 leva vermek suretiyle izin vesikası alır ve böylece hem eğlenir, hem de akşamlık nevalelerini temin ederlerdi...

Niğboluna geldiğim andan itibaren uğultu halinde ve hiç dinmeyen bir gürültünün cidden asap bozduğunu hissediyordum... Sonradan öğrendim. Yüz yıllardır âsude bir kasaba olan bura-

da bütün halkın gürültüden huzuru kaçmış... Şikâyet etmedik yer bırakmamışlar ama hiç bir netice çıkmamış!...

Niğbolu'nun hemen karşısı, Tunanın 800 metre ötesini Romanya olduğunu söylemiştim ya! İşte oraya Romenler muazam bir kimya fabrikası kurmulşardı. Bütün gürültü ve toz, oradan geliyordu...

ZEHRA ANNE: «BENİM YERİM GARİ BURASI...» DEDİ

Niğbolu Kalesi ve onun eteklerinden Tuna kıyılarına bir nazlı gelin gibi sâkin, sessiz uzanan kasaba; karşı sahildeki gürültülü fabrikadan sonra gözün alabildiğine Romanya ovalarına hâkimdi...

Yıldırım Beyazıtın hasretle baktığı bu zümrüt gibi yeşil, mümbit topraklara, ilerde bir asıra varmadan torunlarının sahip olduğu ve şu içinde yaşadığımız günden 60-70 yıl öncesine kadar oralarda varlığını hissettirdiğini okuyacaktık tarihlerde...

Kasabanın taksi vazifesi gören tek kamyonetini güçlükle bulup bir tepeden, diğer tepeye ufak bir gezinti yaptıktan sonra kalenin dar patikasından bu eşsiz manzarayı seyrederek aşağıya iniyorduk...

Niğbolunun genç Türkleri bana oradaki yaşama şartlarını anlatıyorlardı. Bu sırada, bizim güçlükle indiğimiz yolda siyah yeldirmeli lâstik

pabuçlu bir kadının koştuğunu ve yanımızdan âdeta bir rüzgâr gibi geçtiğini gördük.

— Zehra nine... Zehra nine... Bak İstanbuldan bir misafirimiz var!.

Arkadaşlarımın bu çağrısı üzerine yeldirmeli kadın derhal durdu. Ve yüzünü bize dönerek mavi gözleriyle «İstanbullu misafiri» aradı...

— Hoş gelmişsin be evlât... Sefa getirmişsin!...

Zehra ninenin toz bembe kırışmış yüzünde tatlı, müşfik çizgiler belirdi o anda... Rengini Tunanın mavisi ile Niğbolunun yeşilinden alan gözleri ışıl ışıl yandı ve daha da yanıma sokulup 76 yaşın azametini bana iyice duyurarak:

— Neredensin sen? diye sordu...

— İstanbuldan, Cağaloğlundan...

— Benim de dört çocuk var orada!...

Zehre anne... Tuna boylarının ecdat yâdigârı bu asil, bu canlı kadın, başını bir an yana doğru çevirerek buğulanan gözlerini sakladı... Uzaklara, çok uzaklara doğru baktıktan sonra yavaş bir sesle:

— Oğlumun biri İstanbulda doktor dedi. Geçen sene Nebol'a geldiler ziyarete. Alıp götürmek istediler. Amma yanımda küçük kızım var. Onu bırakamam ki!.. Benim yerim artık burası... Ayrılamam ben gari buralardan!..

— Peki, Zehra anne neyle geçiniyorsun?.. Yoksa çalışıyor musun hâlâ?.

O anda aklı fikri çocuklarında, İstanbuldaki çocuklarında olan yaşlı kadın güldü:

— Gari çalışacak hal mi kaldı bizde dedi.

Ve ilâve etti.

— **Ayda 30 lira (15 dolar) tekaüt maaşı veriyorlar... Kızım da çalışıyor... Geçinip gidiyoruz.**

Bu sırada makinayı hazırlayıp fotoğrafını çekerken Zehra anne neşelendi ve Niğbolu gençlerine bakarak:

— Ah ah dedi. Kocadık artık. Bu yaştan sonra kocakarının resmini çekip de ne yapacaksın abe evlâdım?

Sonra: Zehra anne kendini daha da toparladı... Ve mahçup bir edayla geri dönüp, bir genç kız tazeliği içinde yeldirmesini savurarak yokuştan aşağı doğru koşmağa başladı!..

... ...

... ...

Bulunduğum yerden etrafa bakıyorum da, duygulanmamak, geçmişe dönmemek mümkün değil... Belki şu anda yokuştan aşağıya, düzlüğe doğru indiğim bir hakikat ama; hâtıralar canlandıkça zafer merdivenlerinden göklere çıkıyor, yükseliyor ve yükseliyor gibiyim... Ayaklarım ve gövdem yerde... Kafam ve ruhum mazi ile birlikte yukarlarda dolaşıyor şimdi.

Zehra anne götürdü beni oralara... Daha sonra yine aynı patikada onun kızına da rasladım.

Zeliha'ya... Genç kuvvetli ve sıhhatli. Bakkaliye mağazasında satıcılık yapıyormuş. Kocası da aynı yerde işliyormuş. İkisi 300 - 350 Leva kazanıyorlarmış. Ev kirası vermiyorlarmış. Para biriktiriyorlarmış. Çocuğa evde kocakarı bakıyor.

muş!... Yani Zehra anne... (Kocakarı demek Rumelinde kaba bir kelime sayılmıyor.)

Bunları bana bir nefeste anlatan Zeliha eliyle aşağıdaki yüksek binayı göstererek :

— Te işte çalıştığım dükkâncık orada! dedi.

Bilmiyorum Niğbolu'da bugün 100 dükkân var mı? Ama geçmişi düşünürken Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si geliyor hâtırıma... 1000 dükkân bulunuyormuş... Ayrıca 4000 ev, 11 İslâm mahallesi, 6 Hıristiyan mahallesi, 20 okul, 26 mihrab ve bir de bedesten varmış. Vakıflar çok kuvvetli imiş. Öğrencilere oradan tahsisat, her yıl bayramlık elbise, harçlık verilirmiş...

Görüyor musunuz o devirde bilginin değeri bugünden kıymetli!... Ama bu 17. asırda... Sonra ne oldu? Bilgi'nin, sistemin değeri düştükçe koskoca imparatorluk da o düşüşe ayak uydurdu. Demek bilgi ile devlet idaresi at başı gidiyor... Biri diğerinden geri kalırsa çöküntü mukadder âkıbet!..

Evliya Çelebi'nin ziyareti sırasında 17 minare yükselen Niğbolu'da İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllarda bunlardan 6 sı kalmış. Şimdi ise sadece iki... Mütemadiyen yıkılmış, yanmış, yakılmış Niğbolu sancağında onları, o kadarını da görebildiğimize şükretmiyelim mi?

... ...

... ...

Bulgaristanın her köşesinde, bir ev yaptırmak ev sahibi olmak yarışı vardı. Devletin tespit ettiği kiraların 8-10 Levayı geçmemesine rağmen herkes mal sahipliği gayreti içindeydi.. Hal-

buki, aşağı yukarı yarı ücretini peşin ödedikten sonra; geri kalanı 20 yıl vadeyle bankadan alan vatandaş, bu defa her ay 30-40 Leva gibi yüksek bir taksit ödeme mecburiyetinde kalıyordu.

Niğbolu da 5 dönüme kadar arsa ile bina alım satımı serbestdi. Meselâ spor yöneticisi Şevket Azizof 2 defa ev yapmış, beğenmemiş satmıştı. Şimdi ise, bir yenisinin peşindeydi.

Tek katlı bir ev aşağı yukarı 3000-4000 Levaya mal oluyordu bu gibi kasabalarda. Apartman katlarının rayici de ayniydi. Bunu, aşağı yukarı 1966 model bir «Moskoviç» otomobil fiyatı kabul edebilirdiniz. (3900 Leva).

Ev yaptırmak isteyen herhangi bir kimse, 20-30 Leva karşılığında Belediyeye bir proje siparişi veriyor. Sonra Bankadan 20 yıl vadeli krediyi alıyordu. Bu krediler için Sofya Filibe, Plevne gibi büyük şehirlerde sıra bekleniyordu ama, kasabalarda böyle bir usûl yoktu. Oraların inkişafı uğruna mesken kredisi derhâl ödeniyordu...

... ...

... ...

Niğbolu'da genç, dinamik bir Veteriner ile tanıştım. İlhan Bey. Hanımı da ziraat uzmanıydı. İkisinin kazancı 400 Levayı geçiyor, erkek 250, kadın 150 Leva alıyordu.

Bir ara;

— Büyük şehre gitmeye niyetiniz var mı? diye sordum.

Genç Veteriner kesinlikle başını salladı :

— Çok kimse bana bu suâli tekrarladı dedi. Ama ben doğduğum Niğboluda çalışmaktan

memnunum. Sabah saat 5 de kalkar, otomobilimle köyleri dolaşırım. Bu, akşama kadar fasılasız devam eder. Sonra da ailem, arkadaşlarım ve kitaptaplarımla kendi hayatım başlar.. Niçin gideyim büyük şehre bu âsude kasabayı, Tuna kıyısını bırakıp?.. Bir defa şehirde büro işinde çalışmam lâzım. Maaş 120-150 Levaya düşecek. Bunun yanında hayat daha pahalı olduğu için masraflarımız artacak!.. Niğboluda karı koca çalışıp para biriktirebiliyoruz. Her yıl bir ay, başka memleketleri otomobilimizle gezip görüyoruz... Bütün bunlar bize kâfi mutluluk veriyor!..

— Nerelere hangi dış ülkelere gittiniz bu güne kadar?.. Herhalde İstanbula gelmişsinizdir?

Genç Veteriner'in yüzü acıyla kırıştı kendisine bu süâli sorduğum zaman...

— Türkiyeye bizim gitmemiz çok güç! dedi..

Hayret içinde tekrar sordum!

— Niçin çok güç? Siz Türksünüz aslında... Nasıl olur müsade edilmez?.. Yoksa Bulgar resmî makamları pasaport vermiyor mu?

İlhan;

— Hayır diye cevap verdi, Pasaportum var. Ancak Türkiyeden vize almak 3-4 ay sürüyor.. Sonunda o da çıkar mı çıkmaz mı belli değil! Senelik izinimizi bu duruma göre nasıl ayarlayalım? Yoksa.. yoksa İstanbulu görmek istemezmiyim! Herhalde ilk seyahat edeceğim yer orası olurdu!..

Üzüntüyle dinledim bütün şu son sözleri! Öyle acı bir hakikat tı ki; gerek bizim Türk Hükûmetinin, gerekse Bulgarların mutlaka bir çare

bulmaları gerekiyordu bu yaraya... Çünkü, sadece Veteriner İlhan değil, onbinlerce aile vardı, yarısı Türkiyede, yarısı Bulgaristanda... Bunların rahatça biribirlerini ziyaret edebilmelerini temin etmek herhalde sulh ve kardeşlik içinde yaşamağa mecbur olduğumuz şu devirde en medenî en insanca hareket olacaktı...

... ...

... ...

Bir yaz sabahı «Roketta» ile Tuna üzerinde yolculuğa çıkarak artık Niğboludan ayrılıyorum... Gönlüm, kafam hep oradaki insanlarla onların duyuşlarıyla, hasret ve üzüntüleriyle dolu.. Bilmiyorum neden? Ama bir mıknatıs gibi çekiyor beni Niğbolu... Ve sanki kaçıyorum oradan... Kulağımda ve içimde Yahya Kemalin mısralarıyla kaçıyorum. Mağlûp, perişan Haçlı ordularının geçtikleri, geçerken döküldükleri Tuna yolundan...

«Canavarlar kaçıyormuş gibi gür bir doludan
Bir salip ordusu kaçıyor Niğboludan...»

OSMANLI İDARESİ, BULGARİSTAN'DA SINIF AYRILIĞINI ORTADAN KALDIRMIŞTI

Tuna üzerinde Vidin'e doğru «Roketta» ile adeta uçar gibi gidiyorduk... Sahil boyu, iki tarafımız yemyeşildi. Keskin ve sivri çizgileri olmayan yuvarlak ağaçlar nehrin üzerine düşünceli ve tarihin bütün yorgunluğu ile yatmış sanki onun sesini dinliyor gibiydiler!..

Zaman zaman hiç uğramadan önünde geçtiğimiz balıkçı köylerinin bembeyaz badanalı camileri, oralarda Türklerin yaşadığını anlatıyordu herkese... Gönüllere huzur dağıtan kubbelerin yanıbaşında, yükselen minareler... ve hemen karşılarında Hristiyan kiliseleri... Evet, bu iki ayrı mâbet; Tunanın beslediği topraklar üzerinde Müslümanlarla, Hristiyanların beraberce, kardeşçe, iç içe uzun yıllar nasıl yaşadıklarının delili değil miydi?.

Aslına bakarsanız; Bulgarlar Milâdın 5. asrında Orta Asyadan, Azak denizi boylarına ve

Kuban çayı ağzına gelen Hun Türklerinin bir koluydular...

Avar Hanlığı Karadenizin kuzeyinde kuvvetli iken Bulgarlar da oraya bağlı kalmış, hattâ 7. asır başlarında Bizans üzerine yapılan saldırılar arasında Avarlarla omuz omuza dövüşmüşlerdi.

7. asrın ilk yarısında Avar devleti zayıfladığı zaman, Bulgarların kendi başlarına buyruk kaldıklarını ve Kobrat Han'ın idaresinde bağımsız yaşadıklarını görüyoruz. 670 yılında Kobrat Han ölünce beş oğlundan en büyüğü Batbay, Hazarlara, ikincisi Kurtağ ise Volga ırmağının kuzeyindeki Fin kabilelerine karışmıştı.

İşte daha sonra ilk Bulgar devletini bunlar kurmuş, pek zengin, pek muhteşem şehirler inşa etmişlerdi Volga nehri civarında.

Ayrıca, yine bu kabileden Elmas Han Müslümanlığı kabul ettiği için bütün Bulgarlar da aynı dinin çatısı altına girmişlerdi.

Halbuki; daha eskiden Bulgarlar, güneşe, aya, yıldızlara ve ayrıca bir takım putlara taparlardı

Bir erkeğin iki karısı olması, evlenirken kadına gümüş veya altın verilmesi... Savaşa giderken beylerin kadınlarını da yanlarında götürmeleri asırlardır devam eden âdetleriydi...

Bulgar erkekleri, geniş ağlı don giyer, başlarını traş ettirir ve sarık sarardı. Kadınların da yüzleri daima örtülü olurdu...

O sıralarda Balkanlarda Hristiyanlık gizli gizli yayılıyor. Papa misyonerler göndererek bunu destekliyordu.

Boris Bulgar tahtına geçtiği zaman (852-888) gerek Bizansla, gerekse Almanlarla iyi geçinmek çarelerini araştırdı, ve onlara Hristiyanlığı resmen kabul edeceğini bildirdi. Halbuki, bundan asıl maksadı, Bulgaristana hâkim olan bir takım derebeylerini ezmek için kendisine müttefik bulmakdı. Çok kanlı iç savaşlardan sonra Bulgarlar nihayet Hristiyanlığı kabul ettiler.

Bulgarların daha sonra birkaç asır istilâlar, iç çekişmeler arasında bir türlü bağımsızlığa kavuşamadıklrını görüyoruz. Ve artık başlarında bulunanlar Han ünvanını bırakmış, Çar'lığı kabul etmişti, Slavların tesiriyle!..

... ...

... ...

Bütün bu hercümercin devam ettiği sırada ise, Osmanlı Türkleri, Sırp ve Bulgar saldırılarının önünü almak için Balkan Yarımadasına geçme hazırlığındaydılar. (1346)

Rumelinin yemyeşil, mümbit ovaları Türklerin pek hoşuna gitmişti. Ancak, Bizansla Osmanlılar arasında o yıllarda mevcut olan anlaşma yüzünden Orhan Bey bu arzuyu bir türlü gerçekleştiremiyor ve sabırla bekliyordu. Bir ara, Bizanslılara yardım için Alaaddin Paşanın kumandasındaki Türk ordusu Balkan yarımadasına geçip Sofya yakınında Radomir Kalesi önüne kadar gitmişti. Bu ovaya Alaaddin Ovası adının verilmesinin o zamandan kaldığı Cevdet Paşa tarihinde söylenir.

Osmanlılarla Bizans arasında yapılan anlaşma bittikten sonra Türkler önce Gelibolu yarımadasını işgâl ederek Rumelide fütuhata başladılar.

Hristiyan devletleri bu durumdan endişeye düşmüşlerdi. Bulgar Kıralı İvan Aleksandrın iki oğlu İvan Asen ile Mihail süratle toplanan Haçlı Ordusunun başına geçmiş, fakat Süleyman Paşanın emrindeki Türk Ordusu karşısında büyük bir hezimete uğramışdı. Hem her ikisi de hayatlarını kaybederek... (1358)

Daha sonra Rumelide Osmanlıları durdurmak mümkün olamadı. 1362 temmuzunda Edirne... 1364 de Eskizağra ve Filibe, Türklerin eline geçti.

İvan Aleksandrın 1371 senesinde ölümünden sonra oğlu İvan Şişman Bulgaristana hükümdar olduğu zaman Osmanlı Türkleri artık Balkan yarımadasında iyice kuvvetlenmişlerdi.

İ. Şişman kız kardeşi Marayı tahta çıkmazdan 4 yıl önce Sultan 1. Murad'a vermiş ve açıktan açığa onun himayesine girmişti.

Ancak, bu arada Bolârlar, Bulgar halkına çok eziyet ediyorlar ve İvan Şişmanı da zerre kadar saymıyorlardı. Yine karışıklık başgöstermişti aralarında.

Yıl 1388... Avrupada Türklere karşı yine bir Haçlı seferi hazırlıkları başlamıştı. Bulgar Hüküm darı İvan Şişman, eniştesi Sultan Muradın koltuğu altındaydı ve tahtını onun kuvvetine dayamıştı ama, yine de Hristiyan ordularına kur yapmaktan geri kalmıyordu. Gizlice söz vermişti onlara!.

Bunu öğrenen Sultan Murad, Sadrazamı Çandarlı Ali Paşa kumandasında 20 bin kişilik bir orduyu Bulgaristan üzerine gönderdi.

İvan Şişmanın ne askerleri, ve ne de Bolârları bu kuvvetlere karşı duramadılar. Zira, halk Osmanlı Türklerini düşman diye değil, beylerin ve kıralların zulmünden kurtarmaya gelen bir halâskâr gibi karşılıyordu.

Koskoca Bulgaristanın 3 ay içinde mühim bir kavga olmadan işgali, İvan Şişmanı Sultan Murada af dilemeye koşturdu. Bu arada verdiği söz gereğince Bulgar Hükümdarı Osmanlılarla birlikte Haçlı Ordularına karşı savaşacaktı.

Ve nihayet tarihin meşhur Kosova meydan savaşı geldi çattı... İvan Şişmanın verdiği sözü yine tutmamasına rağmen Türk orduları Haçlı ordularını mağlûp etti. Fakat Sultan Murad zafer meydanında dolaşırken Miloş Kobiloviç adında bir Sırp Bolârı tarafından hançer darbesiyle öldürüldü, şehit edildi...

Sonra Osmanlı Tarihinde Yıldırım Beyazıtın destanları başlıyor... İvan Şişmanın yakalanıp Anadoluya gönderilişi ve diğer fetihler...

... ...

... ...

Osmanlılar Bulgaristana iyice hâkim olunca Anadoludan pek çok Türk getirip onları Rumeli topraklarına yerleştirdiler.

Halk Osmanlı idaresinden memnundu. Çünkü o zamana kadar görmedikleri rahat ve huzura kavuşmuşlardı. 1443 senesinde Leh ve Macar Kıralları Topolniçe'de Sultan 2. Murad'a yenilirken, bu zaferde Türklere yardım eden Bulgarların da payı olduğunu unutmamak lâzım. 1444 de

genç Kıral Vladislav, ordularını toplayıp tekrar Osmanlılara saldırdı. Fakat, sözüne sadakatsizliğin cezasını sadece Varna önünde yine mağlûp olmakla değil, bir de canını vermekle ödedi...

İşte bu savaştan sonradır ki, Bulgaristan asırlarca rahat ve huzura kavuştu.

Derebeyler artık ezilmiş, halk onların elinden kurtulmuştu. Köylülere toprak dağıtılmış, Sipahilere verdikleri aşir karşılığında her türlü tecavüzden korunur hale gelmişlerdi...

Bulgarların manastırlarına, kiliselerine ve vakıflarına ilişilmemiş, onlar yine papazların eline bırakılmıştı. Okumak da, ibadet de tamamen serbestti.

Bu arada Osmanlı idaresinin Bulgaristanda yaptığı en büyük değişiklik şuydu ki, asırlardır sürüp giden o müthiş sınıf ayrılığı ortadan kaldırılmıştı...

14 ve 15 inci asırlarda Türkler Rumeli ovalarını, Tuna boylarını âdeta cennet yapmışlar, mâmur şehirler, köyler kasabalar kurmuş, İstanbuldan gelen sanatkârlar bütün hünerlerini ortaya koyarak en güzel eserlerini bu topraklar üzerinde yaratmışlardı.

Fakat 17. asırdan sonra ne oldu? Osmanlı İmparatorluğu zayıfladıkça Balkanlardan aşağıya, Edirneye doğru göçler başladı. Bir zamanlar şahlanan atlarıyla Tuna nehrini aşan, oralara sanat, medeniyet götüren Türkler bu defa gıcırdayan, inleyen kağnı tekerleklerinin hazin sesiyle Anayurda dönüyorlardı.

Bitip tükenmeyen savaşlar, çetelerin baskınları, soygunları ve korkunç cinayetler artık bu güzel beldenin huzurunu kaçırmıştı.

Öte yandan İstanbulda herşey yolunda mıydı sanki! Saray entrikaları, Avrupa devletlerinin siyasi ve malî menfaatleriyle beraber yürüyor, koskoca İmparatorluğun çöküşünü her gün biraz daha yaklaştırıyordu. Bu arada vatan sever devlet adamları çıkmıyor değildi... Ama onların da artık kangren olan bir devlet çarkını iyileştirmeye güçleri yetmiyordu.

Evliya Çelebi seyahatnamesinin 6. cildinde 1663 senesinde Avusturya seferine çıkarken başından geçen bir macerayı anlatır. Bu olay sanırım, çöküşün başlangıcını ve tipik bir örneğini vermek bakımından mühimdir.

Bulgaristan zaptedildiği zaman Gabrova ve çevresinin bir kısım gelirleri Sadrazam için ayrılırmış. İstanbuldaki Sadrazamanı bir ağası daimi olarak orda oturur ve her yıl toplanan geliri efendisine yollarmış. Evliya Çelebinin 1663 de, bu yolculuğu sırasında Sadrazam olan Köprülü Fâzıl Ahmet Paşanın adamı kendisinden başka kimseyi düşünmeyen ahlâksızın biriymiş. Lofça, Gabrova yolu civarında Bulgarlara kurdurduğu çetelere, geleni geçeni soydururmuş. Bu arada bir soygun da Evliya Çelebinin kafilesine yapmak istemişler ama, kafiledekiler çeteden baskın çıkmış, hem adamları hem de ağayı yakalayıp adamakıllı dövmüşler. Ve sonra çeteci ağa, vazifesinden atılmış!..

... ...
... ...

Vidine yaklaşıyoruz artık... Güneş, ağustos ayının şımarıklığı içinde âdeta ortalığı kasıp kavuruyor... Ne suların nemi, ne ağaçların serinliği hafifletmiyor onun şiddetini... Etrafımızda; biri diğerini çeken tankerlerin ağır ağır akıntıya karşı koymaya çalıştıklarını görüyoruz. Tuna, Karadenize doğru sessiz, sâkin ama derinliğine akıyor... Tankerler ve gemiler de Tunanın fışkırdığı kaynağa doğru... Her ikisi arasında geçen müthiş mücadeleyi bütün haşmetiyle seyrediyoruz doya doya...

Alaman dağıdır Tuna'nın başı
Eksik olmaz serhatların savaşı
Kan ile yoğrulmuş toprağı taşı
Serhatları çalkar seli Tunanın...

Ve nihayet serhat şehri Vidindeyiz...

BULGARİSTANA AİT BİR KAÇ NOT :

Bulgaristan 8 milyon 163 bin nüfuslu ve 110.900 km². genişliğinde sınırları kuzeyde Tuna nehrine güneyde Yunanistana dayanan bir Sosyalist Cumhuriyettir.

Bu memleketin kışları uzun sürer, dağları ormanlarla kaplıdır. Tabiî kaynakları fakirdir. Hububat ekiminin yanında, en büyük zenginliği, yaş meyva ve sebzeciliktir. Her yıl 15 milyon ton linyit ve 250 bin ton demir çıkarılır madenlerinden. Ve halkın % 65 i ziraatle geçinir. Bulgaristan'da son 20 yıl içinde büyük sanayi tesisleri kurulmuştur.

TUNA'NIN SUYU HER SABAH YÜKSELİP SANKİ VİDİNİ YIKIYOR GİBİYDİ...

Orta meydanın temiz parke taşları üzerinden geçip, yan sokaklardan birine saparak, meşhur Pazavantoğlu camiine doğru yürümeğe başladım... Modern apartmanların hemen yanıbaşında, yarı ahşap, eskimiş binalar, henüz 5 - 10 yıllık ağaçlar, tamir edilmek üzere açılan kanalizasyon ve telefon şebekesi bu sessiz şehirde bir hayli faaliyet olduğunu gösteriyordu.

Camiye birkaç metre yaklaşmışdım ki, Türkçe konuşan insanların mırıltıları geldi kulağıma... Her ne kadar tarihî bir serhat şehrinde olsam nihayet Bulgaristandaydım. O sesleri, kendi dilimi duyunca heyecanlanmamak mümkün mü?

Olduğum yerde duruverdim birden... Konuşmaların nereden geldiğini araştırdım. Küçücük bir dükkân çarptı gözüme. İçinde üç kişi çalışıyor, matbaa ve diğer atöelyelerin bıçaklarını biliyordu.

Hepsiyle bakıştık bir an... Sonra, poplin pantolonlu, atlet fanilalı tombulca ve sempatik yüzlü olan adam, elindeki işi bırakarak yanıma geldi...

— Tamam galiba dedi... Bizdensin?.. Türksün değil mi abi... Hey yaşayasın... Öf be... Nasıl da anladım!..

Etrafıma toplandılar o anda. Sanki aydan, merihden gelen bir yabancı mahlûku seyrediyor gibiydiler diyeceğim ama hayır, ayrı, apayrı; onların bakışında duygu vardı, özlemin bütün belirtilerini görmek mümkündü gözlerinin içinde...

Atlet fanilalı Türk, Faruk Çeşmecioğlu katıksız Rumeli şivesiyle mütemadiyen sual soruyor, futbolcuları, artistleri radyolardan, gazetelerden kimi duyduysa onları anlatmamı istiyordu.

Faruk ve arkadaşları beraberce Pazavantoğlu camiinin avlusundan içeriye girdik. Bir köşede kalın zincirler, kat kat yükselen sandıklar ve harap olmaya yüz tutmuş kapıları kapalı bir tarihî mâbed!..

İşte 3. Selime isyan eden ve zorbalıkla Vidin hâkimi olan Pazavantoğlu Osman Paşanın yaptırdığı Caminin bugünkü hâli!..

18. Asrın başlarında Rumelinde gittikçe artan eşkiyalığın, zorbalığın ve Devlete karşı isyanların birbirini tâkip ettiği sıralarda çıkmıştı ortaya bu Pazavantoğlu... Önce Vidinde bir Ağa... Sonra Paşa...

Evet, III. Selim defalarca işgâl ettirmişti Tuna kıyılarının serhat şehrini... Ama bazan kumandanların ihmalî, bazan uzun menzilli top götür-

memek gibi diğer ihmaller Pazavantoğlunu gittikçe kuvvetlendirmiş, Rusçuğa, Silistreye, Tırnovaya kadar hâkimiyetini kabul ettirmişti...

Bu yüzden kaç Osmanlı Paşasının kellesi İstanbula gönderilmişti kim bilir? Fakat sonunda Pazavantoğlu affı şahaneye mazhar olmuş, yine de yıllar yılı rahat oturmayıp Tuna boylarında bir müstakil devlet kurmak hayallerinden vazgeçmemişti! Taa ki Osmanlı Orduları işi cidiye alıp kendisini ezinceye kadar...

Eşkıya diyoruz, asî diyoruz ama bir mühim adam bu Pazavantoğlu... Vidinde cami yaptırmış, kütüphaneler kurmuş, yollar açtırmış... Askerin rahat yaşaması için o devrin modern kışlasını inşa ettirmiş... Bugün bile gözlerimizin önünde bütün heybetiyle duruyor hepsi!.

Osmanlı Türklerinin eşkiyası Rumelinde böyle olursa; varın diğerlerinin neler yaptığını siz düşünün!.

Rami avlusunun bir köşesinde Pazavantoğlu'nun ağabeysi yatıyor. Diğer tarafta Halil ve İbrahim isimlerinde Vidinli zengin iki kardeşin mezarları var (1839-1895) Bunların hiç kimseleri yokmuş. Ölürken bütün servetlerinin halkın okuması yolunda sarfedilme sini vasiyet etmişler. Onların parasıyla pek çok fakir çocuk yüksek öğrenim yapabilmiş...

... ...

... ...

Sahil boyunca yürüyorduk. Hemen karşıda Romanya görünüyordu. Tuna üzerinde adacıklar

iç içe girmiş, biribirine yaslanmış uzayıp gidiyordu yemyeşil!..

Vidinde bakımlı parklar, ağaçlar ve çiçekler insanı o kadar dinlendiriyordu ki alabildiğine yürümek geliyordu içimden... Bulgar ve Türk dört kişi bu duygularla ağır ağır hem şehrin çarşısını geziyor, hem de «Baba Vida»nın tarihî şatosuna doğru yaklaşıyorduk...

Bütün yollar tertemizdi. Tuna.nın suyu her sabah yükselip şehri yıkıyormuş gibiydi sanki... Duvarlarda devlet büyüklerinin kocaman kocaman fotoğrafları asılıydı... Kalkınmayı temsil eden afişler... bir takım basma kalıp dövizler esasen Balkanların ve Doğu Avrupanın bütün Sosyalist memleketlerinde raslanan tipik manzaralardı.

«Halkın sosyal güvenliği var mı? Yarınından emin mi? Siz ona bakınız! böyle lüzumsuz gösterilerine fayda temin eder?.» diye konuşmak geliyor insanın içinden ama... her halde onların da bir düşündüğü olacak ki, vazgeçemiyorlar bu nümayişden!..

Zaman zaman yollarda başı yaşmaklı, Türk kadınlarını görüyordum... Hele Vidin çarşısı, köylerden gelen beyaz tülbent başörtülü müslümanlarla doluydu..!

Dükkânların önünde sıra bekleyen yüzlerce insan mütemadiyen ne bulursa satın alıyor, o gün manifatura mağazasına ithal malı kumaş, ayakkabı veya gömlek mi gelmiş! Bir saat içinde hepsi bitiyordu.

İsimler hâlâ eskiden kalmaydı. İstanbul Kapısı, Topkapı. Telgraf Kapısı, Kale Meydanı...

Balkan Turist Otelinin hemen 100 metre ilerisi İstanbul kapısıydı. Meşhur Vidin kalesinden sadece bu kısım kalmıştı. Yüzlerce yılın hâtıralarıyla yüklü Kale taşları, aynı zamanda şehrin «kibar» mahallesine açılan kapının başlangıcını teşkil ediyordu.

80-100 senelik evlerin yanı sıra modern blok apartmanların yükseldiğini görüyorduk bu arada...

Az ilerde çapraz bir eski bina vardı ki, şu anda tâmir ediliyordu .Pazavantoğlu kışlasıymış ve Osman Ağa, ailesiyle birlikte bu kışlada otururmuş...

Daha sonra da **«Baba Vida»** Şatosu...

Buradan, Tunaya açılan kapıya Topkapı diyorlardı. Şatonun üzerinde Türklerden kalma toplar hâlâ duruyor, mihmandarlar bu hikâyeleri ballandıra ballandıra, kendi taraflarına çeke çeke anlatıyorlardı.

DOKTORLAR İŞÇİLERDEN DAHA AZ PARA KAZANIYOR...

Uzun boylu, kır saçlı, açık mavi gözlerinin içi ışıl ışıl yanan Mahmut Mehmedef gülerek :

— İstanbulun her köşesini karış karış bilirim, dedi. Kadıköyü, Üsküdarı, Bebeği, Yeşilköyü bana sorun siz... Topkapı Sarayında ne var? Süleymaniye Camiinin halları hangi cins hepsini anlatayım size!..

Bu sözleri söyleyen, yaşı 60'ın üzerinde, gayet dinç ve enerjik adam, Vidin'in bir yıl öncesine kadar Belediye Başkanıydı. 1396 da zaptedilen ve 1908 de Osmanlı Türklerinin elinden çıkan bu tarihî şehirde şimdi 50 hanede yaşayan 150 kadar Türk vardı. Binlerce, onbinlerce Vidinli Türk, savaşlar, yenilgiler sırasında terketmişlerdi doğdukları toprakları... Ve her geçen gün biraz daha azalıyorlardı da...

Nitekim bu erime nihayet evvelki yıl Türk Belediyesinin lağvedilmesine sebep olmuştu. Dada önce beraberce tanıdığımız Faruk Çeşmecioğ-

lu da Türk cemaatinin başkanlığını yapmıştı uzun müddet. Aynı sebepten dolayı bu teşkilât da dağılmıştı.

Mahmut Mehmedefle tanışıp konuşmamızın ilk dakikalarında onun bir hayli durgun olduğunu, bir türlü açılamadığını görüyordum. Sonra anladım ki, bunun sebebi; İstanbul'dan gelen bir Türkle buluşmanın heyecanıdır!

Az sonra birbirimize o kadar ısındık öylesine kaynaştık ki, Vidin'den ayrılana kadar onunla beraber dolaşıp, şehir ve Türkler hakkında uzun uzun sohbetlere daldığımızı söyleyebilirim.

Bu arada öğrendim; Mahmut Mehmedef «İstanbul'un her köşesini bilirim» derken espri yapıyormuş!.. Yoksa yıllardır hayalinde yaşıyan Türkiye'ye bir defa bile gidememiş... Kısmet olmamış böyle bir yolculuk. Halbuki Ankarada hısım akrabaları, vidinli arkadaşları pek çokmuş... Hatta geçen sene hanımı İstanbulda bir yaz geçirmiş... Vidin'in eski Belediye Başkanı Mahmut Aga aynı zamanda öğretmen olduğu için okumağa da çok meraklıymış. İstanbul hakkında edindiği bütün malûmat kitaplardan ve plândanmış!..

Bütün bunları anlatırken Mahmut Mehmedef büsbütün heyecanlanıyor :

— İnşallah önümüzdeki yıl İstanbulu ziyaret ederim. Zira sıra bana geldi artık... diyordu.

... ...

... ...

Şehrin dışına doğru çıktıkça meyva bahçelerinin gözün alabildiğine uzandığını görüyor-

dum. Daha ilerde fabrika bacaları yükseliyordu. Vidin'in insanları ya bu verimli meyva bahçelerinde, ya da ücretleri bir hayli yüklü olan fabrikalarda çalışıyorlardı... Tek işçinin eline ayda 180 - 250 leva arasında bir para geçiyordu ki, ev kirasının yok denecek kadar az olduğu bir memlekette bir hayli yüksek hayat temin ediyordu bu onlara... Porselen fabrikasından başka Vidin'de muazzam bir pompa fabrikası vardı ki, burada imal edilen pompalar dünyanın dört bir tarafında satılıyordu.

Bugün rahatlıkla üzerinden geçtiğimiz yolların 23 yıl önceki durumunu anlattılar bana... Tuna'dan şehrin ortasına kadar bataklık, çamur ve diz boyu su gelirmiş. Sıtma, sivrisinek ve pislikten doğan hastalıklar şehri kırar geçirirmiş. Bütün bu ara sokaklar son yıllarda yapılmış, fabrikalar kurulmuş, Vidinlilere iş sahaları açılmış...

Bulgaristan'ın diğer köşelerinde olduğu gibi, Vidin'de de Türklerle Bulgarların gayet iyi geçindiklerini ve kaynaşmış bir halde yaşadıklarını görüyordum. Biribirleriyle iyi komşuluk yapıyorlar, iki lisan üzerinde tatlı şakalarla neşelenmiye çalışıyorlardı. Okul sıralarında arkadaşlıkları başlayıp, iş hayatında buna devam eden pek çok kimse vardı. Yahut bakıyorsunuz biri mühendis olmuş, diğeri doktor... Bizimkiler genellikle doğup büyüdükleri kasabalarda çalışmayı, aralarından yetiştikleri insanlara hizmet etmeyi tercih ediyorlardı. Halbuki Bulgarlar daha ziyade büyük şehirlerde vazife görmek arzusundaydılar.

... ...
... ...

Vidinde, küçük grupların bir hayli güzel dans müziği çaldığı iki restoran vardı. Fiatlar da Avrupanın hiç bir şehrinde görülmiyecek kadar ucuzdu. Saçları adamakıllı uzamış, siyah dar pantolonlu müzisyenler, yine ayni kıyafeti taşıyan yüzlerce Vidinli genci tıpkı Batı memleketlerindeki gibi coşturuyor yerden yere vuruyordu!

Bu Restoran - Dansinglerde gecenin en nefis yemeği **«Kebap»** dı. Evet aşağı yukarı bizimkileri andıran kebaplar.. Sonra, bütün Bulgaristanda şişköftenin adı «Kebapçiçi» idi. Yuvarlak köfteye de «Küfte» diyorlardı.

Rakı ve Şarap içiyordu herkes. Barda, tıpkı Bakkaliye dükkânlarında olduğu gibi Viski bulunuyordu ama, fiatları pek pahalı olduğu için kimse yanaşamıyordu yanına... Garsonlar, Barmen, ahçı hepsi aylıkla çalışan devlet memurlarıydı. Daha doğrusu Birliklerin, kooperatiflerin elemanları.

İşte onlara iş yaptırmak, doğru dürüst bir servis görmek mümkün değildi. Turistlere karşı biraz daha farklı davranıyorlar, nezaket gösteriyorlardı ama bu mekanizmanın verimli işlemediği apaçık görülüyordu. Zaten bu yüzden Devlet de zarara uğradığını, kimseyi memnun edemediğini görünce, sistemde bazı değişiklikler yapmaya, maaşın yanında prim esasını koymaya yanaşmışdı!..

Bu aldırmazlığın bir de iyi tarafı var. Onu da söyleyim. Vidine ilk gittiğim gece. Balkan

Turist Otelinin altındaki bu restoranlardan birine dans müziği olduğunu bilmeden girdim ve iyi masalardan birine tek başıma oturdum. Garson geldi. Bir yoğurt ismarladım. Yiyip, hemen yatacaktım. Az sonra Orkestra çalmaya başlayınca.. Doğrusu bir hayli sıkıldım. Böyle bir yerde sadece yoğurt yemek ayıp mı oldu? diye.. Bizdeki usuller malûm! Değil danslı yerde; restoranda sadece yoğurt isteseniz, bizim bazı garsonlar yüzlerini yoğurttan fazla ekşitirler. İstediğinize bin defa pişman olursunuz... Ama görüyordumki, burada sadece kahve veya maden suyu içerek bile oturanlar vardı..

... ...
... ...

Vidinli Türkülerin okumaya yüksek tahsile çok meraklı olduklarını duymuştum her yerde. Sofya, Varna veya Filibe üniversitelerini bitiren Türk kızlarından bahsetmişlerdi. İşte bunlardan birini bir doktor hanımı Vidin'de dispanserde hastaları başında çalışırken buldum...

Sabriye Hoşgül... Parlak mavi gözlü, pembe yüzlü, kısa boylu tombulca vücutlu pek sempatik bir doktordu.

Dispanserin kapısı tıklım tıklım dolu... kimi ilâç istiyor, kimisi istirahat. Ellerinde evrakları bekleşip duruyorlardı.

Sabriye Hoşgül daima gülen yüzü ile dinliyordu herkesi. Zaten bu yüzden Türk Bulgar bütün Vidinliler büyük sevgi besliyorlardı ona.. Ve yakında aralarından ayrılacağına üzülüyorlardı.

Genç kadının kocası Sofyada gazeteciydi. Bu yüzden 1,5 senedir ayrı yaşıyorlar, ayda iki ayda bir buluşuyorlardı. Çocukları 1,5 yaşına gelmişdi artık. Vidinde ona Doktor Sabriyenin annesi bakıyordu ama, artık Sofyaya gidecekti mutlaka. Ve orada bir iş bulacakdı kendisine...

Balçık kasabasında bir kaza neticesi 4 gün yattığım hastahanede de gördüğüm gibi: Bulgaristanda bütün yorucu çalışmalarına, büyük gayretlerine rağmen doktorlar az maaş alıyorlardı. 100 ile 150 Leva arasındaki kazanç işçinin aylık gelirine göre çok aşağıdaydı.

Doktor Sabriyenin de, Doktor Dimitrofun da görevi sadece polikinikte bitmiyor, sabahlara kadar devam ediyordu. Ayrıca yine ücretsiz olarak doktorlar evlere gidiyor, oralarda da hastaları tedavi ediyorlardı.

Son olarak Eylül ayında doktor maaşlarına % 25 zam yapılmıştı ama bu da pek mühim değildi.

Ancak daha sonra Sofyada konuştuğum, yetkili politikacılar, Bulgaristanda umumî olarak maaşlarda aynı nisbette artış olduğunu söylediler ve dedilerki;

«— Eskilerin, Stalincilerin zihniyeti «İnsanları putlaştıranların» politikası fiyatları ucuzlatıp, maaşları sabit tutmakdı. Fakat bu halka hiç bir fayda sağlamadı. Ancak % 8, % 10 nisbetinde bir zammın karşılığıydı düşük fiyatlar.

... ...

... ...

Biz yine Vidinli Doktor Sabriye Hoşgül'e dönelim...

Bir kardeşi Mühendis, diğeri eczacı, Amcası ise İstanbulda Teknik Üniversitede Profesördü. Demek ne kadar da doğruymuş Vidinlilerin okumayı sevdikleri..

Doktor Sabriye, amcasıyla geçen sene Sofyada tanışmışdı Halasını tanımıyordu Ve diyebilirim ki hâlâ, baba yarısıyla karşılaşmanın heyecanını taşıyordu...

İki memleket arasında yollar açılsın artık.. Vidinli Sabriye Hoşgül'ler, Mahmut Mehmedefler, Faruk Çeşmecioğulları yakınlarını dilediklerı gün ziyaret edebilsinler temennisi ve bunları yazmak vaadiyle ayrıldım bizimkilerin arasından!..

PLEVNE YOLLARINDA...

Yemyeşil ovaların ortasından acı acı düdük çalarak geçen trenimiz, aşağı yukarı her yirmi dakikada bir duruyor, yolcularını indiriyor ve yenilerini alıp yine devam ediyordu.

Plevne'ye giriyorduk. Gazi Osman Paşanın ve Türk ordularının kahramanca dövüştüğü, on binlerce şehidin kanıyla yoğrulmuş Plevne topraklarına...

Hiç bir ev bulunmıyan bazı istasyonlarda, elinde bavuluyla tek bir genç kızın zarif şehirli kıyafetiyle indiği ve ağaçların arasından köyüne doğru yürümeye başladığı görülüyordu. Zaman zaman da öğrenciler dolduruyordu trenin koridorlarını...

4 saatlik mesafeyi, 8 saatte alan bir postaydı bu... Benim kompartımanda, tatar yüzlü kavruk bir kadın ile ciklet çiğniyen 16 - 17 yaşındaki kızı vardı. Plastik sandallarını bakımsız ayağından çıkartan yol arkadaşım. ufak portatif masanın üzerine kurduğu sofrada elleriyle yağlı domuz etini

iştiha ile yiyor... Kızı da çikletini ağzından her çıkarışında bir kaç lokma atıştırıyordu.

Birinci mevki kompartımanda eşsiz bir manzaraydı bu gördüğüm!..

Ne yalan söyliyeyim. Bir an evvel kondüktör gelse de şunların biletini sorsa, her halde ikinci mevkidir diye düşünüyordum... Ama az sonra ümidimin boşa çıktığını gördüm. Zira, ana kız tıkır tıkır parasını ödeyip, 1. mevkide sere serpe seyahat ediyorlardı.

Yolumuz uzun, birbirimizin lisanını bilmesek de anlaşmaya çalışıyoruz. Hem onlar genellikle Türkçeyi söküyorlar. Kız da üç beş kelime İngilizce biliyor... Yeter de, artar bile!. Öğrendiklerim şunlar :

«Ana, kız Sofyaya gezmeye gitmişler. Kadın da, kocası da fabrikada çalışıyorlarmış. İkisinin aylığı 350 levayı geçiyormuş. Kendi evleri varmış. Kız da gıda sanayii üzerine, teknik okullardan birine gidiyormuş. Gelecek yıl o da para kazanacakmış...»

... ...
... ...
... ...

Kompartımanda ben hancı, diğerleri yolcuydu sanki!.. İki saat sonra ana, kız inince, şöyle bir uzanıp kestireyim» dedim. On dakika geçmedi... Önce bir Bulgar subayı, daha sonra esmer siyah saçlı, mevzun vücutlu bir Bulgar kızı elinde ufacık valiziyle biri karşıma, diğeri de yanıma oturdu.

Hâki elbiseli subay pek meraklanmış olacak, hemen milliyetimi sordu... Türk olduğumu öğrenince gülmeye başladı, neşeli neşeli anlıyamadığım bir takım sözler mırıldandı. Sonra, cebinden çıkardığı paketten sigara ikram etti.

Genç kız ise, hem İngilizce biliyor, hem de Türkçeyi anlıyordu. Anna, aşağı Rodoplarda, yani Türklerin ekseriyette oldukları bölgede ziraat mühendisiydi. Gayet neşeli, canlı, şakacı bir kız.

Macaristanı, Çekoslovakyayı, Yugoslavyayı ve nihayet Rusyayı gezip görmüştü. Bilhassa Moskova ve Peşteye hayran olan Bulgar kızına:

— Fransayı veya İngiltereyi görmeyi arzulamıyor musun? diye sordum bir ara...

Başını iki yana salladı ve

— Hayır dedi. Oraları beni ilgilendirmiyorl..

Fakat hemen şunu ilâve edeyim ki; Anna rasladığım ve konuştuğum insanlar arasında böyle cevap veren tek kişiydi...

Bulgaristanda bilhassa entellektüellerin en büyük şikâyeti diledikleri gibi seyahat edememekti. Sosyalizmi beğeniyorlar, kalkınmalarının bu sayede olduğuna inanıyorlardı ama «o dilediği yere, dilediği an gidemiyeceğini bilmek yok mu» işte bu hepsini çileden çıkarıyordu.

Ziraat Mühendisi bu genç kız niçin böyle konuşuyordu acaba? Komünist Partisi üyesi miydi, yoksa dâvasına inanmış bir idealist mi? Veyahut ileri gelenlerden birinin kızı mı?

Bütün bunların cevabını düşünürken papuçları dikkatimi çekti Anna'nın... Sosyalist memleketlerde gördüğüm cinsden değildi bunlar... Pek

zarif şeylerdi. Belki İtalyan, belki Fransız papucu olabilirdi!

Gülerek sordum onları nereden aldığını!.

O da güldü ve:

— Selânikten dedi. Selânikten aldım. İtalyan papucu... Kısa bir yolculuk yapmışdım da!.. Bir tek bunu aldım oradan!

Bulgar subayı da konuyu anlamıştı. O'da güldü bu işe.. Az sonra yine bir istasyonda durduk. Anna valizini eline aldı. Vedâ ederek yanımızdan o neşeli haliyle ayrıldı...

Tek evi görünmeyen köyün istasyonunda biri erkek, diğeri kadın, yaşlı iki insan duruyordu sadece... Bunlar kızlarına hasretle sarılan Annanın anasıyla babasıydı..

... ...

... ...

Nihayet Plevne İstasyonuna geldik. Vidinden Plevneye. Bir garip tesadüf bu... Pek geç hatırladım, daha doğrusu o günleri anlatan kitapları okurken uyandım. Evet, Gazi Osman Paşa Plevneyi Ruslardan almaya Vidin'den gelmişti! 25 tabur piyade, 12 bölük suvari, 48 sahra, 6 dağ topu ile, 18 Temmuzda Osman Paşa kasabaya saldırıdığı zaman düşman ne yapacağını şaşırmıştı. 19 Temmuz sabahı ise onların bize hücumu başlıyordu.

Sonra ne oldu?.. Osman Paşanın akıllara hayret veren taktikleri ile askerin kahramanlığı.. 26 saatlik girtlak girtlağa boğuşma ve nihayet zafer... Bu savaşın sonunda Rus orduları perişan vaziyet-

te kaçmış. O asrın belki en büyük imha muharebesini Osman Paşa kazanmıştı.

«Türkler bizi mahvediyor. Hristiyanlık dâvâsı kaybedilmiştir!..

Çar o günlerde Romanya Kralı Karol'a bu telgrafı çekiyordu.

Aylar geçtikçe bu mağlûbiyetin acısını çıkarmaya çalışan Ruslar Plevne önüne tekrar ordular yığmaya başlamışlardı. Onlar 125 bin, bizimkiler ise ancak düşmanın üçte biri... İstanbulda saray, etrafda paşalar yine birbirlerine düşmüşler!.. Osman Paşanın etrafı sarılmış, Grandük Nikola artık hiç bir ümid kalmadığını ileriye sürerek Türk kumandanına teslim olmasını teklif ediyor.

27 Kasımda, Plevnede yiyecek hemen hemen tükenmiştir. Yaralılar için ne ilâç ve nede sargı vardır.

Gazi Osman Paşa yirmi bin askerle bu muhasarayı yarmaktan başka çare göremiyor. Hep beraber yürüyorlar düşmanın üzerine. Bu bir huruç hareketidir. Ve belki de dünyayı hayrette bırakacak bu çıkış muzafferiyetle neticelenecektir ama, Romen ve Rus topçusundan gelen bir şarapnel parçası Osman Paşayı ayağından yaralıyor.

Vid suyu yakındaki bir evde yarasını sararlarken içeriye; Rus Generali Garetski girerek, kayıtsız şartsız teslim olmaktan hakka çare kalmadığını kendisine bildiriyor. Osman Paşa yanındaki doktoruna acı bir gülümseme ile bakarak :

— Bir gün, bir güne uymuyor diyor ve kılıcını Generale uzatıyor.

Paşa araba ile Plevneye nakledilirken önce Romanya Kralı Karol, sonra, Grandük Nikola bu büyük kahramanı tebrik ediyorlar. Rus subayları yarasına rağmen ayağa kalkan Osman Paşayı «Bravo» sesleriyle selâmlıyorlar...

... ...
... ...

«Plevne dedikleri küçük kasaba
Rus askeri çoktur gelmez hesaba
Atılan gülleleri almaz kasaba
Giderim Balkan Tükenmez
Arkama bakarım imdat gelmez
Plevnenin içinde ordu kırıldı
Osman Paşa sol yanından vuruldu.
Kırkbeşbin askerle esir tutuldu
Giderim Balkan tükenmez
Arkama bakarım imdat gelmez.»

Kulaklarımda bu türkü vardı ama, şimdi herşey değişmişdi Plevnede... Ne kaleden eser vardı ne de muharebelerin izlerinden! 74 bin nüfuslu şehrin ortasında tarihî kilise müze haline getirilmişti. Türk - Rus savaşlarında kullanılan toplar caddelere bakıyordu bu bahçenin duvarlarından... Bakıyor ve yüz yıllarca süren amansız savaşların bir sembolü olarak, insanlara artık kavga döğüş istememelerini hatırlatıyordu!..

Parklardaki ağaçların altında serinleyen ihtiyarlar, cıvıl cıvıl koşuşan çocuklar, köşe başlarında randevulaşan gençler hepsi yeni hayatın

içindeydiler. Hangi milleten olursa olsun dövüşmek boğuşmak değil, yaşamak istiyordu hepsi...

Yollara dağılan, içerlere Buzluca parkına doğru yürüyen binlerce Turist zaten hep bu arzuyla, bu düşüncelerle gezmiyormuydu Balkan şehirlerinde?..

Rumelinin en güzel parklarından, koruların-dan biridir diyebilirim Buzluca için.. Şehre biraz uzak ama, otobüs hemen yanıbaşına kadar 20 dakikada gidiyor.. Ve orada ağaçların altında nefis köfteler yiyorsunuz. Tertemiz hava alıyorsunuz. Dostluk buluyorsunuz insanların arasında!..

MİTHAT PAŞA'NIN İHYA ETTİĞİ RUSÇUK

Sabahın çok erken saatlerinde başımı otobüsün camına dayamış, eksik kalan uykumu tamamlamaya çalışıyordum. Önlerinden süratle geçtiğimiz meyva bahçeleri ve el sallayan çocukların bulanık, titrek hayali köhne otobüsün sarsıntısıyla büsbütün tanınmaz hale geliyordu...

Şehre karpuz, şeftali ve incir götüren tırnakları boyalı köylü kızıyla, şalvarlı kadın yanyana oturuyordu koltukta... Pencereleri açılamıyan havasız ve içerisi balık istifi dolu otobüste kimler yoktu ki... Hem kucağında, hem karnında çocuk taşıyan kadınlar, bastonlu ihtiyarlar, civar okullara giden neşeli genç öğrenciler... Hepsi ayrı birer portre çiziyordu gözlerimin önünde...

Bu arada, âşina operalardan birinin tanınmış aryasını duyar gibi oldum. Böylesine hurda bir otobüsün içinde, köylülerin arasında opera melodileri! Hayret etmemek mümkün değil!

Nihayet başımı arkaya çevirince bu sesin sahibini buldum.

«Acaba yabancıyı rahatsız mı ettim?» gibilerde kadıncağız susuverdi birdenbire!..

Gülerek :

— Devam, devam lûtfen devam ediniz, dedim...

Ama boşuna gayret. Bir çekingenlik girmişti araya. Uzun müddet sustuktan sonra konuşmaya başladık Ruscuklu Kneksia ile...

... ...

... ...

Esmer, iri vücutlu, siyah saçlı ve güldükçe öndeki altın dişi görünen hareketli, canlı bir kadındı Kneksia... Annesi Rus, babası Bulgardı. Ruscukta bir fabrikada çalışan melez güzelin elleri hayli biçimliydi ama, avuçlarının içinde sert ve sarı nasırlar görülüyordu. Birbiri arkasına yaktığı sigaralar sık sık öksürtüyordu genç kadını.

«— Babamın annesi Leh, babası Rusmuş, dedi Kneksia...

Ve sonra ilâve etti :

— Bizim gibi hudut şehirlerinde oturanların kaderi daima böyle oluyor!.. Karışıyoruz birbirimize...

Sayısız istilâlar, savaşlar görmüştü Ruscuk... Osmanlı - Rus muharebeleri... Daha sonra, Birinci ve İkinci Dünya çatışması... Sel gibi akıp geçen ordular... Ve nihayet onların bıraktıkları çocuklar!...

Genç kadın, konservatuarın müzik kısmını bitirmiş, bir süre lisede öğretmenlik yapmışdı. Bu arada kocası mühendis olmak isteyince Kneksia, daha fazla para kazanmak için fabrikaya girmişti.

Bulgaristanda bir müzik öğretmeni 80 - 100 leva aylık alıyordu. Fabrika işçisi ise 180 - 200 leva... Fakat şimdi yüzüp yüzüp kuyruğuna gelmişlerdi sıkıntının. 1,5 sene sonra üniversiteyi bitiriyordu ağır çalışmayı bırakacak, yine öğretmenlik yapacaktı.

Fedakâr kadın bir ara düşündü, düşündü ve dedi ki:

— Biliyor musunuz? Ben konservatuarı bitirdikten sonra önce operaya girdim. Soprano... Mezo sopranoydum...

Sonra acıyla buruşturdu yüzünü:

— Ama şimdi sesim kalmadı. Sigara alıp götürdü her şeyi!..

Kneksia bir şey hatırlamış gibi tekrar konuştu:

— Ferhan Onat ne yapıyor... Ferhan Onat... O buraya geldiği zaman kendisini iki defa dinledim... En beğendiğim ses Ferhan'dır...

Onunla konuşurken yanımızda oturanlar da bizi dinliyor, zaman zaman sohbete katılıyorlardı. Ruscukta yaşıyan 70 yaşındaki annesine bakan, 9 yaşında kızını okula gönderen, kocasını mühendis yapmak için didinen bu faal kadın herkesin sevgisini ve takdirini kazanmıştı kısa zamanda...

Ruscuğa yaklaşırken artık yolcular susmuş, az sonra kavuşacağı yakınının heyecanına kapılmıştı. Şehrin içine girdikçe büyük binalar, geniş parklar ve iyi giyimli insanlar görüyorduk. Yolculuğun sonunda artık takatları kalmıyan küçük çocuklar koro halinde ağlamaya başlamışlardı...

Ve arkadan yine Kneksia'nın mırıltı halinde berrak sesi geliyordu!..

... ...

... ...

Kanunî Sultan Süleyman zamanında kurulan Ruscuğu adım adım geziyordum. Daha evvel bir balıkcı köyü olan burayı Türkler mâmur hale getirmişler, önce kasaba, sonra Tunanın en gözde, en hareketli şehri yapmışlardı. Ruscuk aşağı yukarı iki asır. Balkanların endüstri, ticaret ve kültür merkezi olmuştu...

Şimdi bir köşede: Slâv ve Lâtin mimarisi karışığı meşhur Ruscuk operası... Tiyatro ve kültür merkezi... Sonra adım başına; kırallık devrinin kuleli köşkleri, sarayları yükseliyordu... Yaşlı, fakat dinç, yemyeşil ağaçlar, bakımlı parklar... Güler yüzlü yumuşak insanlar süslüyordu sokakları.

Gözlerim bu arada Mimar Sinanın, Rüstem Paşaya yaptığı camii aradı. O şaheser de diğerleri gibi. Türk - Rus savaşları sırasında yıkılmış, yeri bile kaybolmuştu! O zamanlar Ruscuk Türkleri ticaretle uğraşırlar. Romence ve Bulgarca bilirlerdi... Haftada bir pazar kurulur, o gün köylerden binlerce insan Ruscuğa iner, malını satar, ihtiyacı olan malı alırdı...

Kasabada 2200 ev vardı ki, sadece 200 - 300 kadarı Hıristiyanlara aitti. Şimdi ise Ruscukta 150 - 200 aileden fazla Türk bulamazdınız...

... ...

... ...

19. Asrın başlarında Ruscuk Osmanlı devletinin büsbütün alâkasını çekti... Savaşlar, bu zengin, bu verimli şehrin, stratejik bir ehemmiyeti olduğunu da ortaya koyuyordu.

Hele Balkanlarda başgösteren isyanlar, âsayişsizlik nihayet Sultan Aziz'in Mithat Paşayı oraya göndermesine sebep oldu. Ruscuk için, bundan büyük mutluluk düşünebiliyor musunuz?

Vidin ve Silistirede idarenin iyi olmadığına dair şikâyetlerin arttığı, Rusların «Balkanlarda Bulgarlara zulmediliyor» diye feryat ettiği sırada (1864) Mithat Paşaya Tuna Vilâyeti Valiliği verildi...

Silistre, Vidin, Niş, Ruscuk hep onun idaresi altındaydı uzun müddet, tâki işler düzelinceye kadar.

Mithat Paşa Tuna vilâyetinde önce mülkî taksimatı kurdu, sonra âsayişi getirdi. Ama eskiye taraftar geri kafalılar bugün olduğu gibi, o gün de içimizi yiyor. kemiriyordu!

Şeyhülislâm Sadettin Efendinin yetiştirmelerinden Ruscuk naibi Süruri Efendi ve avenesi, Paşaya, onun islâhat hareketlerine karşı amansız mücadele açmışlardı.

(Ne acı tesadüf ki; aynı süruri Efendi, Mithat Paşayı idama mahkûm edilip Taif zindanına gönderen düzme mahkemenin başkanlığına seçilmişti Abdülhamit tarafından..)

Bütün engellere rağmen Mithat Paşa yılmıyordu. Tuna vilâyetinde ilk defa geniş yollar açtırıyor binalar kurduruyordu.

Ticarî faaliyet derhal emniyet altına alınmış, âsayişi gerektiren bütün tedbirlere başvurulmuştu. «Menafi Sandığı», «Tuna Ticaret Vapurları Şirketi», «Araba İle Nakliyat Şirketi». Teknik tedrisat için «İslahhaneler, hastahaneler, fabrikalar hep onun üç buçuk yıl süren valiliği sırasında yapılmış...

Dahası var. Sofyada ilk Ziraat Bankasını kuran ve Osmanlı İmparatorluğunun ilk demiryolunu Ruscuk - Varna hattını inşa ettiren yine Mithat Paşaydı...

116 Bin nüfuslu Ruscukta gezerken bir şimendifer atölyesini gösterdiler... Mithat Paşa devrinde inşa edilmiş... Daha ileride Bulgar demiryollarının müzesini dolaştık... Sultan Azizin hususî vagonu... Mithat Paşanın getirttiği lokomitifler şimdi hepsi bir kenarda o günlerin hâtırası olarak duruyordu...

Anadoludan almış getirmiş. Rumeliye vermişiz... Oraları ihyaedip donatmışız... Taa Budapeşteye kadar bütün varlığımızı göndermişiz!.. Biraz da; ev sahibinin kendi payından kesip, misafirine ikram etmesi gibi.. Elbette «Rumeli bir gün elimizden gidecek» diye düşünmemişiz o zaman. Misafir 600 yıl kalır mı hiç?

Ama yine de yaranamamışız, bir takım yabancı tarihlere, bir takım tarihçilere!..

Yıkmamışız. yapmışız!.. Yememişiz. yedirmişiz... Aslını onlar da biliyor biz de... Bu bakımdan vicdanımız rahat, serhat boylarının şehitleri huzur içinde dinleniyorlar şimdi...

ŞUMNU TÜRKLERİYLE BİR SOHBET

Şumnuda, Tombul Camiin etrafını çeviren geniş gövdeli, yeşil yapraklı ağaçların gölgesinde «Delior man» bölgesinin pehlivan yapılı ihtiyarlarıyla konuşuyordum... Civar köylerden Cuma namazını kılmaya gelmişti. ekserisi... Kiminin elinde baston, kiminin tesbih; ayaklarını uzatıp, sırtlarını duvara dayamış sohbet ediyorlardı.

Tombul cami Bulgaristanda Osmanlı eseri mabedlerin en büyüğü ve en zârifi idi. Avrupanın birçok memleketlerinden gelen mimarlar, mühendisler bu Türk yapısını tetkik ediyor ve hayranlık içinde «Bir sanat şaheseri» olduğunu söylüyorlardı.

1744 yılında Şumnulu Şerif Halil Paşa tarafından yaptırılan camiin minare ve kubbesinin yanında iç tezyinatı ve boyaları hep eskiden kalmaydı. Hiç bir tarafına el sürülmemişti. Renklerin bilhassa sarı, siyah üzerine işlendiği, asırlar geçmesine rağmen bozulmadığı görülüyordu.

Yalnız, Türk - Rus harbleri sırasında Caminin içinde insanlar barındırıldığı için, bazı kısımlar harap olmuş, fakat sonradan oraları da tâmir edilmişti.

... ...
... ...
... ...

Ağaçların altındaki taş sıralardan birinde oturan Ali Osman Hatipoğlu ile sohbete dalmıştık. 80 yaşındaki Deliormanlı konuşurken, sanki tarihin sesini dinliyor gibiydim. Anlatıyordu. Harblerde çektikleri çileyi, sefaleti. kaybettiği yakınlarını bir noksansız hatırlıyor ve anlatıyordu... İki yıl Fransada esir kalmış, o sırada Fransızca öğrenmişti. Parise ait hikâyelerinin ayrı bir âlem olduğunu söylüyordu arkadaşları!.

Ali Osman ağanın dişleri yoktu ağzında. Tamamını kısa bir zaman önce çektirmişti, yakında sigorta bedava yenilerini takacaktı.

Arkadaşları anlattı. Geçenlerde Paristen 70 yaşında bir Türk gelmiş ve Şumnudaki eski köyüne yerleşmiş. Harbden sonra esir gittiği Fransada tam 50 yıl kalmış, oranın her şeyi hoşuna gittiği için... Sonra emekli olup öz yurduna Deliormana dönmüş.

Ali Osman Hatipoğluna;

— Baba sen de emekli maaşı alıyor musun ? diye sordum...

Neşeli, neşeli;

— Alıyom ya, alıyom... Bu kadar savaş gördük evlât dedi... Ben almıcam da kim alacak?..

80 yaşında hoş sohbet ve sıcak kanlı ihtiyarın asıl merakı İstanbuldu... Bana mütemadiyen orası hakkında sualler soruyor;

— Ah gözünü seveyim şu İstanbulun... Bir kerre göremedik gitti diyordu...

... ...

... ...

Bu gün 59 bin nüfusu olan Şumnuya Bulgarlar Şumen veya Kolarovgrad diyorlardı. Osmanlı idaresindeyken Rumelinin en önemli kültür ve sanat merkezlerinden biri olan Şumnu, bu tarafını hâlâ muhafaza etmekle beraber, şimdi, daha ziyade endüstri şehri haline gelmişti.

Şehrin civarı irili ufaklı fabrikalarla doluydu. Ailelerin bir kısmı makina başında çalışıyor, azınlık ise toprakla uğraşıyordu.

Diğer yerlerde olduğu gibi işçilerin aylıkları yeterli sayılırdı. Meselâ Brancova kasabasında 1800 bisiklet, 600 motosiklet 7-8 otomobil vardı ki, bu rakamlar onların para biriktirip neler alabildiğini gösteriyordu...

Ayrıca, konuşuğum Türkler bana; «Şumnu, Varna, Silisre kongresinde 3900 kişinin otomobil sahibi olmak için para yatırdığı ve sıraya girdiğini» söylediler...

Türklerin toplu halde bulunduğu büyük şehirlerden biri olan Şumnu, bilhassa Sultan 3. Murad'ın Rusyaya açtığı seferden sonra ehemmiyet kazanmıştı. Birinci Sultan Hamidin zamanında başlayıp, Üçüncü Sultan Selim devrinde biten Rusya ve Avusturya savaşlarında Şumnu Osmanlı Ordusunun merkezi olmuştu. Halbuki Evliya Çe-

lebinin seyahati sırasında burası küçük bir kasabaydı 2000 evi, 10 mahallesi, 7 okulu vardı...

Şumnuya Bulgarların Şumen demeleri de **«Şum»** kelimesinden geliyordu. **«Şum»** Bulgarcada hışırtı, gürültü anlamını taşıdığı, bu kasabanın yeri de ormanlık olduğu için **«Hışırtılı** kasaba» yâni Şumen diyorlardı...

Osmanlı tarihinde Şumnu, Çandarlı Ali Paşanın fetihlerinden sonra ortaya çıktı. Etrafındaki bütün kaleler ve bütün şehirler düşünce Şumnu da kapılarını dövüşmeden Türklere açıvermişti.

1444 Varna savaşına, Macar kralı Vladislav Haçlı Ordusuyla, Tuna boylarını kana boyayarak gelirken Şumnuya da sataşmış, fakat ele geçirmeye muvafak olamamıştı...

Şerif Halil Paşa, Turnacıbaşı Hacı Mustafa gibi kıymetli insanlar yetiştiren Şumnu, daha sonra onların faydalarını da görmüştü.

18. Asırda Osmanlı Ordularının merkezi olan bu şehir, Rus ordularının bütün gayretlerine rağmen düşmemiş, ancak Ayastafanos muahedesi imzalandıktan sonra Türk ordusu Şumnuyu boşaltmıştı.

Şumen'de Türklerin kurduğu bir bölge tiyatrosu vardı. Her hafta 5 gün Türk sanatçıları gayet başarılı oyunlar veriyorlar, zaman zaman civar kasabalara gidiyorlardı. Aziz Nesin'in. Yaşar Kemal'in oyunları bilhassa çok tutuluyordu Deliorman Türkleri arasında...

Türk edebiyatının bütün örnekleri, Türkçe okuma kitaplarında olduğu gibi, Şumen caddelerindeki kitapçılarda da satılıyordu. Yakup Kadri

Karaosmanoğlu. Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Reşat Nuri Güntekin, Halide, Edip, hepsini görebiliyordunuz vitrinlerde...

Bunun yanında plâk satan mağazalarda Zeki Mürenin fotoğrafları, plâkları kapış kapış satılıyordu... Bunlar, Sofyada veya dışarda basılıyordu her halde!

Ama plâk çabuk bozulduğu için herkes 2-3 tane aynı plâktan alıyor, sonra bir karaborsadır gidiyordu...

Şumnu bilhassa son yıllarda hayli gelişmişti. Geniş caddelere, büyük otellere, parklara mütemadiyen yenileri ilâve ediliyordu...

Geceleri, müzik sesleri dışarlara akseden restoranlar bu mütevazi şehrin nasıl bir hayat yaşadığını göstermiyor mu?

DELİORMANLI

BİR PEHLİVANIN BABASI...

İri kemikli yüzünde sert çizgiler taşıyan mavi gözlü, lâcivet bereli adam bir müddet etrafımda dolaşıp uzun uzun beni tetkik etti. Ve sonra hiç konuşmadan yanımdan uzaklaştı...

Şumnu tren istasyonu o kadar kalabalıktı ve etrafımda o kadar Türkçe konuşan insan vardı ki, kendimi Anadolu şehirlerinin birindeymişim gibi hissediyordum. Bu yüzden mütemadiyen bana bakan pehlivan yapılı, yaşlı adama fazla alâka gösteremedim...

Ama bu defa o dayanamamış olacak, az sonra çekingen ve şüpheli bir tavırla yanıma yaklaşıp Türkçe;

— Sofya'dan mısınız? diye sordu..

— Hayır, dedim İstanbuldan!..

Heyecansız ağır ağır başını salladı, hafifçe tebessüm etti ve bir iki dakika sustuktan sanra mırıldandı...

— Yaa, demek Çargraddansınız!.

Bulgarlar da, Türkler de İstanbula hâlâ Çargrad diyorlardı. Grad, Bulgarcada şehir mânâsına geliyor; Çar da Çar... «Çar şehri» yâni «Sultan şehri» oluyordu...

Mustafa Duralief, kendisiyle konuşurken yanımıza gelen diğer bereli Türkle de selâmlaşarak :

— Oğlumu bekliyorum, dedi... Az sonra Sofya treninden inecek... Pehlivandır... Hem de Balkan Şampiyonu!.. Belki duymuş sunuzdur? 120 kiloda Deliormanlı Osman Duralief...

Tevekkeli değil, bu kalın enseli, kırık kulaklı adamda bir pehlivan hali görüyordum. Demek o «Cihan pehlivanları» yetiştiren Deli Ormandandı... Hem de bir şampiyonun babası...

Yarı iftihar, yarı şikâyet Mustafa Duralief konuşmasına devam etti;

— Kendim öğretmen olmama rağmen oğluma okumayı bir türlü sevdiremedim. Okula ısınamadı gitti.. Merakı yoktu bilgiye!. Pehlivanlığa özendi... Şampiyon oldu ama, bir de diploma alsaydı!...

Biraz sonra trenle Sofyadan gelecek olan Osman Duralief, babasının anlattığına göre, bir fabrikada çalışıyordu. Sporcu ve hele muvaffak bir sporcu olduğu için idareciler tutuyorladı onu.. Mustafa Duralief ise ilkokul öğretmenliğinden emekliye ayrılmıştı... Ve şimdi ayda 68 Leva alıyordu... Tarlası ve evi de vardı... Yaşayıp gidiyordu köyünde!...

Şampiyonun babası ile konuşurken etrafımıza birçok Türk toplanmıştı kadın, erkek... Herkes bir sual soruyor, İstanbula veya oradaki yakınlarına ait meraklarını gidermemi bekliyorlardı !..

— Benim kadeş coçuğu var Ziytinburnunda Asan tanır mısın ?

— Aksarayda Bacanak Mustafanın kahvesini gördün mü hiç? İşte orada benim teyze oğlu garsonluk yapıyor!..

— Taşlıtarlada benim amcanın oğlu Sülüman var!..

Bütün bunların cevabını istiyorlardı benden !.. Onlara, İstanbulun çook büyük olduğunu akrabalarını tanımama imkân bulunmadığını Taşlıtarlanın sadece bir kısmında buradaki kasabalarından fazla insan yaşadığını anlatmaya çalışıyordum!..

52 yaşında Hüsnü Fazlı İbrahimof Şumnu istasyonunda tanıdığım Türklerden biriydi... Oğlu ile beraber Sofyada fabrikada çalışıyordu. Deliormandaki köyüne izinli gelen iri kıyım işçiye sordum.

— Ayda kaç Leva geçiyor eline?

— 180-200 kadar...

— Ya oğlunun?

— O henüz genç, 140-150 Leva alıyor... Sonra artar her halde!..

Demek, baba ve oğulun eline her ay 340 - 350 Leva geçiyordu. Sonra anlattığına göre; ev kirası da vermiyorlar, fabrikaya pek az yemek parası ödüyorlardı.

— Peki dedim, her ay kaç Leva biriktiriyorsunuz?.. Ve ne yapacaksınız bu paraları?

Hüsnü Fazlı İbrahimof güldü ve gizlemeye hiç lüzum görmeden söyleyiverdi hakikati...

— Köydeki karıya para gönderdikten sonra, 170-180 Leva Bankaya yatırıyoruz... Parayla ne yapılır! Ev kuracaz. Eşya alıcaz!.. Hem, hayat boyu hep böyle çalışacak değilizya! Birkaç yıl sonra ben köye kocakarının yanına dönecem...

Daha önce de söylediğim gibi, her vatandaşın 5 dönüm toprağı olabiliyordu Bulgaristanda. Bazı bölgelerde bu. 8-10 dönüme çıkıyordu. Ayrıca, 20 koyun, 4 buzağı ve 1 inek beslemeye hakları vardı. Fazlası ise devlete aitti. Ve bu hayvanların ürününü kooperatiflerden başka yere satamıyorlardı...

Hüsnü Fazlı İbrahimof da anlaşılan bir müddet para biriktirdikten sonra, ailesiyle beraber sahip olacağı topraklar üzerinde çalışmayı arzuluyordu...

Bütün bunları konuşurken, onunda benden bazı şeyler söylememi beklediğini hissediyordum... Türkiyedeki kazançlar... Sigorta ve emeklilik durumları... Hayatın pahalı mı, yoksa ucuz mu olduğu?.. Hepsini merak ediyordu Deli Ormanlı Türk...

Ve içinde ne olursa olsun bir İstanbul özlemi vardı... Doğduğundan beri ismini duymuştu, taşı toprağı altın Sultan şehrinin... Amca oğulları, dayı kızları... Deli Ormandan yıllarca önce göç eden yüzbinlerce insan vardı Türkiyede...

Az sonra benim beklediğim tren gelecekti... Balkan Şampiyonu Osman Duraliefi Sofyadan getirecek olan ise yarım saat rötar yapmıştı... Bu arada Hüsnü Fazlı İbrahimof da diğer bir trene binip kendi yoluna ayrılacaktı...

Şumnu istasyonunda iki saattir sohbet eden üç Türk öylesine kaynaşmıştık ki ...Ayrılmak gelmiyordu içimizden... Oğluna kavuşacak baba. işinin başına dönecek işçi ve daha çok uzun yolu olan ben «Keşke biraz daha kalabilsek beraberce» diyorduk!.

Acı acı, düdüğünü öttürerek, istasyona homurtuyla giren ekspres, iki üç dakika durduğu Şumnudan beni ve valizlerimi aldı. Kafam ve gönlüm orada, onların yanında. bana el sallayanların arasında yine serhat şehirlerinden birine gidiyorum...

ONLAR ÇİRKİNLİĞİ GÜZELLEŞTİRMİŞLER, BİZ, BİZDEKİ O MUHTEŞEM GÜZELLİKLERİ BÜTÜN ÇABAMIZA RAĞMEN BİR TÜRLÜ ÇİRKİNLEŞTİREMİYORUZ

Sarı, altın sarısı ipek bir şerit gibi, gözün alabildiğine uzanan sahil boyundaki 12 katlı, 15 katlı gökdelenler; Karadeniz'in hiç eksilmiyen dalgalarına karşı koymak için yapılmış birer kaleydiler sanki!..

Ama bu sert, bu haşin dalgalar en azgın zamanlarında bile, o muhteşem kalelerin eteklerine erişecek kudrette değildiler...

Medeniyet, tabiatı yenmişti Varna'da!..

On yıl önce yılanların, hattâ vahşî hayvanların dolaştığı, insan ayağı basmayan çalılıklar, şimdi dünyanın dört bir tarafından koşup gelen binlerce turistle doluydu.

4000 yataklı, 30 modern otel, 1200 yataklı zarif Bungalovlar ve daha binlerce kişiyi alabilecek pansiyonlar süslüyordu sahil boyunu...

154 bin nüfuslu tarihî Varna, turistik bir şehir olmuştu son yıllarda...

«Karadenizin kraliçesi» deyimini bütün Avrupaya duyurmaya çalışan Bulgarlar, «Golden Sands» adını verdikleri Varna sahilleri için bir takım meşhurlara :

«— Burası Kaliforniya'dan güzel dedirtmişlerdi!..

Şimdi ben; gazeteciler otelinin balkonundan uzaklara, Karadenizin derinliklerine bakıp, hırçın dalgaların âsab bozucu sesini dinlerken düşünüyorum

— Olabilir diyorum. Burasrı Kaliforniya'dan güzel olabilir... Ama, bizim Antalya sahilleri, Erdek, Ayvalık, Edremit'in o şaheser çizgileri, o canım o billûr sulariyle kıyaslamak ne mümkün!

Varna'da Bulgarlar, tabiati yenip çirkinliği güzelleştirmişler!.. Biz ise, bizim sahillerimizde, bütün çabamıza rağmen muhteşem güzelliği bir türlü çirkinleştirenmiyoruz!..

... ...

... ...

Varna limanının bulunduğu yer yeşillikler arasındaydı... Uzun bir rıhtım, boylu boyunca yatmıştı denize doğru! Arkasından eski binalar «Golden Sands» in gökdelenlerine tam bir kontrast teşkil ediyor, asûde haliyle ruhlara huzur veriyordu...

Arkamda kaldı Karadenizin hiç bir gölge görünmiyen ufukları... Şimdi, şehrin ötelerindeki yeşil, yemyeşil alabildiğine düz ovalara bakıyorum...

Türk orduları, çadırlarını kurmuş, ocaklarını yakmış, Mehter marşları çalınıyor... Daha ileride Haçlı ordularının karargâhı bir zafer sarhoşluğu içinde!.. Macar Kralı mağrur Lâdislas, Başkumandan Jan Hunyad, az sonra Osmanlıları nasıl perişan edeceklerini konuşuyorlar aralarında...

Çekildiği köşesinden ısrarla getirilip ordusunun başına geçen ihtiyar Sultan Murat ise endişesiz... Savaş aleyhimize neticelenmek üzeredir. Paşalar, vezirler, Sultanı kaçırmak istiyor, «Bu dövüşün intikamını başka bir zaman alırız» diyorlar. Fakat bütün bu sözler boş!..

Sultan Murat direniyor:

«— Ya muzaffer olurum, ya buradan Allahıma kavuşurum!..

Padişahın kızmakta hakkı var. 12 temmuz 1444 te Segedin'de Macarlarla 10 yıllık bir sulh anlaşması yapılmıştır. Türk elçileri «Kur'an-ı Kerim», Macarlar ise «İncil» üzerine yemin edip imzalamışlardır anlaşmayı...

Bundan sonra, Sultan 2. Murat, hayatını huzur ve sükûn içinde geçirmeyi, Manisaya, gül bahçelerinin arasındaki köşke gitmeyi tasarlamaktadır.

Yeni Padişah ise, 13 yaşındaki oğlu Mehmet!. vezirler, kumandanlar ve bilhassa Çandarlı Halil Paşa endişe içindedir ama, yaşlı Sultana söz geçirememiştir hiçbiri...

Nitekim kısa süre sonra endişelerinde haklı oldukları görülüyor tecrübeli devlet adamlarının!..

Macarlar, Polonyalılar, Haçlı ordulariyle birleşip anlaşmayı feshediyor ve 1 eylûlde «fırsat bu fırsattır» deyip Osmanlılara harb ilân ediyorlar.

Bir sel gibi akan hıristiyan orduları irili ufaklı bir çok şehri zaptetmiş ve nihayet 26 ekimde Şumnuya gelmiştir. Kanlı savaşların sonunda, sağ kalabilen 50 kadar Türk askeri de kalenin burcundan aşağıya atlayıp intihar ediyor... Bu gidişi durdurmak mümkün değil!..

Serhat boylarının ve 13 yaşındaki oğlu Mehmedin tahtının tehlikede olduğunu görerek büsbütün şahlanan 2. Murat, tıpkı bir sipahi gibi atını mahmuzlayıp düşman saflarına atılacak ruh haletindedir o anda!...

Yeniçeriler, böylesine yiğit kumandanın arkasında gayrete geliyorlar. Çember içine alınan düşman, fecî bir mağlûbiyete uğruyor...

Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa, Umur Bey, Osman Çelebi ve binlerce Türk şehit olmuştur ama; Koca Hızır adlı Yeniçeri neferinin palasının ucunda, sözünde durmayan Macar Kralı Lâdislas'ın kellesi, bir ibret levhası halinde sallanmaktadır!.

İşte bu müthiş savaşın sonunda, yine sâkin hayatına dönen Sultan 2. Murat'ın sözleri ise şöyle.

«— Padişahımız efendimiz Sultan Mehmet Han-ı Sani Hazretlerine arzedin. Bu zafer onundur. Biz, oğlumuzun emrinde bir serdardan başka bir şey değildik!..»

... ...
... ...

Daha yakınlara, yakın tarihimize geliyorum... Şumnu ve Şıpka'daki askerî harekât... Silistremüdafaası... Nihayet Plevne savaşı!.. Bunların hepsiyle ilgiliydi Varna ve Varnalı Türkler... O günlerin yarasını taşımayan pek az insan bulurdunuz «Karadenizin Kraliçesi»nde!..

Bir zamanlar yürekleri yana yana türkü söyliyenlerin sesi kulağıma gelir gibi oldu yine...

Saray önü sıra sıra söğütler
Oturmuş binbaşı, asker öğütler
Bu kavgada ölen babayiğitler
Oynaşır balıklar deniz dalgalı
Bugün Varnacığın başı belâlı
Arap oğlu bıçağını yağlasın
Yağlasın da Plevneyi boylasın
Bu kavgada çok analar ağlasın
Bugün Varnacığın başı belâlı...

Fakat şimdi Varna'da kanlı savaşların ibret verici hatıraları ne olursa olsun, unutulmuştu artık...

Bu yıl Bulgaristanı ziyaret eden 1 milyon 300 bin turist, 8 küsur milyon nüfuslu bir memleketi nasıl ihya eder? Düşündünüz mü hiç? Turist furyasından en büyük payı alan Varnalılar gelecek yıl daha fazlasını getirtebilmenin çarelerini düşünüyorlardı şimdi?

Günde 15 bin kişi... Evet şehre günde 15 bin yerli ve yabancı geliyordu.. Kapitalist memleketlerin şık giyimli turistleri.. Komünist dünyasının, dünyayı umursamıyan, yine komünist mem-

leketlerinden başka diyara kolay kolay yolculuk yapamıyan, otuz iki dişi altın emekçileri (!)... Varna sokaklarının ve o sahilin her gün artan müşterileriydi!.

«Otuz iki dişi altın emekçiler (!)» deyince aklıma geldi... Bilhassa Rus kadınları nedense dişlerini plâtin ve altın yaptırıyorlardı... Güldükleri zaman, ağızlarının içinde âdeta bir hazine görülüyordu!.. Ya, paralarını sarfedecek yer bulamayınca böyle bir «yatırım» yapmaktan başka çareleri kalmamıştı... Ya da altın dişi, süs kabul ediyordu Doğunun kadınları!..

Varna'da her yerde türkçe konuşulduğunu duyabilirdiniz... Bulgar faytoncular aralarında bizim dilimizle anlaşıyorlardı. Ve bu bir alışkanlık halindeydi...

Otel konusuna gelince; Bulgaristanda bulduğum fiatlar ve onların turizm anlayışı bizi, başımızı iki elimizin arasına alıp acı acı düşündürecek nitelikteydi.

Bir defa, oraya Doğudan veya Batıdan gelen turistler genellikle çalışan orta halli ailelerdi... Meselâ, Almanyadaki bir sekreter kız... Veya bir memur, veya sabit gelirli her hangi bir vatandaşın kesesine uygundu Bulgaristanın bütün gezilecek, dinlenecek yerleri... Doğulular için de aynı.

«Altın sahil»de bizim Park Otel ayarında lüks bir otelin banyolu tek odası 6 veya 8 Levaydı... Kahvaltı, öğle ve akşam yemeğiyle beraber yine komple odalar 12 Levadan fazla değildi...

Bir de, bizdeki fiyatları düşününüz! En aşağ onların üç mislini bulmaz mı? Amerikalı turist-

lerin akın akın geleceği hayaliyle, onların harcama ölçülerine göre yapılan ve neticede sadece bizim milyonerlerin işine yarayan otellerimizin daima dolu olacağı muhakkak!. Ama ilgililerin şunu unutmamaları gerekir ki; şayet Bulgaristana, burnumuzun dibine kadar gelen, para sahibi Avrupalı turisti Türkkiyeye çekmek istiyorsak... Mutlaka ve mutlaka hem bütün konforu haiz modern, hem de ucuz fiyatlı oteller kurmak mecburiyetindeyiz!...

... ...

... ...

Gazeteciler otelinin balkonundayım... Deniz Müzesinin Hamidiyeyi torpilemekle gururlanan mihmandarı... Türkçe konuşan arabaçılar... Sultan 2. Murad... Sumnu. Sıpka ve Plevne Savaşları... Onların yanı sıra 20. asrın iktisadî savaşı... Tabiatı ezen, yok eden güçler hepsi kafamın içinde arap saçına döndü şu anda!.. Gece bir hayli karanlık ve rütubetli... Sahile çarpan dalgacıkların sesini dinliyorum.

Saray önü sıra sıra söğütler
Oturmuş binbaşı asker öğütler
Bu kavgada ölen babayiğitler
Oynaşır balıklar deniz dalgalı
Bugün Varnacığın başı belâlı

Sonra, tekrar ışıkları yanan Gökdelenlere çevriliyor gözüm, imrenerek bakıyorum:

«Onlar çirkinliği güzelleştirmişler... Biz, bizdeki o muhteşem güzellikleri bütün çabamıza rağmen bir türlü çirkinleştiremiyoruz!..

BALÇIK'DA SÜRMENELİ BİR TÜRK!..

Balçık, Varna'ya kara yolundan 40 kilometre mesafede şirin, temiz yüzlü bir sahil kasabasıydı. Yıllarca önce Rumen aristokrasisinin, Bükreş'ten her hafta sonu dinlenmek için gittiği Balçık'ta hâlâ pek çok Türk yaşıyordu...

Trak Türkleri tarafından kurulan ve ilk adı «Diyonosopl» olan kasabaya Balçık adını Osmanlılar vermiş ve orada okullar, camiler, hamamlar yaptırmışlardı. Evliya Çelebi'nin ziyareti sırasında kasabada 500 ev, 5 mahalle ve 150 dükkân ile 5-6 kadar cami vardı. Sokollu Mehmet Paşa'nın karısı Esmehan Sultan da oraya bir hamam yaptırmıştı. Şimdi olduğu gibi, o zaman da Balçık'ın bal'ı pek meşhurdu...

Denize bakan tepelerinde beyaz kayalıkların bulunmasından dolayı «Beyaz Kasaba» denilen Karadenizin bu nispeten sakin köşesinde bir hayli Rum da vardı.

Afrika'da Kongo Nehri kenarı veya Fildişi Sahilindeki kasabaları andırıyordu Balçık... Bah-

çeler içinde bembeyaz badanalı Müslüman evleri, iki ufak cami, temiz bir otel ve sıcaktan, sokaklarda yarı çıplak dolaşan insanlar...

Sahilden, kasabanın merkezine yokuşlu yolla çıkıyordunuz... Hastane ve Romanya prenseslerinden birinin sarayı aşağıda kalıyordu... Yakında otel haline getirilecek bu sarayda zaman zaman Nâzım Hikmet'in misafir kaldığını söylüyorlardı Balçıklılar... Ona hizmet eden iki kişi de halen hastanede çalışıyordu...

8000 nüfuslu kasabada Türklerden kalma iki cami vardı şimdi. Ama yine de her yerde İstanbul Radyosunun müziği veya sözleri geliyordu kulağınıza...

Evlerin üzerinde yükselen televizyon antenleri sadece Balçık'ta değil bütün Bulgaristanda günden güne çoğalıyordu. Radyo ise ehemmiyetini kaybeder hale gelmişti. 350 bin Televizyon alıcısı vardı 8 milyon nüfuslu memlekette. Ve her gün kendi fabrikalarından çıkan 250 alıcının müşterisi ise paralarını aylarca önce yatırmışlardı.

Sofya'nın pek öyle ahım şahım programları yoktu ama, kaçak olarak Belgrad, Roma, Viyana, Bükreş istasyonlarını rahatlıkla seyrediyordu Bulgarlar..

Romanya Kıraliçesinin sarayını gezerken mermerlerin üzerinde bir düşme sonucunda Balçık hastanesinde dört gün yattım. Modern bir ameliyathanesi, seyyar ve sabit röntgen makinaları olan bu küçük hastane tertemiz ve bakımlıydı.

Gayet güzel Türkçe konuşan Operatör Dr. Dimitrof; çocukluğunu Türkler arasında geçirdiğini pek çok Türk arkadaşı olduğunu söylüyordu.

Daha önce anlattığım gibi, doktorların maaş durumları pek parlak değildi Bulgaristanda... Diğer bazı entellektüellerin durumu da aynıydı... Okuyan, yüksek tahsil gören ve araştırmalarına vazife sırasında da devam eden fikir adamı, koluyla çalışandan az para kazanıyordu...

Bu yüzden genç yaşta emekliye ayrılıp, başka yerde çalışanlar gittikçe çoğalıyordu.

Balçık Hastanesi sahilde, yol üzerinde üç-dört binaya ayrılmıştı. Cerrahî kısmı, günün 24 saatinde işliyor, kazalarda yaralananlar ve diğer acil vakalar hep oraya geliyordu.

Hastane yemeği, her zaman hastane yemeğidir!.. Malzemesi en iyi kalite olarak alınır ama; nedense hiçbir yerde ağız tadiyle yenecek yemek çıkmaz...

Balçık'da galiba bunu önlemek için, gayet sade mönüler düzenlemişlerdi. Çorba, peynir, ekmek, makarna gibi... Meselâ bir akşam çıkan yemek şöyleydi: «Yoğurt, beyaz peynir, domates...»

... ...

... ...

Hastanede çalışanlar arasında Türkler de vardı. Kocası tanınmış bir futbolcu olan hastabakıcı Zeliha, ayda 70 leva alıyor, evlerine müşterek kazanç olarak 180 - 200 leva girdiğini söylüyordu.

Yaşı 50'yi bulan hastabakıcı yardımcısı Makbule hanımın eline ise, çocuk zammiyle birlikte

76 leva geçiyordu. 19 yılı bitmiş, 1 yılı kalmıştı Makbule hanımın... Sonra, emekliye ayrılacak, 60 leva alacaktı her ay... Bulgaristanda işçiler ve memurlar son maaşının % 90'ı ile emekli oluyordu...

Hastanede beni ziyarete gelen Türkler arasında, 51 yaşındaki Halil Şevki Halilof'u hiç unutmıyacağım...

Günde 4-5 defa yukarı çıkıyor, hatırımı soruyor, sonra gözleri nemli İstanbulu, Taşlıtarlayı anlatmamı istiyordu... O da hastanenin başka bir bölümünde hademelik yapıyordu ama, asıl mesleği balıkçılık, kayıkçılıktı... Beş çocuğu, karısı vardı Balçıkta... «Ayda 90 leva alıyorum... Eh, 70-80 de balıkçılıktan çıkıyor, geçinip gidiyoruz» diyordu.

Ama onun içinde sönmiyen, dinmeyen bir Türkiye hasreti vardı. 1952 senesinde çıkardığı göç pasaportu hâlâ evinde duruyordu. Tam yola çıkacakları gün karar değişmiş, Bulgaristandan Türkiyeye göç durdurulmuştu...

Halil Şevki Halilof bizim tipik akçamcılardandı. Neşeli, hoş sohbet, canlı bir adam. Saat 18 oldu mu. işinden çıkıp iki-üç kadeh «erik rakısı atmadan» duramazdı.

Babası Sürmeneliydi Halilof'un... Gazi Osman Paşa'nın ordusuyla buralara gelmişti. Savaş ve mağlûbiyet sonunda, Plevne civarında kalan Karadeniz çocuğu, Rumelinde bir Türk kızını sevmiş ve kendisinden 25 yaş küçük olmasına rağmen onunla evlenmişti.

Halil Şevki Halilof'un annesi genç yaşında ölmüştü. Fakat anne yarısı dayı şimdi İstanbulda. Taşlıtarlada oturuyordu... Adem Hüseyin Kovancıoğlu çok para yardımı yapmıştı yeğenine... O da Amerikada emekli olup. Türkiyeye dönmüştü zaten...

Dayısına gitmenin, Türkiyede yaşamanın heyecanı içinde akşamları birkaç kadeh parlatmaktan başka derdi olmayan Halilof, oradan ayrılacağım gün, beni ilk gördüğü an söylediği sözleri tekrarlıyordu mütemadiyen :

— Beni unutmayın... Elbet bir gün Türkiyeye dayımı görmiye geleceğim!..

BABİL KULESİ DEĞİL, SOFYA!..

Altın sarısı, uzun saçları omuzlarına dökülen genç, güzel Bulgar kadını, koluna sıkı sıkıya sarıldığı zenci erkeğinin üzerine yaslanmış; memnun ve mesut, hemen önlerinde emekliyerek yürüyen simsiyah kuzgun yavrusu gibi bir çocuğa sevgi dolu gözlerle bakıyordu...

Daha ötede, ağaçların gölgesine sığınan iki sevgilinin hiç kimseyi umursamadan öpüştüğü biribirinden ayrılmadığını görüyordu gelip geçenler...

Moğolistanlı geç kızlar, Kırgız, Kıpçak Türkleri, Ukraynalılar Sovyet Rusyanın her bölgesinden gelen kadınlar istilâ etmişti caddeleri... Batı modasını 10 yıl geriden takip eden giyimleri ve vitrinlerin önünde duruşlarıyla bunların Doğulu olduğunu derhal kestirirdiniz...

Amerikalı, İngiliz, Fransız, Alman, Japon, her milletten, her memleketten insanlar doldurmuştu koskoca şehri...

Ve burası Babil Kulesi değil... Bulgaristanın 700 bin nüfuslu başşehri Sofya idi...

... ...

... ...

Afrikadan ve sosyalist Arap memleketlerinden Bulgaristana pek çok öğrenci veya teknik stajiyer gönderiliyordu.. Ve bunlar umumiyetle Balkanların açık renkli dilberlerine âşık oluyor, onlarla evleniyorlardı.

Rusyanın en uzak köşelerinden gelen turistler bol para harcıyorlardı Sofya çarşısında. Bütün gün dükkânlardan otellere paket taşıyan kadınların, akşamları su gibi içki içtikleri görülüyordu.. Rus deyince insanın aklına «Votka» geliyor, fakat nedense bunlar, şarap veya konyağı tercih ediyorlardı.

Turizmin artık büyük bir endüstri haline geldiği Bulgaristanda Rus turistleri, Batı memleketlerinde Amerikalıların karşılaştıkları muameleyi görüyorlardı!..

Sofya mağazalarında kaliteli mal bulmak mümkün değildi. Olsa bile kısa zamanda ortadan kalkıyordu... Güya, yabancılar için dolârla satış yapan mağazalar açılmıştı ve Batı memleketlerinden gelen birtakım lüks eşyalar satılıyordu ama, oralarda da bakıyordunuz, Bulgar müşteriler ekseriyette!..

Eğlence yerleri her geçen gün çoğalıyordu Sofya'da. Tavernalar, bir iki bar aşağı yukarı her akşam yerli ve yabancılarla doluydu...

Ancak şuna işaret edeyim; buralarda servis de, orkestralar da gayet bozuktu... İstediğiniz her-

hangi bir içki veya yemek garsonun binbir nazından sonra geliyor, orkestralar canı isteyince çalıyor, canı isteyince susuyordu... Üç parça, sonra yarım saat istirahat ve doğru dürüst bir repertvarda yok!..

Sofya'nın en kalabalık meydanında ve kiliselerin, dev binaların karşısında 16. asırdan kalma zarif minareli bir caminin yükseldiği görülüyordu. Büyük Cami, Mimar Sinan'ın Sokullu Mehmet Paşa'ya yaptığı Siyah Cami ile Banya Başı Camii Osmanlı devrinden kalan 3 muhteşem eserdi...

17. asırda Sofya, Rumeli Beylerbeyliğinin merkezi iken; 53 cami ve mescit, 40 okul, 2 medresesi vardı. Saraçlar Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı ve Kavaflar Pazarı da pek meşhurdu. Koca Mehmet Paşa'nın 1000 at alan tavlası, Siyavuş Paşa'nın icabında 5000 at çekilebilen hanından şimdi hiçbir eser kalmamıştı...

Kanunî Sultan Süleyman devrinden sonra, Sofya gittikçe küçülmeye, ehemmiyetini kaybetmeye başladı. 18 ve 19. asırlarda harbler, göçler, el sanatlarının batması, Avrupayla ticaret yollarının değişmesi bunun başlıca sebepleriydi... 1877 Türk - Rus harbinde Plevne düştükten sonra, Ruslar Sofyaya girince; o zaman yarısındanfazlası Türk olan şehir halkı Edirne'ye, Selânik'e ve İstanbula göç etmişti... Mallarını, mülklerini orada bırakmıştı on binlerce insan... Daha sonra sulh imzalanınca Sofyaya döndükleri zaman, mallarının yağma edildiğini gören perişan

ailelerin halini Bulgar tarihleri bile inkâr etmemektedirl..

... ...

... ...

İkinci Dünya Savaşının başına kadar kırallık olan Bulgaristanda «komünist rejim nasıl iktidara geldi?» Şimdi kısaca onu anlatalım...

1 Mart 1941 de Bulgaristan; Almanya, İtalya ve Japonya üçlü paktına iştirak ederek Alman ordularının topraklarından geçmesine müsaade edince Müttefik Devletleri bir düşünce almıştı. Kıral Boris Bulgaristanı nereye götürüyordu? Ve buna rağmen acaba Rusyaya niçin harb ilân edilmemişti!

1942 de Sofya'da bir Vatan Cephesi kurulmuştu. Askerler ve Çiftçi Partisi'nin sol kanadı Alman aleyhtarlığı yapıyor ve 1944 e kadar başarılı bir yeraltı faaliyeti gösteren bu teşkilâtı tutuyordu.

1944 te ihtilâl hazırlıkları yapılırken Kıral Boris öldü ve yerine oğlu tahta geçti. Fakat mağlüp Mihver ordularının yanında Bulgaristandaki iç huzursuzluk da artmış, memlekette bir ihtilâl havası esmeye başlamıştı.

Rus orduları Tuna'yı geçtiği sırada hükûmet düştü ve 26 Ağustosta Bulgaristan acele bir kararla tarafsızlığını ilân edip, Almanların silâhlarını toplatmaya başlatmasına rağmen Rusya Bulgaristan'a harb ilân etti (5 Eylül 1944).

Aynı gece. Ankaradaki Bulgar Büyük Elçisi, Sovyet Rusya Büyük Elçisine Bulgaristanın Alman-

yaya karşı harbe girdiğini ve Sovyetlerle mütareke istediğini bildiriyordu!.. Bu hükûmet değişikliği, dostu düşman, düşmanı dost yapmıştı demek!..

28 ekimde General Kiril Stançerf (Sofya Merkez Kumandanı) bir gece âni kararla hükûmet binalarını ele geçirdi. Vatan Cephesi (Komünist) lideri Georgiefin başkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu ve arkadan Bulgar ordusu Rus ordusunun emrine verildi.

Daha sonra, mahkemeler... Almanlarla işbirliği yapan eski idarecilerin tevkifi... Kararlar... Prens Kiril dahil 3 Naip, 22 Nâzır ve 68 milletvekilinin idamı...

1945 yazına kadar süren yargılamala sonunda 2680 kişi idama, 6870 kişi ağır hapis cezalarına mahkûm oldu...

Ve arkasından Milis (Hususi polis) teşkilâtı kuruldu...

Bütün bu kanlı olaylara rağmen Bulgaristanda iç mücadeleler durulmamıştı. 10 eylûl 1946 da Kıral Simon,hudut harici edilip, Cumhuriyet kuruldu ama, 1944 ihtilâlinin elebaşısı General Stançef de rejim aleyhine faaliyette bulunduğu gerekçesiyle tevkif edildi.

Bundan sonra Bulgaristanda tamamen Sovyet Rusyanın tesiri altında iş gören yeni hükümetler görüyoruz.

1950 de Amerika, Bulgaristanla münasebetlerini kesmiştir. Stalinciler onun ölümüne kadar idarenin başında bulunmuşlardır.

Fakat sonra... Sonra Başbakan Çervenkof «Şahıslara tapma» suçu ile azledilmiş, bu defa Kruçefçiler ön plâna geçmişlerdir.

Ve nihayet 1962 de Başbakan Anton Yozof ile arkadaşları da partiden ihraç edilmiş. Komünist Partisi 1. Sekreteri Todor Jivkof iktidara geçmiştir...

HÜRRİYET PAHASINA PLANLI EKONOMİ!..

İkinci Dünya Savaşından yenik çıkan Bulgaristan, o zamanlar tamamen ziraî bir memleketti. Sermaye kifayetsizliğinden, sadece hafif sanayie yer verilebilmiş, esasen büyük devletler fakir Bulgaristana kendi menfaatleri dolayısiyle ağır sanayi kurma imkânını tanımamışlardı.

Komünistler işbaşına gelince, Bulgaristanda bir plânlı ekonomi safhası başladı. Fakat hürriyetleri pahasına!..

İlk 5 yıllık plânda (1949 - 1953) ağır yine de gayeleri tahakkuk etmiş sayılamazdı... Stalin, kimya fabrikası, Kıravec sellüloz fabrikası, Klement Voroşilof elektrik malzeme fabrikası, proselen fabrikaları vs. hep bu devrede inşa edilmişti.

1956 - 1962 devresinde yukarıda saydığım fabrikalara, yenileri ilâve edildi. Sovyet Rusya hem iktisadî, hem de siyasî menfaatleri sebebiyle kesenin ağzını açmış, Bulgaristana mütemadiyen yardım ediyordu.

1947 ile 1963 arasında Sovyetler, güney komşularına 1 milyar 2 milyon yeni ruble tutarında yardımda bulunmuşlardı ki, bunun sadece 4 seneliği Bulgaristan yatırımlarının yüzde 9 una tekabül ediyordu...

Ancak bütün bu sanayileşmenin tahakkukuna çalışılırken, yalnız. Bulgar halkının ihtiyaçları değil, alıcı olabilecek diğer memleketlerin durumları da gözönünde tutulmuştu.

Sovyet yardımı ve memleketin seferber edilen imkânlarına rağmen yine de devam eden bir takım sıkıntılar, yavaş yavaş önlenebiliyordu. Sanayileşmenin finansmanı için, halkın tüketim gücünden kısıntılara gitmekten başka çare yoktu... Tabiî bu durumda bir takım şikâyetler ve gayrimemnun insanlar çıkıyordu ortaya!.

Millî gelirin yüzde 27 si yatırımlara tahsis edilen Bulgaristan, nûfusunun % 58 i köylerde yaşıyordu. Şahıs başına gayrisafî yıllık gelir 668 dolar ve gayri safî millî hasılâ yılda ortalama % 4 ile % 5 artıyordu...

Dış ticaret ilişkilerine gelince; Bulgarlar, hem Doğu hem de Batı ile alış - verişi geliştirme gayretindeydiler. Meselâ Batı memleketleriyle 1955 yılında 59 milyon leva hacminde ticaret yapılmışken, bu miktar 1865 te 535 milyonu bulmuştu.

Dış ticarette 1939 dan 1963 e % 849 artış görülüyordu. Ve 1964 te Bulgaristanın dış ticaret hacmi 2 milyar 27 milyon dolar civarındaydı. Bunun 970 milyonu ihracat, gerisi ithalâttı. Dış ticaretin % 80'i sosyalist blokla yapılıyordu...

Bu arada şunu da ilâve edelim. Tediye muvazenesinde umumiyetle açık oluyordu Sosyalist Bulgaristanda. 1960 - 1961 de bu 240 milyon doları bulmuştu...

Yukarıda verdiğim rakamlar ve çizmeğe çalıştığım iktisadî tablo için; «Doğru olduğu ne malûm?..» Komünist memleketlerde devlet istihsal ediyor, rakamları devlet koyuyor!» İstatistik rakamları da kendilerinin işine geldiği gibi açıklanmıştır!» diyenler çıkacaktır.

Ama, ben de şunu belirtmek isterim ki; Bulgaristanın iktisadi durumunu gösteren rakamları onların resmî makamlarından değil, bilâkis karşı blokun yetkililerinden almış bulunuyorum... Günahı da onlara, sevabıda!..

... ...

... ...

Bulgaristan nasıl idare ediliyor? Biraz da bunu gözden geçirelim...

Sovyet Rusyanın tesiri her yerde olduğu gibi sistemde de kendini gösteriyor, idare 1947 anayasasına dayanıyordu.

Hâkimiyet, Millet Meclisindeydi. Millet Meclisine 18 yaşından yukarı her vatandaş temsilci seçebilir ve seçilebilirdi. Milletvekiliğinin müddeti 4 yıldı.

Millet Meclisi, devlet başkanına tekabül eden bir başkan ve ikinci başkan ile Prezidiyuma 15 üye seçiyor, memleketi asıl bunlar idare ediyordu. Tatbikatta Meclisin kudreti Prezidiyumda toplanmıştı. Preziduyum istediği zaman Millet Meclisini toplantıya çağırıp yeni seçimlerin ta-

rihini tesbit edebiliyordu. Diğer vazifeleri de şöyledi :

Bakanlar Kurulu ile Silâhlı Kuvvetler Komutanının tayini, dış temsilci tayinleri ve bazı anlaşmaların feshi...

Gerek Prezidiyum'a, gerekse Millet Meclisine Komünist Partisi hâkimdi. Çiftçi Partisinin solkanadı ile Komünist Partisi teşriki mesai yapar görünüyor, böylece Bulgaristanda iki partinin mevcudiyeti iddia edilebiliyordu... Ama, aslında tek parti hâkimdi 8 milyonluk memlekete; Komünist Partisi...

Seçimlerde adaylar bu parti tarafından tek liste ve tek isim olarak tesbit ediliyor, iştirak nisbeti yüzde 98 i buluyordu.

Bulgaristan Millet Meclisinde 16 tane Türk asıllı milletvekili vardı ki, bunlardan Silistreli Ali Rafief, Prezidium üyesiydi. Yani memleketin kaderine hâkim olan 18 idareciden biri... Silistre ve civarında Türklerin pek sevdiği Ali Rafief, o taraflara geniş yollar yapılması, fabrikalar kurulması için çok çalışmıştı. Bu yüzden halk tarafından tutuluyordu... Tabiî o da Komünist Partisinin ileri gelenlerindendi...

... ...

... ...

Sağlam, iri vücutlu, dayanıklı olan Bulgarlar, askerliğe karşı alâka duyan insanlardı. Bu gün memleketin hudutlarında veya diğer ehemmiyetli bölgelerinde 11 tümenden müteşekkil 130 bin kişilik orduları vardı. Sovyet subayları ve teknisyenleri yetiştirmişti bunların çoğunu.

3 zırhlı tümen ile 8 motörize tümen en modern Rus silâhlariyle teçhiz edilmişti.

Son zamanlarda; T. 54 ve T 34 tipi 2000 küsür Rus tankı alan Bulgarlar, Hava Kuvvetlerine de 450 Mig uçağı katmışlardı.

Donanmaları pek önemli değildi. 6500 tonluk küçük gemilerden ibaretti.

Bulgaristan'da askerlik müddeti, kara ve hava 3 ile 2 yıl; deniz ve hava defi 4 - 2 yıl arasında değişiyordu Yüksek tahsil yapanlar askere gitmiyebilirdi.

Subayların ekonomik durumları gayet iyi sayılırdı. Orduda siyasi komiserler bulunuyor, bunlar durumu daima kontrol ediyorlardı.

Ancak; hatırlıyacaksınız? Her şeye rağmen 7 nisan 1965 te Sofya'da askerî bir darbe teşebbüsü olmuştu. Birinci Ordu Zırhlı Tümen Kumandanı Tuggeneral Diko Dikof. Hava Kuvvetleri ve Millî Savunma Bakanı aralarında anlaşmışlar, hükümeti devirip idareye hâkim olmak istemişlerdi.

Ancak, bu darbe teşebbüsü kısa zamanda bastırılmış, elebaşlar, akıbeti meçhul bir yolculuğa çıkmışlardı...

Ne yapmak istiyordu bu ihtilâlcıler? Rejimi de mi yıkacaklardı acaba?.. Bu suallerin cevabı şimdi bütün Bulgaristan'da biliniyor...

Diko, Grunski ve arkadaşları sadece Bulgaristan Rus nüfuzundan sıyrılmasını istiyorladı. Yoksa, rejimi değiştirmek değildi, gayeleri...

KÜÇÜK KAYNARCA DA BİR ÇEŞME KALMIŞTI!..

Yemyeşil ovaların arasından sür'atle geçerek Tuna kenarına, Silistreye doğru gidiyorduk... İki tarafımızda nazlı minareleri yükselen Türk köyleri görülüyordu. Şeftali ve erik ağaçlarının dalları, meyvelerinin ağırlığından aşağı çökmüş gibiydi...

Tarlaların kenarında halka çevirerek oturan rengârenk elbiseli köylü kadınları bir yandan şarkı söylüyor, bir yandan da çalışıyorlardı. Bunlar köylerdeki kooperatiflerin sahipleriydi... Bir de devlet kooperatiflerinin işçileri vardı ki, onlar da aşağı yukarı aynı şartlar altında yaşıyorlardı.

«Maaşlı rençberler» evet onlara bakarken, bunu düşündüm!.. Tarlalarda, kimi dalga geçen, kimi çalışan köylüler, devletten her ay maaş alıyor, hastalansa bedava tedavi oluyor, ihtiyarlayınca emekliye sevkediliyordu. Testiyi götüren de birdi, kıran da!.. Ne olursa olsun paralarını alıyorlardı ya... Mahsul kötüymüş, az çalışmış, çok çalışmış kime ne!

İki yıl önce, Suriyede gezerken, bu sistemin iyi netice vermediğini, istihsalin düştüğünü bana anlatmışlardı... Bulgaristanda böyle bir şikâyette bulunmadı kimse... Ama, ben «acaba kooperatiflerden maaş vermek yerine, herkes emeğine göre, para alsa, istihsal artmaz mı?» diye düşünmedim dersem yalan olur!..

Daha sonra bir çok köyler gördüm. Köylülerle konuştum. İşte o zaman şunu hissettim. Bugün Bulgaristanda rejim değişse veya şimdiki idareciler bir kararla koperatifleri kaldırmaya kalksa, köylüler asla bunu kabul etmiyecekler, memnun kalmayacaklardır.

Naylon gömlekli naylon kravatlı temiz, plâk giyinmiş, mendil cebinde iki tane tükenmez kalem görülenen kooperatif başkanlarından biri, akşam yemeğinden sonra sohbet ederken:

— Gün, bizim günümüz dedi... Emeğimizin karşılığını alıyoruz!

Bakıyorum da, bay başkan Bulgaristandaki hakikati açıkça ortaya koyuyordu... Uzun bir öğrenim devresi geçiren doktor, 120 leva, öğretmen 80-100 leva, ebe 80 leva alıyor... İşçi ise 180-200... Hem de çalışanı, çalışmayanı!.. Herkese bir iş bulunmuştu aylık vermek için... Lüzum var mı, yok mu? hiç düşünülmemişti.

Bir gün :

— Çobanlar 120 - 140 leva kazanır dedikleri zaman...

— Öyleyse, Bulgar gençleri, okuyup doktor olacaklarına kaval çalıp, çobanlık yapsalar daha iyi!.. demekten kendimi alamadım...

... ...
... ...

Balçık'tan Silistre'ye giderken meşhur Küçük Kaynarca ve Büyük Kaynarca kasabaları yol üzerindeydi... 1771 senesinde Ruslarla barış anlaşması yapılan K. Kaynarca, şimdi ufak bir kasabadan ibaretti.

«Türklerin İstanbul'da ve hâkimiyetleri altındaki bölgelerde bütün hıristiyanlara imtiyaz tanımayı vaad ettikleri» anlaşmanın yapıldığı bina, savaşlar sırasında yıkılmış, yerine sadece bir çeşme kalmıştı.

Şimdi ise oralarda, siyahlar giyinmiş Bulgar köylü kadınları biribirleriyle şakalaşıyor, testilerini, kovalarını dolduruyorlardı.

Ruslara ve bütün Avrupaya ağır tâvizler verdiğimiz K. Kaynarca'da Osmanlı murahhaslarından İbrahim Münip Efendinin gafletini hatırlamamak mümkün mü şu ânda!..

Münip Ef, öğle yemeğinden sonraki görüşmeler sırasında eskilerin «dirsek keyfi» dediği hafif bir şekerlemeye dalmıştı. Ruslarla görüşmelerin tam biteceği sırada Münip Efendi, herkesin hayretle kendisine baktığını gördü ve hemen kendisini toparlamaya çalışıp, müzakereleri takip ediyormuş intibaını vermek için birdenbire :

— Gelelim tazminat meselesine!.. dedi.

Halbuki, Bükreş görüşmeleri sırasında böyle bir tazminat tehlikesi bertaraf edilmişti...

Osmanlı delegelerinin bu büyük gafını fırsat bilen Ruslar, Resmî Ahmet Efendinin şiddetle müdafaasına rağmen, tazminatan vazgeçemi-

yeceklerini, icabederse, müzakereleri burada keseceklerini bildirdiler.

Ahmet Resmî Efendi ve Osmanlı heyeti, 1. Abdülhamit'ten «Her ne pahasına olursa olsun barış» talimatı aldığı için Rusların isteğine başeğmek zorunda kaldı.

İbrahim Münip Efendinin bir «şekerlemesi» devlete 4,5 milyon rubleye mal olmuştu...

... ...

... ...

Silistre il hudutlarından içeriye girer girmez yollar daha da düzeliyor bir rahatlık, bir güzellik, insanın içine ayrı bir huzur veriyordu. Musa Paşanın şehit olduğu, mucizevi bir sekilde müdafaa edilen meşhur «Mecidiye tabyası»... Eski Türk ilinde tek cami... Ve türkçe konuşan pek az insan... İşte bu serhat şehrinde bizden kalan son hâtıralar...

«HERKES ÖLDÜ... BİR BEN KALDIM BU KÖYDE!...»

Kalın bir ağaç kütüğünün üzerinde oturan 89 yaşındaki Yusuf İsmail, bembeyaz sakalını iri kemikli, nasırlı elleriyle hafifçe sıvazladı ve sonra :

— Bir ben kaldım bu köyde, dedi. Herkes öldü !..

Diğer ihtiyarlar yorgun gözlerle onu dinliyorlardı. Etrafta oynaşan küçük çocukların sesleri, yoldan geçen otomobillerin gürültüsü hiçbirinin umurunda değildi...

Zaten her gün, Yusuf İsmail dede, böyle duygulandığı an gelince anlatmaya başlar, gençler, ihtiyarlar ona kulak verirlerdi...

27.500 nüfuslu meşhur Silistrenin 700 haneli Alevî köyü Akkadınlar'daydık... Gayet bakımlı, villâ gibi evlerin damlarında televizyon antenleri görülüyordu. Genellikle Türklerin yaşadığı bu köyün insanları bütün kavgaların dı-

şında sakin ve mutluydular. ... Ancak bir nokta vardı onların mutluluklarını gölgeliyen... O da, Türkiye ve Türkiyedeki yakınlarının hasreti!..

Yusuf İsmail dede köyü, eliyle bir ucundan diğer ucuna işaret ederek konuşmasına devam etti :

— Arkadaşım falan yok artık! dedi... Kimi muharebede öldü, kimini ecel aldı götürdü; Şimdi sadece küçük çocuklar var etrafımda... Biz neler gördük evlât, neler? Harb, yağma, esaret, göç. Hepsini hayal meyal hatırlıyorum!.. Gözümü açtığım zaman Türk - Rus harbi başlamıştı... Osman Paşa... Plevne bozgunu... Delikanlılığımda onun destanlarını dinledim... Şehit Mustafa Paşanın «Siliste Müdafaası» nı babam ne de güzel anlatırdı!.. Göz yaşlarımızı tutamaz, ağlardık heyacandan!..

89 yaşındaki Tuna boylu Türk, derinden gelen bir sesle içini çekti... Sık sık nefes almasından yorulduğu hissediliyor, buğulanan gözleri uzaklara, mazinin sisli hâtıralarına dalıyordu...

... ...

... ...

Yıl 1854... Osmanlılar bu defa, İngilizler ve Fransızlarla Rusyaya karşı müttefikti. Odesa Limanının bombardıman edilip, 13 cephane yüklü geminin alınması ve diğerlerinin batırılmasına cevap olarak, Ruslar da Tuna üzerinden hücuma geçmişlerdi...

96 bin kişilik Rus ordusu, Topçu Feriki Musa Paşanın 15 bin Türk askeriyle müdafaa ettiği Silistre Kalesini muhasara altına almıştı...

Mareşal Paskiyeviç, 24 taburluk kuvvetin bizzat başına geçip, «Mecidiye tabyası» na hücuma kalktığı ve perişan vaziyette kendisi de kalçasından ağır yaralı geri döndüğü sırada İstanbul yine iç mücadelerle meşguldü...

Sadrazam Giritli Mustafa Paşa ile Hariciye Nazırı Reşit Paşa, amansız bir kavganın içine girmişlerdi...

Ağır hezimetten sonra, Mareşal Paskiyeviç'in yerine General Gorçakof büyük ümitlerle tâyin edilmiş ve Rus ordusu yeniden hücuma geçmişti...

Çar Nikola'nın gözüne girmek için Gorçakof, Silistre'nin Şumnu ve diğer şehirlerle İrtibatını tamamen kesmek amaciyle, her türlü tedbiri almış, böylece bir an evvel sonuca varmak istemişti...

Fakat yine olağanüstü gayret ve kahramanlık göstermişti Türkler... 96 bin kişiye karşı, 15 bin asker dört noktadan karşı taarruza geçmiş, nispetsiz kuvvete rağmen Ruslar yine hezimete uğramışlardı...

Hem bu defa, General Şilder ölmüş... General Luders ağır surette yaralanıp saf dışı edilmişlerdi!..

Nasıl oluyordu bütün bu mucizeler? Muhasara altındaki Silistre kalesinin içinde, nasıl yaşıyor, nasıl dövüşüyordu bizim kahraman, bizim çileli Anadolu ve Rumeli çocukları?..

O günden bu yana tam 112 yıl geçti... Ve ben şimdi, Silistre'nin en yüksek yeri «Mecidiye Tabyası» ndan ağır ağır Karandenize doğru akan

Tuna'ya bakıyorum. Hemen karşımda Romanya toprakları görülüyor... Kaleden aşağıya doğru uzanan Silistre'nin Türk mahallesi hâlâ bir eski hava içinde... Düzlüğe inince modern binalar göze çarpıyor...

Bir asır önce döğüş yeri olan «Mecidiye Tabyası» belki birkaç ay sonra, Avrupalı, Asyalı turistlerin çılgınca eğlendikleri bir büyük «Taverna» olacak... Karanlık dehlizler, yıkık köşeler hep onarılıyor. Yüzlerce işçi bu tarihî köşeyi bir an evvel yeni şekline sokmaya çalışıyorlar...

İşte kaleden şehre inen gizli tünel... İşte Musta Paşanın şehit olduğu yer...

Evet, 112 yıl önce acaba nasıl yaratılmıştı Silistre mucizesi?

Namık Kemal'in kaleminden bunu, parça parça okuyalım beraberce :

«Silistre kalesi kasabanın etrafına çevrilmiş bir mükemmel hendekle duvarları kâğır, siperleri toprak bir istihkâmdır. Eni de, boyu da gülle atımından azdır. O kadar azdır ki, muhasara sırasında, Rusyanın attığı gülleler. bu kaleyi geçtikten başka uzaklığı kalenin kendi genişliğinden artık olan Mecidiye Tabyasına erişerek, piyade mazgallarını hırpalamıştı.»

«Muhasara sırasında vezirlerden Giritlioğlu Mehmet Paşa (daha önce Balıkesir Valisi idi. Gözlevede şehit oldu) başıbozuklar başbuğu ile Silisterde idi. Ama yanındaki başıbozuklar süvarinin yanında bulunuyordu. Kale muhafızlığı ise o vakit Tophane Meclisi Başkanı olan Şehit Musa Paşa rahmetlisinin yeter gücüne ve sevgisine

emanet edilmişti. Tutrakan zaferinde büyük yararlıkları görülen Kütahyalı Hüseyin Paşa rahmetlisi de generallikle Silistre de Arap tabyasını muhafaza emrini almış bulunuyordu. Kalede 5 albay vardı.»

«Şafak zamanı düşman, benzeri görülmemiş bir şiddetle kaleyi dövmeye başladı. Meğer muradı aşağıdaki başıbozuklara imdat ettirmemek imiş... Kaleyi dövdüğü sırada gene başıbozukların bulunduğu noktadan Tuna üzerine bir köprü kurarak beri tarafa tecavüze başladığından başıbozuklar olanca gayretleriyle dayandıktan sonra çekilmeye başlamışlar.»

«Mısır Yarbayı İbrahim bey gülerek, tabyada bulunan subayların yanına geldi, alayın albayı bulunan Mustafa beye :

— Beyefendi burada ne oturuyorsunuz ? Bakın ümmeti Muhammet ne gayretler gösteriyor! Haydin ileri çarkaya gidelim. Siz şehit olmalısınız ki bize de albaylık nöbeti gelsin!..

Diye, lâtife yollu isteklendirmelere başladı.

Bu söz üzerine Mustafa bey ile bizim istihkâm yarbayı İbrahim Paşa oğlu Mehmet bey yerlerinden kalktılar. İbrahim beyle beraber atlarına bindiler Çarkaya çıktılar: büyük büyük şecaatler gösterdiler.»

«Düşman, Tuna karşısında ve adada bulunan tabyalarından, geceye gündüze bakmıyordu ara vermeksizin kaleyi dövmekteydi.»

«Ne vakit ki, Şaban'ın 15 inci günü (31 Mayıs 1854) girdi ve muhasara bütün bütün gerçekleşti. Askerin ağzında ;

— Bize izin verseler de düşmanı Tuna'ya döksek, geldiğine pişman etsek... lâkırdısından başka söz yoktu.

«Muhafız Paşa rahmetlisi kadınları, çocukları humba denilen yeraltı siperlerine sokmak istediği zaman bunlar saklanmak istemediler: rahmetliye bayağı dil uzatmaya kalkıştılar. Rahmetli ise başkanlık ve hükûmet adamlığına yakışan af ve göz yumma, esirgeme ve iyilik ödevlerini gerçekten bilen ve sahiden bunu tutan büyüklerdendi. İşittiği sözleri :

— Hemşire, benim gövdem başımdan ayrılmayınca sizin bir kılınıza hatâ gelmez!»

Sözleriyle karşılıyordu.

«Paşanın ihtiyatı yalnız yerlileri değil, yabancı askeri de gücendirmeye başladı,»

«Birinci Bölükte Kütahya'lı İbrahim adında bir er vardı; bu er işsiz zamanlarında ortada görünmüyordu. Subaylar merak ettiler. Aradılar. Meğer Arap tabyasından çıkıyor, sürüne sürüne düşman istihkâmlarına gidiyor, kurşun topluyor, istiyenlere 60 paraya satıyormuş!

Bu kadar ucuz paha ile can cömertliği görülmüş şey değildi!»

«Muhafız Paşa rahmetlisi bir cuma günü öğle vakti abdest almak için İstanbul Kapısı içinde bulunan odasından çıkarak Redif Beyin hizmetçisi Arap Abdullah ile:

— Bey dışarı nasıl hücum edecek, hücum edip ne yapacak?

Yollu lâtife etmekte iken. Söğütlüadada bunan düşman istihkamından atılmış bir obüs gül-

lesi kapının yakınlarında ve Deli Haşim'in kahvesi yanındaki, yıkık su terazisi üzerinde paralanır ve bir parçası rahmetlinin sağ böğrüne rastgelir. Aldığı bu yara üzerine :

— Beni kaldırın...

Sözünden başka bir lâkırdı söyliyemez.

Paşa, 10 - 15 dakika sonra şehitlik rütbesine erer.»

«Orduda bir havadis çıktı: General Gorçakof,

— Kaleyi zaptedin de karnınızı doyurun! diye askerin tayınını kesmiş!

Bu havadisin çıkmasıyla beraber siper arkasındaki Rus askerleri, bizim askerden ekmek istemeye başladılar.

Bu haber askerlerin bayağı yüreğine dokundu. Erlerimiz Türkün eli açıklığını bir dereceye götürdüler ki, aldıkları ekmeği süngünün ucuna takıyorlar siperden uzatıyorlar, Rus askerine bağışlıyorlardı.»

«Rusya, saldırışların hiç birinden fayda görmediği için Ramazanın 21 ine, 22 sine doğru hücumdan bütün bütün vazgeçti.»

... ...

... ...

... ...

Namık Kemal, bütün bunları «Silistre Muhasarası» nda anlatıyor ve o yıllarda bütün İstanbul kahramanlık menkıbelerini dinleyerek teselli bulmaya çalışıyordu... Evet, daha sonra 15 bin Rus askeri ve 9 generalin ölümüyle sona eren bu muhasara, gittikçe göçmeye başlayan

Osmanlı İmparatorluğunun nasıl, kimlerin sayesinde ayakta durabildiğini açıkça ortaya koymuyor muydu?

Silistre'den ayrılırken düşünüyordum...

485 sene Bulgaristan'da kalmış, Tuna'yı en son hudut çizmişiz. Ama, İstanbul'da saray entrikaları, Sadrazamların, vezirlerin biribirlerini çekememezliği, bizi nihayet almış getirmiş Edirne'de bırakmış!... Eriye eriye şimdi o topraklarda kalabilen 800 bin Türk var Yani, Bulgaristan'ın nüfusunun onda biri...

Dedelerinin üzerinde yaşadıkları toprakları terketmiyen, dillerini, dinlerini kaybetmiyen bu fedakâr insanlarla; hasretini duydukları Türkiye olarak daha yakından alâkalanmamız acaba ne zaman gerçekleşecek? Geçmişin acı hatıralarını hatırlamıyalım, unutalım! Asırlarca beraber yaşadığımız, kaynaştığımız günlerin tatlı anıları Türkleri ve Bulgarları daha da yaklaştırsın!... Yarısı burada, yarısı orada kalan yaslı aileler birbirlerine kavuşsunlar... Yollar açılsın, artık!...

Türkiye'den, Bulgaristan'daki 800 bin Türk'e sevgilerle...

YUGOSLAVYADA BURJUVAZİNİN YERİNİ «PEJOVAZİ» ALMIŞ...

Yıpranmış tahta köprünün üzerinden geçerek, kale kapısından içeriye girdiğim zaman, gayet güzel onarılmış, tanzim edilmiş bir park çıkıverdi karşıma... Kalın gövdeli yüksek ağaçların arasından Tuna ile Sava nehirlerinin birleştiği kısım sanki uçsuz bucaksız bir deniz gibi görünüyordu... Tam ortasında ise, yeşil ağaçların örttüğü küçük bir ada... Ve Tuna burada akmıyor, durgunluğunun altında sanki kaynıyordu!...

Banklarda oturup yün ören kadınlar, sevişen çiftler, grup halinde dolaşan delikanlılar ve kum havuzunda düşe kalka oynıyan çocuklar hepsi, hepsi şu anda bir büyük tarihin üzerinde bulunduklarının farkın değildiler!...

Belgrad kalesinin etrafına koskocaman, modern bir şehir kurulmuştu ama, eskilerin onarılması da ihmal edilmemişti!..

Ağaçların sıklaştığı kısımda ufak bir türbe göze çarpıyordu... İzinli askerler, çocuğunu arabasiyle dolaştıran genç anneler, kimi neşeli, kimi küskün güzel kadınlar orada bir kaç dakika duruyor ve sonra açık penceresinden içeriye para atıyorlardı!..

Mora Fatihi Mehmet Ali Paşanın türbesiydi bu...

Ali Paşa Macarlarla kahramanca dövüşürken Nove Sad'dan araba ile Belgrada getirilmiş ve kurtarılamıyarak ölmüştü.

İşte şimdi bu şehit Türk Paşasının mezarına adak adayan kadın, erkek Müslüman, Hıristiyan binlerce insan ondan mutluluk diliyorlardı!

... ...

Belgrad kalesinden Tunaya, Savaya ve şehre bakıyordum... Burası, Bulgaristanda gördüklerime hiç benzemiyordu... Daha yüksekti... Görüş açısı daha genişti... Ve kısacası, her şey daha muhteşemdi... Tevekkeli, beş asır önce «Avrupanın anahtarı» deyip Macaristana uzanmak için, önce burayı almamışlar!...

Daha başka ismi de vardı Belgradın... Darücihat «Savaş yurdu»...

Belgrad, yani beyaz şehir bir zamanlar Avrupanın savaşlarla en fazla alınıp verilen beldesi olmuştu... 1521 den 1867 ye kadar, tam 346 yıl Osmanlı kalan bu koca şehrin bazı semtleri hâlâ o devrin ismini taşıyordu... «Kale Meydanı», «Karaburma», Dörtyol», «Taş meydan», «Topçudere», «Bülbüldere», «Varoş Kapuya», «İstanbul Kapuya» hepsi yerli yerindeydi...

Ya «Orospu köprüsü»! Asırlarca önce fahişelerin dolaştığı rivayet edilen bu küçük köprü; kendisine verilen adı tıpkı sağlam yapısı taşları, temelleri gibi muhafaza etmişti!..

... ...

Belgrad kalesi Zemun ovası
Atlısı geçmez değil yayası
Burçlarında vardır kartal yuvası

İşte ben de, Belgrad kalesinin burçlarından aşağıya, Tunaya doğru bakıyordum. Az önce bahsettiğim küçük ve yeşil ada, sanki bizim yeniçerilerle dolu gibiydi... Evet 1521 yılında kaleye ilk hücumlar oradan başlamış, kalın duvarları yıkan toplar oradan atılmıştı...

Kanunî Sultan Süleyman Zemun (şimdi Zemlis) da otağı kurmuştu. Veziriâzam Piri Mehmet Paşa Belgradın güneyinden Sava nehri tarafını, Ahmet Paşa da Tuna tarafını tutmuş, o küçük «Vojno Ostrovo» adasına çıkmıştı... Osmanlı kuvvetleri önce, Belgradı şiddetle bombardıman edip, nihayet büyük topların açtığı gediklerden içeriye girmişlerdi. Kaleyi savunanlar ise, Macar, Sırp ve Bulgar askerleriydi. Onlar da bir miktar zayiat verdikten sonra kumandanlariyle birlikte iç kaleye çekilmişler... Nihayet 29 Ağustosta, muhasaranın başlangıcından 28 gün sonra, dayanamıyacaklarını anlayınca kalenin anahtarını Padişaha teslimden başka çare bulamamışlardı!..

Kanunî Süleyman cumaya rastlayan o gün Belgrada girerken en büyük kilise derhal tâdil

edilip cami haline getirilmiş ve namaz bu mâbedde kılınmıştı!..

Padişah bu arada halktan, Macaristana gitmek istiyenlere müsaade etmiş; bir kısmını İstanbula göndermişti. İşte bunlar şimdi, Büyükderenin üstündeki «Belgrad köyünü» kuranlardı...

Sultan Süleyman buradan ayrılırken Belgrad muhafızlığına, Bosna Sancak Beyi Yahya Paşazade Bâli Beyi, emrine 3 bin yeniçeri bırakarak tâyin etmişti...

Ve bütün bu zaferin arkasından, Osmanlı Padişahı Kanunî'nin diğer zaferleri zincirleme uzanıyor, uzanıyor, orta Avrupaya, Budine kadar gidiyordu.

... ...

Belgradın Teraziya meydanındaki kahvelerden birinde oturuyordum... Asırlarca önce, «Beyaz şehrin» trafiği yine buradan dağılırmış, yine burası merkezmiş!... Ne tuhaf tesadüf değil mi Bugün sosyalist Yugoslavyanın başşehrinde aynı ismi taşıyan aynı semt, tıpkı o zaman olduğu gibi, Belgradın en işlek, en kalabalık köşesiydi...

Bulgaristandaki garsonlardan biraz daha güleryüzlüsü tepsinin içinde taşıdığı cezve ve fincanları maharetle masalarda oturan müşterilerine dağıtıyordu...

Bakır cezveler, sapsız fincanlar. Tıpkı bizde olduğu gibiydi!..

Etrafımda üniversiteli kızlar vardı ve bunların erkek arkadaşları pek azınlıktaydı... Neşeli kahkahalar, fısıldaşmalar arasında fincanların

ters çevrilip, fal kapatıldığını görünce hayret etmekten kendimi alamadım!.. 346 senenin, asırlarca birbirimizle kaynaşmanın, kız alıp kız vererek karışmanın en tabiî neticesiydi bu ve bunun gibi misâller...

İşin garibi, Yugoslavyada liseli genç kızlar da, üniversiteye devam edenler de hepsi süslerine çok düşkündüler. Belgradın kadın berberlerine randevusuz gidemezdiniz... Berberler, diğer sosyalist ülkelerdeki gibi devletin değil, artık özel teşebbüsün malı olmuşlardı!..

Karşımda oturan kızlara bakıyorum da, elleri muntazam manikürlü, saçları ihtimam görmüş, giyimleri ise bir sene öncesinden çok başkaydı!..

Evet Yugoslavyada inanılamıyacak kadar büyük değişiklikler oluyordu her yıl!.. Bir sosyalist rejim içinde, özel teşebbüse yer veriliyor, meselâ yanında beş işçi çalıştırabilecek «patron» lara müsaade ediliyordu... Yollarda son model «Opel» taksiler görebiliyordunuz... Bunları şoförleri 24 ay taksitle satın almışlardı... Halbuki bir kaç yıl önce; aynı memlekette «Bir kimsenin taksiye sahip olması, kapitalist olması demektir» denilmiyor muydu?..

... ...

... ...

Bütün bu gelişmeler sırasında Yugoslavyada yeni bir sınıf doğmuştur... ki; Adına «Burjuvazi» değil «Pejovazi» diyorlardı! Mareşal Tito'yu pek seven halk, idarecilerle böyle alay ediyordu! Hususî hizmetlerde kullanılan, resmî arabalar, umumiyetle «Pejo 404» Fransız otomobiliydi... Bun-

lar o kadar çoğalmıştı ve inik perdelerine rağmen içinde gezen kadın, çoluk çocuk o kadar göze çarpıyordu ki: «Pejovazi» yakıştırması derhal halk arasında tutulmuştu!..

Ancak şunu da ilâve edelim... İtalyanların, Yugoslavyada kurduğu, Fiat otomobil fabrikaları bizim paramızla 15-20 bin liraya ve uzun vâdeyle halka satış yapıyordu... Sosyalist ülkelerin hiç birinde görünmiyen miktarda otomobil vardı bu memlekette!!..

Fiat, Citroen ve N S U üç fabrika Yugoslavyayı komşularına otomobil satacak hale getirmişti. Ayrıca 2 kamyon fabrikası vardı. Ve hemen arkasından jet eğitim uçakları da yapabildikler. ni söylersem hiç şaşmazsınız değil mi?

... ...

... ...

Geçen sene 7 milyon turistin gelip, 105 milyon dolar bıraktığı Yugoslavyanın idarecileri, artık rejimin istikbalinden emin görünüyorlardı. Bu yüzden, hem içeriye giriş, hem de dışarıya çıkış serbestti... Yugoslav vatandaşı cebinde 10 yıl süreli pasaport taşıyordu. Her yıl bir defa, hükümet döviz müsaadesi veriyor, istiyen döviz almadan dilediği diyara gidebiliyordu... İnsanoğlunun bir yerde zorla tutulamıyacağını, arzu ettiği an arzu ettiği yere gidebilme hürriyetinin ne kadar önemli olduğunu, ilk anlıyan sosyalist ülke galiba Yugoslavyaydı!..

Mallarına, mülklerine devlet tarafından 25 yıl önce el konan ve kirasının cüz'i bir kısmı

kendilerine verilen eski zengin ailelerin çocukları bugünkü hayatı pek beğenmiyorlardı!

Yugoslavyanın bugünkü rejimine politik bağlı olanların yanında hiçbir şeye karışmıyanlar ekseriyetteydi. Ve bunlar yeni nizam içinde otomobil almaya, ev kurmaya çalışıyorlardı...

İçlerinden biri, konuşmamız eski zenginlerin gayri memnun çocuklarına gelince, bana şunları söyledi:

— Ne olacak yani, onlar rahat etsinler diye apartımanlarını mı iade edeceğiz... İhtilâl mi yapılacak bunun için!..

YUGOSLAV DİLİNDE BAZI TÜRKÇE KELİMELER

Piliç, pilâv, para, polis, pencere, peşkir, Papuç, kurşun, nişan, budala, tokmak, küsur, çorba, zümbül, karanfil, sarma, dolma, fincan, yatak, yorgan, çarşaf, çorap, cep, cephane, çekiç, çelik, çeşme, orospu, kundura, sakat, düztaban, hekim, çizme, bedava, caba, kaysı,

Böbrek: Bubrek
Hayvan: Ayvan
Ciğer: Cigeritza
Kör: Çör
Topal: Çopal
Gübre: Cübre
Meraklı: Meraklıya
Kapı: Kapıya
Gül: Cül
Kaşık: Kaşıka
Şeker: Şeçer
Dilber: Köyün güzel erkeği
Bekriya: Sarhoş,

«BEYAZ ŞEHİRDE» PEKAZ MÜSLÜMAN KALMIŞTI...

Belgrad İslâm cemaati Başkanı Rasim Munişeviç, bağdaş kurarak oturduğu sedirin üzerinde, kahvesinden bir yudum aldı ve güler yüzü ile:

«— Demek dedi. İstanbullusunuz? Türkiyeye çok gidip geldim. Akrabalarım var orada... Bilmem söylesem tanır mısınız?»

«— Ben tatlıcı ve şekerciyim. Bu dedelerimden kalma zanaattır. Ailenin işlerini yürütmeye devam ediyorum... Yufka satarım, baklava, tulumba tatlısı, lokum hepsi bulunur benim dükkânda... Eskiden tavuk göğsü, kazandibi, muhallebi de pek revaçtaydı ama, şimdi herkes daha pratik, madde istiyor!..»

«— Lokum dedim de aklıma geldi. Meşhur Hacı Bekir duruyor değil mi?. İşte ben onun yaptığı lokumun aynını yaparım... Size bir şey söyleyim. Hacı Bekire lokumun reçetesini dedem vermiş! Ben de ondan öğrendim bu işi...»

Tatlıcı, Rasim Münişeviç tatlı tatlı konuşurken kahveyle beraber ikram ettiği lokumdan yedim...

Kusura bakmasın ama, hiç de bizimkisine benzemiyordu!.. Bunu anlayan Cemaat Başkanı;

— Evet dedi... Evet biraz değişiklik var... Fakat bunun sebebi reçetede değil, malzemede... Ne bulunursa onunla yapıyoruz!..

... ...

... ...

Belgrad İslâm Cemaatinin merkezi «Bayraklı» camiinin müştemilâtında bir odaydı. 1522 de Kanunî Sultan Süleyman devrinde yapılan bu cami, Prens **Eugien** tarafından 15 yıl kilise olarak kullanılmış, sonradan yine eski haline çevrilmişti.

Rasim Münişeviç içerilerini gezdirirken;

— Şimdi, sadece dedi... Cuma günleri gelen oluyor... Belgradda 2500-3000 müslüman var ... Bunların da bir kısmı Türk, bir kısmı Boşnak.. Her hafta 20-30 kişi namaz kılar bu camide... Zaten başka da islâm mabedi yok!..

... ...

17. Asırda Evliya Çelebi, Belgradı gezdiği sırada mahkeme kayıtlarından; 217 cami ve mescit, 270 okul, 9 medrese ile 26 çeşme bulunduğunu tesbit etmişti... Şimdi ise tek bir cami vardı... Onu da tarihî eser olarak Yugoslavlar muhafaza etmeye çalışıyorlardı...

Ayrıca, eski çarşıdan hiç bir iz kalmamıştı. Belgrad caddelerinde şimdi, vitrinleri her geçen gün daha güzelleşen modern dükkânlar görünüyordu... Bunların büyük ekseriyeti devlete aitti

ama, yavaş yavaş şahısların da iş yerlerine sahip oldukları vakıaydı... Çantacı, ayakkabıcı dükkânlarının yanında şimdi bakkallar, lokantalar açılıyordu...

Vitrinlere bakarak yürüdükçe; bir yanda Pepsi-Cola, viski şişeleri, diğer yanda ithal malı Rus, Polonya votkaları çarpıyordu gözümüze... Amerikan Haberler Merkezinin önünde propaganda fotoğraflarını alâka ile seyreden insanlar; az sonra Sovyet Rusya Büyükelçiliğinin vitrinindeki resimleri görüyor... İkisi ortasını bulup bir mâna çıkarmaya, bir neticeye varmaya çalışıyorlardı...

Bizim paramızla 1500 liraya satılan televizyon, artık herkesin sahip olabildiği basit bir âlet haline gelmişti... 30 yıl önce radyo yapan Yugoslavlar, 10 yıldır da televizyon imal ediyorlardı...

19 milyon nüfuslu bu ülkede 600 bin televizyon vardı ki, 32 kişiye bir televizyon cihazı düşüyordu...

... ...

Geçmiş yıllardaki baskı rejimi, polis korkusu yok denecek ölçüde azalmıştı Yugoslavyada... Ne takibat, ne gizli polisin insanı rahatsız elden münasebetsiz soruları!.. Zaten her yıl 7 milyon yabancının girdiği, vatandaşlarının ceplerinde 10 yıllık pasaport taşıdığı bir ülkede herkesin peşine adam takmak mümkün mü ?

Televizyonlarda veya Radyoda; zaman zaman Devletçilikle alay edildiği de görülüyor, duyuluyordu...

«Evsizlere ev bulan, devlete ait bir komisyon vardı, vatandaş oraya gidince ekseri güçlük-

le karşılaşırdı... Müdüre çıkmazdan önce dert yandığı arkadaşları bu adama şu tavsiyede bulunuyorlardı :

— Karınla git herşeyi halledersin... Hem sen komisyondan içeriye girme o yalnız görüşsün!.»

... ...

25 Mayıs Tito'nun doğduğu gündü. Bizdeki 19 Mayıs gibi şenlikler ve 2 saatlik jimnastik gösterileri yapılırdı o gün.

Mareşal Tito geçen doğum yıldönümünde gençlerle yemek yemiş, işçilerle görüşmüştü. Bu arada sert bir kayaya çarpmıştı. Devlet Başkanı... İşçi gayet şiddetli bir dille. Tito'ya çatmış, aldıkları paranın azlığından, hayat pahalılığının her geçen gün arttığından, geçinemediklerinden şikâyet etmişti...

Televizyonda aynen nakledilen bu olayda Tito'nun gayet yumuşak bir sesle verdiği cevap neydi biliyor musunuz?

— Bu kadar şikâyetim olsaydı ve ben de senin yerinde bulunsaydım, o memleketteki hükümeti değiştirirdim!..

... ...
... ...
... ...

Türklerin binbir hâtırasiyle dolu Belgrad sokaklarını dolaşıyorum... Terazi meydanından ileriye doğru yürüyüp sağa saptınız mı, kalenin İstanbul kapısına geliyorsunuz. Ve şimdi bu ismi taşıyan bir turistik restoran var orada...

Zigetvar zaferini göremeden ölen Kanunî Sultan Süleymanın yerine oğlu 2. Selim burada Osmanlı tahtına çıkmıştı... Yıldırım Beyazıtın kızı Olivera, Sultan Muradın Mara, Fatih Sultan Mehmedin Tamara'sı hep buralarda doğup, büyüyen kızlardı...

Yıldırımla birlikte. Ankara savaşına giden Prenses Olivera kocası. Timur'a yenilince onu bırakmak istememişti... Ama, Timur zafer sarhoşluğu içinde Yıldırıma hakaret edip:

— Karın gelsin bana şarap ikram etsin. deyince, onu doğduğu topraklara göndermekten başka çare bulamamıştı!

İşte. Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyana bozgunu dönüşünde konakladığı İstanbuldan haber beklediği yer...

Bir atlı ferman getirince Paşa soruyor:

— Ölüm var mı?

— .....!

Ve sonra abdest alıp dua ediyor, cellâta boynunu uzatırken, kafasının bu toprağa düşmemesini, yere halı serilmesini istiyor...

Hangi milletin tarihinde, kaç tane böyle sadrıâzam var?

... ...

... ...

Küçük bir çeşmenin önünden geçiyorum.. Büyük olaylara sebep olan meşhur «Çukur çeşme» işte bu!

Bir Sırplı, bir Türk nizamiye askerini sıra yüzünden öldürüyor. Kavga büyüyor, yayılıyor ve

bütün şehir ayağa kalkmıştır artık. Esasen bu döğüşü körükleyen âsiler vardır halkın arasında...

Kale Muhafızı Âşır Paşa şehirdeki bütün Türkleri kaleye topluyor, hayatlarını muhafaza için.. Tahrik edilen Sırplar. kaleye hücum ediyorlar... Bunun üzerine Âşir Paşa toplarını şehrin üzerine çevirip tam 4.5 saat bombardıman ediyor.

Avrupa devletlerinin konsolosları, telâşa düşüyorlar. Protestolar, ricalar birbiri arkasına... Kendisine sual edilen Âşir Paşa cevap veriyor:

— Kaleyi şahaneye nasıl hücum edilir? Biz tahammül ettik. Bekledik. Durmadılar saldırdılar. Kalenin silâhı toptur!..

Neticede olaya karışan devletler de kendi aralarında rekabete düşüyorlar ve heyecanlar yatışıyor. Ama aslında bu yıllarca için için kaynıyan bir volkanın patlayışı; Sırpların istiklâl kavgalarının başlangıcıdır!..

O günlerde Rumelinde her baş kaldıran âsi elebaşısı haşmetlû Osmanlı hükümdarından şikâyetçidir! Kara Yorgi, Miloş hepsi...

Bu olaylardan 5 yıl sonra 1867 de, Sırbistan Prensliğine bağımsızlıkla beraber 7 kalenin anahtarını veriyor Belgrad Muhafızı Ali Rıza Paşa ve diyor ki :

— Siz Sırplar kolay kolay itimat etmiyen insanlarsınız. Belgrad kalesinin bizim için stretjik önemi yoktur. Mânevi önemi vardır!

Belgrad, Böğürdelen, Sokol. Fethülislâm, Ujca, Semendere, Cladova kalelerinin anahtarları Prens Mihale teslim ediliyor...

Sırplar varılan anlaşamaya göre, Osmanlı devletine bağlı kalacak, her sene vergi ödeyecek ve kalelerden Osmanlı bayrağını indirmiyecekti!..

«Sultan» vapuru ile İstanbula kadar gelen Prensin yanındaki Ali Rıza Paşaya pek çok kimse kin besliyor o günlerde... Ve ağızdan ağıza dolaşan hicivlerden biri de şudur :

«Belgrad kal'asın ihsan ile Sırbistan
Devletin kıldı tamamiyetini istikmâl»

Beyaz şehir» den bütün bu hâtıraları bırakarak ayrılıyorum... Sabahın ilk saatlerinde kalkacak olan trene yetişeceğim. Siyah çizmeli bir takım adamlar ellerindeki hortumlarla bütün şehri yıkıyor tertemiz yapıyorlar «İşkiptar» yani Arnavutmuş bunların hepsi!.. Ve genellikle bu işi, şehri yıkama işini görürlermiş.. Aralarında Türkçe konuşanlar, bizim türkülerden söyliyenler de var...

Otomobilin penceresinden onları seyrederek istasyona doğru gidiyorum

Belgraddan çıktım gece beş idi...
Kur'anımla martin bana eş idi...

TÜRKLERLE SIRPLARIN KANKARDEŞ OLMALARI KİLİSEYİ KORKUTMUŞTU...

Yeşilin bilmem kaç çeşidini görüyordum küçük tepelerin üzerinde!. Ağaçların arasında âdeta sessizliğe bürünen evler, nazlı bir gelin silûeti gibi yükselen ince beyaz minareler bana sanki Bursadaymışım hissini veriyordu...

Halbuki «Sarajevo» da, Bosna - Hersek Sosyalist Cumhuriyetinin 250 bin nüfuslu başşehrinde bulunuyordum. Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti 6 Federe devletten kurulmuştu... Sırbistan, Slovenya, Bosna - Hersek, Çırnagora (Karadağ), Makedonya ve Hırvatistan...

Bunların hepsinin ayrı Cumhurbaşkanları, Başbakanları, Bakanları ve Meclisleri vardı. Yalnız Dışişleri Bakanlığı ile ordu birdi... Her azınlığın kendi dilinde öğretim yapan okulları devletin himayesindeydi. 19 milyon nüfuslu Yugoslavyada 3 milyon kadar Müslüman vardı ki, bunlar umumiyetle Bosna-Hersek ile Makedonya Cum-

huriyetinin hudutları içinde yaşıyorlardı. Boşnaklar, Arnavutlar ve Türkler teşkil ediyordu Müslümanların ekseriyetini...

Federe devletler arasında en gelişmişi Slovenya, en geri kalmışı ise Makedonya idi...

Her köşesi camiler ve eski Türk eserleriyle dolu Sarayevo; 1435 ten 1878 e kadar, Rumelinin en zengin sanat ve kültür merkezi olarak Osmanlı idaresinde kalmıştı. 1507 yılında Sarayovası adı verilen şehre Türkler Bosna Sarayı da derlerdi. Daha sonra bu konuşula konuşula Saray Bosna halini aldı...

Asırlarca, Bosna-Hersek vilâyetinin merkezi olarak, Osmanlı valilerinin oturduğu Saray - Bosna'da Türkler, pek çok cami, hamam, medrese, çarşı ve konak yaptırmışlardı. Avusturya - Macaristan işgali ve diğer savaşlar sırasında büyük tahribata uğramalarına rağmen bugün hâlâ 70 kadar cami vardı şehirde...

Ferhatpaşa camii, Çarşı camii, Alipaşa camii, Hünkâr camii ve diğerlerinin yanında Saray-Bosnaya en çok eser kazandıran Gazi Hüsrev Paşanın medreseleri, hanları bütün heybetiyle görünüyordu her tarafta...

Hele eski çarşıdan içeriye girdiğiniz zaman, şirin bir Anadolu şehrinde dolaşıyor hissine kapılıyordunuz...

Havlucular, kazancılar, bakırcılar, çantacılar, kunduracılar, terlikçiler tıpkı bizim çarşıları andırıyordu. Yugoslav sosyalizminin içinde özel teşebbüsü temsil eden bu dükkânların kapılarındaki tabelâlarda hep Müslüman isimleri görülüyordu;

Hazım Süleymanoviç. Rüstem Şabanoviç gibi... «Selâmün aleyküm», «Aleyküm selâm» lâflarını her yerde duymak mümkündü.

Saat kulesi ile Çarşı Camii arasında pazar kuruluyordu her gün. Başları beyaz yemenili köylü kadınları yumurta, yoğurt, meyva ve sebze satıyorlardı orada. Fesli,şalvarlı adamlar, tespihçiler ve ağızlıkçıların yanında, modern giyimli genç kızlar bir hayli çoktu...

Ahçı dükkânları da İstanbul veya Anadoludaki gibiydi. Kocaman tepsilerin içinde pirinçleri tane tane pişmiş pilâvlar, kazan dolusu kuru fasulyeler, türlü, musakka, dolma bütün Türk yemekleri camın önüne sıralanıyor... Beyaz kepli ahçıları nâra atarcasına bağırarak müşteri toplamaya çalışıyordu...

1250 dinarın 1 dolar olduğu Yugoslavyada maaşlar 50.000 ile 250.000 dinar arasında değişiyordu... Vitrinlerde gördüğüm, konfeksiyon erkek elbiseleri 35 bin ile 45 bin dinar arasındaydı. İki metrelik kumaş ise 14 bin veya 17 bin... Naylon gömlekler 4500-7500, Remington traş makinesi 33.000, kiraz 320, çilek 500 dinardı.

Batı memleketlerine ve Türkiye'ye nazaran diğer Yugoslav şehirleri gibi Saray Bosnada da ışıklar bir hayli sönüktü. Gece olunca koca şehir adeta zulmete gömülüyor. «Avrupa» otelinin gazinosu ile diğer restorantları bile aydınlatabilemek mümkün olmuyordu...

Bosna müslümanlarının birçok âdetleri Türklerden kalmaydı. Tertemiz, tahtaları oyulmuş, kilimler serili evlerin içinde, hamamlar bile vardı.

«Su olmayan yerde Müslüman köyü bulamazsınız..» lâfı buradan geliyordu!..

... ...
... ...

Asırlarca. ayni topraklar üzerinde yaşayan birbirilerinden kız, alıp veren Sırplarla Türkler arasında pek çok müşterek adet vardı... Meselâ; 16. Asır başlarında Sırp kilisesi Türklerle Sırpların kan kardeşliğini yasak etmişti. Çünkü kan kardeşler her geçen gün o kadar artıyordu ve bunlar birbirlerine o kadar candan bağlı oluyorlardı ki, o zamanlar kilise politik açıdan bu yakınlaşmayı menfaatlerine uygun görmemişti! Ama buna rağmen kan kardeşlik usulü devam etti...

Sonra, ikinci bir âdet; çocuğa ad verme olayı idi.. Buna **(Kirve)** deniliyor, doğan çocuğun saçı ailenin en yakın Türk dostuna kestiriliyor, böylece yine iki taraf birbirine yakınlaşıyordu.. Bu gibi hallerde, bir Sırp ailesinin babası ölünce çocuklarına Türkler bakarlardı...

Yugoslavların halk destanlarında daima adı geçen, Kral Marko yıllarca Osmanlı Sultanlarına hizmet etmiş, onlara yakın olmuştu... Padişah da ona «oğlum» diye hitap ederdi. Kral Marko'nun da sarayda Halil Ağa adında kan kardeşi vardı...

Bir başka eski Karadağ adeti şuydu: Eğer bir ailenin çocukları yaşamadan arka arkaya ölürse sonuncuna Türk ismi veriyorlardı. Bu âdet günümüze kadar gelmişti!..

Anadoluda, çocuklarını kaybeden ailelerin Yaşar veya Dursun ismini koymaları gibi; Sırplar

da **«Stanko»** yani Dursun derlerdi son evlâtlarına!..

... ...

Evlerinden alaturka şarkıların nağmeleri gelen Saray Bosnada, Milatzka nehri boyunca uzun müddet yürüdükten sonra bir kapıyı, çaldım... Tamamen Doğu üslûbu içinde döşenmiş salonda Prof. Hamit Hacıbegiç ile Bosna hâtıralarını konuşuyorduk... Tarih Profesörü, İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun, yıllarca Türkiyede kalmış ve hanımı Türk, bir Boşnaktı... Rahmetli Cemil Sait Barlas ile yakın arkadaşlık yaptığını, onun fikirlerine hayran olduğunu, vefatını duyunca pek çok üzüldüğünü, olayı yeniden hissederek anlatıyordu...

Hamit bey;

«Osmanlılar, dedi. Avrupada bugün bile yapılamayan ekonomik tarihi yazmışlardır. Gerek Anadoluda, gerek Rumelinde; kaç köy, kaç kasaba, kaç şehirde neler var? Ne kadar ekilmiş? Ne ekilmiş? Kimin ne kadar toprağı var ve ne ekiyor? Bütün bunlar 500 yıl önce kaydedilmiş!. Onun için o devrin ekonomik durumu şimdi apaydınlıktır. Ve biz bunları yakında neşredeceğiz!.»

Prof. Hamit Hacıbegiç'in bu hususta verdiği bilgi çok genişti. 500 yıl önceki vergi usulleri, köylerin ne kadar vergi verdiği, beslenen hayvan miktarları, hepsini İstanbulda Başbakanlık arşivinden çıkardığını söylüyordu...

... ...

... ...

Milatzka nehrinin kenarında yükselen ve üzerinde yeşil bayrak sallanan Hünkâr camiine bakıyorum...

Bosna Sancak beyliğine tayin olunan Gazi İsa beyin, Fatih Sultan Mehmet daha Bosnaya gelmeden yaptırdığı bu cami savaşlardan nasıl da kurtulup bugüne kalabilmiş? Viyana bozgunundan sonra 1697 de Avusturya süvarilerinin yakmasına rağmen onarılıp, zevkli, çizgileri bozulmadan bu şekle nasıl sokulmuş?

Bir küçük, bir şirin şehirde 70 minare!.. Gözlerinizin önüne getiriniz bu manzarayı!..

İkinci Dünya Savaşı sırasında Saray Bosnayı işgal eden Alman askerleri, minarelere uzaktan hayretle bakıp fabrika bacası zannetmiş ve demişlerki :

«Bu ne büyük gelişme! Ne müthiş kalkınmadır...»

DEVLET MALI DENİZ YEMİYEN DOMUZ!..

Belgraddan «Nişova»ya doğru giden trenimiz dağlar arasındaki kıvrımlı yollardan, tünellerden süratle geçiyor; zaman zaman kaybettiğimiz Moravya nehri mutlaka bir yerde yine karşımıza çıkıyordu...

Şehre yaklaştıkça önce gece kondu tipi evler... daha sonra ufak fabrikalar ve nihayet blok apartmanlar görüyorduk.

Kil rengi bulanık suyu ile kadınların çamaşır yıkadığı Moravya nehri üzerindeki köylerin çoğunda nedense cami veya kilise yoktu!..

Fakat Niş'i geçip de Üsküp'e doğru uzanan ovalara girdiğimiz zaman, bir hareket başlıyor, eski Osmanlı eserleri teker teker hâtıralarınızı canlandırıyordu...

Rumeli bozgunu Belgrad'ın elden çıkmasından sonra başlamıştı... Binlerce Türk «Beyaz şehir»den kaçınca önce Niş'de konaklamış veya yerleşmiş... Sofya, Filibe yolu ile İstanbula göç

etmişti... Üsküp biraz daha aşağıda kaldığı için savaşlardan diğer şehirler kadar zarar görmemiş, üstelik uzun müddet Osmanlı idaresi altında kalmıştı.

Bugün Makedonya Cumhuriyetinin merkezi olan Üskübün ortasından Vardar nehri geçiyordu. Kuzeye düşen sol kısmındaki tepede, eski kalenin kalıntıları vardı.

Ekseriyetini Türklerin teşkil ettiği Üsküb milâddan evvel 4 üncü ve 5 inci asırlarda, İliryalılar idaresinde Skupi ismiyle mevcuttu. Büyük İskenderden sonra Makedonya sülâlesinin eline, daha sonra da Romalılara geçmişti. 515 de müthiş bir zelzeleden harap olunca, şimdiki yerinde Jüstinyen tarafından büyük bir şehir kurulmuştu.

Türkler tarafından Üskübün fethi 1389 senesindeydi. O zamanlar ufak bir kasaba halinde olan Üsküp, Bursa ve Edirne misâllerinde olduğu gibi kısa zamanda mâmur hale getirilmişti.

Evliya Çelebi 17. asırda Üskübün Rumeli eyaletinde bir sancak beyliği olup 10.060 ev, 2150 dükkân, 120 cami ve mescit, 70 sıbyan mektebi, 20 tekkesi bulunduğunu yazmaktadır.

... ...

... ...

Taksi derdi, Türkiyede ne ise Yugoslavyada da oydu... İstasyonlarda hamal bulmak mümkün değildi... Bu yüzden bir hayli sıkıntı çekiliyordu yolculuk sırasında... Üsküpte otele gitmek için bindiğim taksinin Türkçe konuşan şoförü benden, 1500 Dinar istediği zaman, bu kısa mesa-

feye daha az para ödemem lâzım geldiğini sonradan öğrendim. Hattâ, taksimetrelerin yanlış çalıştığını, şöförlerin tutturabildiğine ücret aldığını Üsküplüler söyledi bana...

Oteller ve restoranlar «devlet memuru garsonların» idaresindeydi! Yugoslavyada diğer sosyalist ülkelere nazaran daha anlayışlı olmalarına rağmen bu çark iyi işlemiyordu, bozuktu!.. Birçok müesseseler fuzuli masraf ve hesapsızlık yüzünden zarara giriyor insanlar zerre kadar aldırmıyordu!.. Zaten gezip gördüğüm sosyalist ülkelerde bakıyordum da; herkes; «Devlet malı deniz, yemiyen domuz» sözüne o kadar uygun hareket ediyordu ki!..

Üsküpte pek çok Türkle tanışıp, konuştum... Bana şehri gezdirdiler, ikram ettiler, aralarında bir müddet daha kalmamı istediler ama, ne çare ki kendime çizdiğim programın dışına çıkmam mümkün değildi... Bu arada birçok Türk okullarında derslere girdim. Öğretmenlerin çocuklara neler öğrettiğini yakından dinledim.

Okullarda gayet muntazam dershaneler vardı. Öğrenciler önlük giymiyorlardı. Dershanelerin duvarında daima Tito'nun kocaman bir fotoğrafı asılı duruyordu...

Aynı bizdeki gibi öğretmen umuma hitap ederek bir sual sordu mu, bilen çocuklar hemen ellerini kaldırıp:

— Üğretmenim... Ben süleyim diye aralarında yarışa giriyorlardı.

İlkokullarda bütün dersler Türkçeydi... Tarih, Coğrafya vesair... Öğretmenler bunları ço-

cuklara gayet sade bir lisanla, kolaylıkla öğretiyordu.

Yugoslavya Federatif Cumhiriyetinin Anayasasına göre; her azınlık kendi ana dilinde tedrisat yapan okullara sahip olabilirdi. Bu sebepten Türk okulları gayet serbestti. Ve devletin desteğini görüyordu. Hattâ, Türklerin öğretmen okulları da vardı ki, onlardan çıkan kız, erkek genç öğretmenler Yugoslavyanın dört bir tarafına dağılıyorlardı..

Üsküp, Kalkandelen, Strumca, Manastır, Sturuge, Valandova, Gostivar ve Priştine ve Prizrende 6183 öğrenci vardı. Bana verilen rakkamlara göre, 48 ilkokulda 187 öğretmen vazife görüyor, ayrıca 2 öğretmen okulunda 107 genç, mesleğe atılmaya hazırlanıyordu.

Yugoslavyada halkın % 95 i okuma, yazma biliyordu... Halbuki, İkinci Dünya Savaşından önce bu miktar % 45 i geçmiyordu.

19 milyon nüfusa, 8 komple üniversite ve ayrıca birçok müstakil fakülteler açılmıştı. Ve bunlar hiç bir güçlük çıkarmadan öğrenci kabul ediyorlar, yer sıkıntısı çekmiyorlardı...

Son büyük zelzeleden bir hayli büyük zarar gören Üsküp, kısa zamanda yeniden imar edilmişti. Yıkılan istasyon binasının kaldırılmayan enkazı o acı günlerin tek canlı hâtırasıydı... Çatlak duvarlar, yıkılan minareler kısmen tâmir görmüştü. Eski Üsküp'ün yerinde şimdi modern binalar yükseliyordu...

Zelzeleden sonra; Romenler bir hastahane, Bulgarlar Sergi Sarayı Brezilyalılar, Fransızlar hepsi birer bina yaptırmışlardı Üskübe... Bizim de vaad ettiğimiz Atatürk okulunun artık unutulduğünü bana üzülerek anlattılar...

REJİMLERİ HAYATA UYDURMAK LÂZIMDIR...

Kısa boylu, tıknaz, hafif beyaz saçlı adam tatlı bir Rumeli şivesiyle:

«— İlk Türk okulları Yugoslavyanın kurtuluşundan sonra açıldı dedi. Bizim bu bölgede yalkın % 95 i okuma yazma bilmezken, şimdi bu % 20 ye düştü... Öğretmenler yetiştiriyoruz ihtiyaç oldukça yeni okullar ilâve ediyoruz.»

Bu sözleri söyleyen Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinin Türk asıllı Başkan Yardımcısı Kemal Seyfullahdı... Üsküp'de mütevazi bir binanın içindeki makam odasında bana heyecan içinde kalkınmalarını anlatırken, bir yandan kahvelerimizi, bir yandan da beraber gelen limonataları yudumluyorduk...

Eğitime büyük önem verilen Yugoslavyada 14317 ilkokul ve 2 milyon 972 bin ilkokul öğrencisi vardı. Yalnız onların sisteminde ilk ve ortaokul beraber sayılıyor, sonra lise tahsili başlıyor-

du. Bu okullarda 100 bin 501 öğretmen vazife görüyordu.

1964 senesinde yüksek tahsil diploması alanların sayısı 27 bindi... 1954-1965 arasında ise 175 bin kişi yüksek tahsilini bitirmişti...

Kemal Seyfullah diğer konulara da temas ederek ;

— İki eli ve kafasıyla çalışanlar kapitalist olamazlar, diyip, ilâve etti :

«— Rus tecrübesi muvaffak olamadı... Yapılan yanlışlıklara israrla devam etmek faydasızdı. Zaman kaybetmekti... Hayat bazı şartları dikte ediyor, rejimleri mutlaka hayata uydurmak lâzımdır...»

Yugoslav Komünist Partisinin ileri gelen elemanlarından biri olan Başbakan Yardımcısı, bu arada Komünizmin Yugoslavyadaki değişik tatbikatını izah etmeye çalışıyordu.

«— Önce insanları kalkındırmak lâzım... Sadece Endüstriyi değil!.. Zaten endüstri de, insan üstünde duruyor, yükseliyor. Sonra, fazla çalışanla, az çalışan mutlaka ayırd edilmelidir. İşte biz şimdi bunu tatbik ediyoruz...»

«— Yugoslavyada çalışma hayatını İşçi Konseyleri düzenler... Her biri müstakil işletme olan fabrikaları bu konseyler idare eder. Direktör onlara emir veremez... Fabrikaların büyültülmesi, işçi ücretleri, izinler ve bütün sosyal düzenler hep konseyin kararı ile yürütülür. İşçilerin kendi aralarından seçtiği bu 20-30 kişilik konsey üyeleri ayrıca ücret almazlar!»

«— Yalnız Makedonyada 13 bin sanatkârın hususi dükkân veya atölyesi var. Ve bunlar az vergi ödüyorlar. Bilhassa televizyon tâmircileri fazla para kazanıyor. En kalifiye fabrika işçisi ne kadar ücret alıyor ve ne kadar vergi veriyor. Bunu esas tutarak, onların da vergilerini tesbit ettik.»

... ...

... ...

Kemal Seyfullah da diğer Bakanlar gibi, 250 bin dinar aylık alıyordu. Yâni 200 dolar. Memurların maaşı 60 bin ile 150-200 dinar arasındaydı. İşçiler de aynı miktara yakın ücret alıyorlardı. Öğretmenlerin 45-120 bin. Doçentlerin 130-140 bin Dinar aylıkları vardı. Herkes emeklilik hakkına sahipti. Memur da işçi de son maaşının % 80 i ile emekliye ayrılıyor, hayat pahalılığı yükseldikçe, maaşlar da artıyordu. Ev alım, satımı serbestti..

Üsküpte Osmanlı eserleri sayılamıyacak kadar çoktu. Camiler, hanlar, türbeler... Bir de Tarihî Eserleri Koruma Kurumu vardı. Bu kurumun uzmanlarından Dr. Lidya Kumbaracılar da akrabaları İstanbulda oturan bir Türk hanımıydı...

Bu eski Türk şehrinde bir «Kıral Kızı Türbesi» vardı ki, içinde kimin yattığına dair muhtelif rivayetler dolaşıyordu halk arasında... Korku geçiren çocuklar oraya götürülüp tedavi edilirdi...

Lidya Kumbaracıların anlattığına göre, Türbenin hikâyesi şöyleydi;

«Son Bosna Kıralı Tomaşeviç'in kızı Katerinayı İsa bey fetih sırasında esir almıştı. Prensese gayet iyi bakılmasına rağmen bir müddet sonra ölmüştü.

Üsküb'ün cemaati en bol olan İsa bey Camii çift kubbeliydi. Mimarisi Bursadaki Muradiye, İstanbuldaki Murad Paşa Camilerini andırıyordu...

Yahya Paşa Camiinin ise, Balkanların en yüksek minaresine sahip olduğu söyleniyordu. (55 metre) Depremden sonra bunların tâmiri için 650 milyon dinar harcandığını bildiriyordu resmî mâkamlar...

Usküp'te, civar kasabalara da temsiller vermeye giden bir Türk tiyatrosu vardı. Burada Türk yazarlarının eserleri oynanıyor ve yer bulmak mümkün olmuyordu.

Bütün Yugoslavya'da 48 tiyatro kurulmuştu ki, bunların 25.000 koltuğu vardı ve 1964 yılında 4 milyon 26 kişi tiyatro seyretmişti...

Oyuncular 90 bin ile 120 bin Dinar arasında aylık alıyorlardı.

Üsküpte bulunduğum sırada, Aziz Nesin'in «Toros Canavarı» adlı eserinin provasını yapıyordu sanatçılar... Ve gayet muvaffak oluyorlardı da... Bilhassa Lûtfü Seyfullah'ın oyunu, sahne hâkimiyeti derhal göze çarpıyordu...

... ...

... ...

«— Gazete seyretmedin mi?»

Bu sözün önce merâsını anlıyamamıştım. Fakat sonradan öğrendim ki. «Gazete seyretmedin mi?» demek, «Gazete okumadın mı?» mânasına geliyordu!..

Bu ve bunun gibi bazı değişik söyleyişleri vardı Yugoslavya Türklerinin...

Ama, nazarî olarak lisanı fevkalâde iyi biliyorlardı.

Haftada iki defa neşredilen Türkçe «Birlik» gazetesinin 60 - 70 bin tirajı vardı... Yugoslavyada yaşayan 180 - 200 bin civarında Türk için ayrıca pek çok Türkçe kitap basılıyordu... Gazetenin Başyazarı Fahri Kaya, şair ve edebiyatçıydı ayni zamanda... Onun gösterdiği büyük alâka sayesinde Üsküp'te pek çok sanatçıyla tanıştım Şairler, edebiyatçılar, oyuncularla içki içtim...

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Reşat Nuri Güntekin. Orhan Kemal, eserlerini tercüme edip hayran oldukları Türk yazarlarıydı... Yahya Kemal, Nâzım Hikmet. C. Sıtkı Tarancı ve Orhan Velinin ise şiirleri ağızlarından düşmüyordu...

Üsküplü olan Yaşar Nabi, doğduğu şehrin Türklerine pek çok kitap göndermişti. Varlık mecmuası ve yayınlarını bütün okullarda, kütüphanelerde bulabiliyordunuz...

Merhum Yahya Kemal de Üsküp'te doğmuştu. İçinde büyüdüğü ev ise şimdi bir toprak yığınından ibaretti...

Üsküp'te tanıştığım sanatçılarla yaptığımız konuşmalardan sonra vardığım netice şuydu :

«Türkiye ile Yugoslavya arasında mutlaka bir kültür anlaşması yapılmalı, oradaki okullara, kütüphanelere, kısacası Türklere bol bol kitap, plâk göndermek imkânı bulunmalıdır... Hepsi de bunları paralariyle tedarik etmeye hazırdırlar... Ancak, bugünkü mevzuatla, plâk ve kitap 5-6

misli fiata malolmaktadır. Halbuki, kültür anlaşması yapılınca bu normale inebilecektir.

Sonra, Türk tiyatrolarının Yugoslavya'da Türklere temsiller vermesi, yugoslavyadaki Türk sanatçılarının ve öğretmelerin Türkiyede staj görüp dil üzerinde çalışabilmeleri lüzumludur... Onlar buna isteklidirler... Fakat iki devlet arasında bir anlaşma olmaması bu yakınlaşmayı güçleştirmektedir!..»

PRİŞTİNA BİR OSMANLI ŞEHRİ GİBİYDİ...

Üsküp, Priştine arası aşağı yukarı 100 kilometre, Fakat yollar o kadar bozuk ki, bu kısa mesafeyi ancak üç saatte alabiliyorsunuz!.. Bunların tamiri veya genişletilmesine çalışıyorlar amma, işler pek ağır gidiyor!..

Priştineye akşam, ortalık kararmak üzereyken girdik Eski ve yeni binaların arasında görünen camiler, hamamlar bir Osmanlı şehrinde olduğumuzu hatırlatıyordu bize!..

115 bin nüfuslu Priştine' nin % 60'ı Arnavuttu, 25 bin kadar da Türk vardı şehirde... Fakat halkın büyük ekseriyeti Müslümandı.. Asırlarca önce Tokattan, Konya'dan gelip buralara yerleşen yüzlerce aile hâlâ civar köy ve kasabalarda yaşıyordu...

Bir zamanlar, Anadoludan Rumeli'ne göç edenlerin, balkanlar elden çıktıktan sonraki geri dönüşleri ne kadar hüzün veriyordu insana!..

1930 - 1940 sıralarında Türkiyeye muhaceret, büsbütün artmıştı... Yugoslav hükûmetinin bir azınlık politikası yoktu o zaman... Hattâ azınlıkları imha etmeğe çalıyordu Kral!.. Bize iyi görünüp, sonra yapacaklarını yapıyorlardı! Yok pahasına satılan mal, mülk, verilmiyen paralar Türk ailelerini perişan etmişti!..

1952 yılında, Türkiye imkân bulunca, Rumelideki kardeşlerine kapılarını yine açmıştı. Ancak, birkaç yüz bin ailenin anavatana gelmesinden sonra göç yine durdurulmuştu...

Şunu kabul etmek lâzım ki; akrabaları Türkiyede yerleşmiş bulunanların yanında, Türklükle alâkaları olmayan, tek kelime türkçe bilmeyen bir takım kimseler de göç etmek istiyorlardı... Bir takım firmaların tahrik ettiği bu zavallı Yugoslav köylüleri, oradaki tarlalarını satıyorlar, permi haklarını da 10 - 15 bin liraya devredip soluğu Türkiyede, hem de İstanbul'un göbeğinde alıyorlardı...

Sonra, Türk Devleti de, toprak veya ev veriyordu kendilerine!..

Bu yüzden, bizim dışarıdaki elçiliklerin, konsoloslukların başı belâdaydı... Kim Türk asıllı, kim değil! Bunu araştırmak mümkün mü? Hele Belgraddaki başkonsolosluğumuzun hali cidden görülecek gibiydi... Tek bir başkonsolos, sabahtan akşamın geç saatlerine kadar göçmenlerle, göçmen meseleleriyle uğraşıp didindiği gibi, bir de Almanya seferine çıkan veya oradan dönüp yollarda kalan, parası biten, arabası bozulanların da dertlerile uğraşıyordu...

... ...
... ...

Priştine Belediye Başkanı Şerafettin Süleyman, 29-30 yaşlarında bir genç adamdı... Esmer yüzlü, enerjik bakışlı, işini kavrayan bir idareci...

Avrupada en fazla çocuk doğan şehir denilen Priştine'de (yılda 3000) nüfusu % 53'ü 35 yaşını geçmiyordu... Yugoslavyanın gençler şehri diyorlardı oraya!..

Belediye Başkanı :

— Bizdeki işçilerin aylığı, benden fazla, diye şunları anlattı :

«— Savaştan önce, Priştine 3 - 4 ailenin elindeydi... O zaman 3 değirmen ile madenden ibaret olan şehirde 20 yılda 20 küsür fabrika yapıldı. Bu bölgede zengin madenlerimiz var. 6,5 milyar ton kömür rezervi tesbit ettik. Yugoslavyanın kömür sarfiyatının % 40'ı topraklarımızın altında yatıyor. Şimdi biz de bütün bunlardan istifade etmek için kimya endüstrisi kuruyoruz. Kömürden 30 çeşit madde elde ediliyor. Perlondan sun'i gübreye kadar... Fabrikalar tamamlanmak üzere...»

Şerafettin Süleyman, bir mutluluk içinde diyordu ki:

«— Priştine'de ortalama aylık gelir. 43 bin dinardır. Halbuki 1944 yılında nüfus başına düşen yıllık gelir 44 bin dinardı!..»

Şehir civarındaki fabrikalarda 23 bin işçi çalışıyordu. 3000 televizyon, 9815 radyo, 700 küsur hususî dükkân vardı Priştine'de... Adam başına yılda sarfedilen enerji, (kömür esas tutulun-

ca) kilogram olarak 1028 di... İstatistikçiler bunu, Bulgaristanda 1951, Türkiyede ise 298 olarak gösteriyorlardı...

... ...

... ...

Şar dağından kalkan kızlar
Al topuklu beyaz kızlar...

Pristine radyosunun Türk Müziği Bölümü Sefi udu ile bu şarkıyı çalıp söylerken Yugoslavyalı Türk vatandaşların Süreyya Yusuf ve Celâl Tuna çayımızı yudumluyorduk...

«Alisimin kaşları kare
Sen açtın sinemde yâre
Vardar ovası, Vardar Ovası
Kazanamadım rakı parası...
Lofçanın ardında kaya
Kayadan bakarlar aya...

Bütün Rumeli türküleri birbiri arkasından bir su gibi akıyor, akıyor ve âdeta ruhumuzu yıkıyordu... Eski Rumeli âdetleri hâlâ devam ediyordu Türkler arasında... Misafirlerini nasıl ağırlıyacaklarını bilemiyor, türlü zahmete giriyordu ev sahipleri... İstanbuldan bir gazeteci gelmiş! Priştineli Türkler arasında bu haber kısa zamanda yayılmıştı... Hepsi evlerine ziyarete gitmemi istiyorlardı. Hepsi duygulıydı...

Sedirli, köşe minderli eski usul döşenmiş evlerde papuçlarımızı çıkarıp, terliklerimiz giyip bağdaş kurarak huzur içinde öyle rahat oturuyorduk ki... Günün bütün yorgunluğu geçiyordu...

Önce bir tepsi içinde lokum ile su... Daha sonra, kahve... Arkasından nefis ev baklavası...

Ve nihayet demli, lezzetli çay... Her gittiğimiz evde ikram ediyorlardı... Hele Türkçe öğretmeni ve dilci Süreyya Yusufun evinde yaptığımız, çeşit çeşit börekli nefis kahvaltıyı unutamıyacağım...

... ...

... ...

«Şardağından kalkan kazlar
Al topuklu beyaz kızlar»

Türküsünü dinlerken bir gün karşımda o meşhur Şardağını görüverdim... Yemyeşil ve nefis havası olan bu küçük dağın eteklerinde Kalkandelen kasabası kurulmuştu... Osmanlı tarihinde bir çok tanınmış şahsiyetler yetiştiren Kalkandelende halk, meyva ve sebze ekimiyle geçiniyordu... Toprakları gayet mümbitti kasabanın. 30 bin nüfusun 3 bin kadarı Türktü. Tarihî Alaca camii ve eski bir Bektaşi tekkesi hâlâ bütün güzelliğiyle duruyordu...

Recep Paşa Kalkandelende pek çok eserler bırakmıştı Meselâ yukarıdaki Kaleden aşağıya bir tünel açtırmış ve su gelmesini temin etmişti... Hemen arkasından Paşa ölünce şu söz çıkmış ve tâzamanımıza kadar unutulmamıştı:

«Su geldi Paşa gitti...»

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN TÜRBESİ ALTINDANMIŞ DOĞRUMU?

Lâcivert ibereli, kısa boylu, yüz hatları sert ihtiyar adam, elindeki tesbihi çimenlerin üzerine bıraktı ve;

— Tee işte, dedi... Sırplar burada... Karşılarında bizimkiler... Sultan Murad-ı Hüdavendigâr'ın orduları... Sağ cenahda Beyazıt Sultanın Rumeli askeri, sol cenahda Yakup Çelebinin Anadolu askerî vadı... Ne zaman bizimkiler «Allah, Allah» diye hücuma kalktılar... Te kim yakalar kaçan düşmanı!.. Epsinin kellelerini kesti bizimkiler, çünkü düşman kalleştik etmiş sözünde durmamıştı!.. Akşam üzeri muharebe sonu erince, Sırplar perişan bir vaziyetteydiler. Sultan Murad, meydanda gezip, yaralıların durumuna bakıyordu. Bu sırada Miloş ismindeki herif ki, o da yaralıydı. Koynundan hançerini çıkardı.. Sapladı Sultanımızın karnına!.. Şehit etti onu! Az sonra, yeniçeriler Miloşu parça parça ettiler ama ne fayda!.»

... ...
... ...

Kosovada Sultan Murad Türbesinin bahçesinde oturmuş sohbet ediyorduk. 70 yaşındaki Türbedar Hâşim, bunları anlatırken heyecanlanıyor, belki de 50 yıldır tekrarladığı Kosova meydan muharebesi hikâyesi onun ağzından bütün tâzeliği, bütün canlılığı ile zevkle dinleniyordu...

Türbedar Haşimin, yeğeni İboşda yanımızdaydı, Şimdi yaşı 80 e yaklaşan adam askerliğini İstanbulda yapmıştı. Galata köprüsünden para verilerek geçilen günleri hatırlıyor ve bir yandan da «Mustafa Kemal» «Canım Mustafa Kemal Paşa» diyordu.

Bunlar 300 senelik «Türbedar» ailesine mensupdular. Daha önce de İboş. Haşimin yerine Türbedarlık yapmış, ama şimdi ihtiyarlardığı için ayrılmak ve yerini amcazâdesine bırakmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat, yine de Sultan Murad'ın Türbesinin yanından ayrılamıyor, bütün gününü orada geçiriyordu!..

Kosovalı Türk dostlar anlattı; Türbedar Hâşimin başına gelen hoş hikâyeyi ve onun hâlâ kaç asır önceini hâtıralarıyla beraber yaşadığının canlı delilini!..

Yugoslavya Parlâmento Başkanı, bazı milletvekilleri ve resmî şahsiyetler Kosova'dan geçerken Türbeyi de ziyaret etmişler... Bu sırada, başkan izahat istemiş, savaş hakkında... Türbedar Hâşim başlamış anlatmaya...

«— Tee bizim Osmanlı Orduları burada toplanmış... Kahraman Beyazıt Sultan sağ cenahda,

Yakup Çelebi de sol cenahta askerleriyle yer almış... Ne zaman bizimkiler «Allah Allah» diye kükremiş düşmanın üzerine yürümüş, te sen kodunsa bul Sırp gâvurunu!.. Sona efendime süleyim!..»

Etraftan bazı işgüzarlar korkup Hâşim ağayı susturmak istemişler ama; Parlâmento Başkanıyla diğer misafirler gülmüşler, anlamışlar bu ihtiyar türbedarın duygularındaki samimiyeti, ona teşekkür ederek yanından ayrılmışlar!..

... ...
... ...

Göğün alabildiğine uzanan Mazgit ovasındaki Sultan Murat Türbesi, 1845 de Sultan Abdülmecit tarafından, esaslı şekilde tâmir edilmişti. Etrafında binalar veya her hangi bir köy, kasaba bulunmamasına rağmen, işgaller sırasında bir hayli zarar gören türbe, bilhassa 1944 de Bulgar ordusunun hışmına uğramış yakılmıştı. Sonradan Yugoslavlar bu tarihi hâtırayı yeniden onardılar...

Şimdi bir köşesinde Sofya Kumandanı Rifat Paşanın mezarı bulunan türbenin bahçesi, o civara geziye gelen okul çocuklarının piknik yeri olmuştu. Belkide 200 senelik ağacın altındaki, suyu gayet nefis olan çeşme mütemadiyen akıyordu. Öğretmenler, öğrencilerine Türk - Sırp savaşlarını bilmiyorum ne şekilde anlatıyorlardı!.. Ama her ne ise; biz nasıl tanıtılırsak tanıtılalım, küçük yavrular savaşların zararını duyup, öğreniyorlardı ya!..

Sultan Murad karnından hançerlenip öldürülmüş... Sırp Kıralı Lazara ne olmuş? O da savaş sırasında can vermemiş mi?.

... ...

... ...

Yugoslavyadaki Federe 6, sosyalist Cumhuriyetin dışında, Kosova müstakil bir eyaletti. Merkezi olan Priştine ile arası 10-15 dakikalık rahat, bakımlı asfalt yoldu. Daha önce de söylediğim gibi, Kosova'da halkın ekseriyetini Arnavutlar teşkil ediyor, bu arada, Priştine ile beraber 25 bin kadar da Türk bulunuyordu.. İdarenin başında olanların hepsi Arnavuttu. Esasen Yugoslavlardan önce, bu topraklara Arnavutlar hâkimdiler...

Türklerin Balkanlara ilk geldikleri sırada «Dardhanya» ismini taşıyan Kosova, daha sonraları tam bir Osmanlı vilâyeti oldu. Anadolu Türkleri bu mümbit araziye yerleşirken, oraları mâmur hale sokmak için pek çok emek, pek çok altın sarfettiler... İstanbuldan gönderilen din adamları ve idareciler gerek din, gerekse sosyal konularda büyük gayretler gösteriyorlardı...

Fakat her şeye; hâlis birer Osmanlı, hâlis birer müslüman olmalarına rağmen Kosovalıların ekseriyeti Arnavut kalmıştı.

Bugün bile şunu söylemek mümkündür. «Kosovalı önce Arnavutça düşünür, sonra Türkçe veya Sırpça konuşur!»

... ...

... ...

1941 yılına kadar Kosovada Arnavutça tedrisat yapan hiç okul yoktu. Almanlar müsaade et-

tiler önce buna... Sonradan Yugoslavlar da mâni olmayıp, okulların daha da gelişmesini sağladılar. Esasen, 1 milyon çalışkan ve güçlü Arnavut, Yugoslavyanın hem ekonomik, hem de politik hayatında önemli bir yer tutuyordu. Belgrad Hükûmetinin bütün azınlıklara olduğu gibi, Arnavutlara da alâka göstermekten başka çaresi yoktu!

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kosova kanlı olaylara sahne oldu. 65 bin Arnavudun muhakemesiz öldürülmesi, Enver Hocanın, Tito'ya yardım için ordusu ile Kosovaya gidişi ve daha birçok mücadeleler gördü bu civarın insanları...

Priştine veya Kosovada konuştuklarım arasında, bir tek kişi göremedim ki, o kanlı olaylardan zarar görmemiş olsun, ailesinin bir ferdini kaybetmesin!..

Fakat şimdi herkes acı günleri unutmaya, hayatın tadını çıkarmaya çalışıyordu...

... ...

Sultan Murad-ı Hüdavendigâr Türbesinin bahçesinde etrafımıza toplanan, Arnavutlar ve Türklerle konuşmamız bir hayli heyecanlı safhaya girmişti...

Bir tanesi Kosova Savaşının dört saat içinde nasıl zaferle neticelendiğini anlatırken; diğeri babasından dinlediği, Sultan Azizin Türbeye gelişine dair hikâyeleri hatırlamaya çalışıyordu...

Hâşim Ağa ve İboş biraz da benden Türkiyeye dinlemek istiyor, soruyor, soruyor, mütemadiyen soruyorlardı...

Onlara izahat verirken, nasıl duygulandıklarını gördükçe; dışarda yaşayan Türklerin Türkiye-

ye sevgilerini, hasretlerini daha iyi anlıyordum, Yapılan her ileri hareket, atılan her temel ve üstüste konan her taş, gurur vesilesi oluyordu onlar için!. Başarısızlıklar, çöküntüler ise, hüzün!.

Ortalık kararırken Kosova'dan, Sultan Muradın Türbesinden ve türbedarından ayrılıyorduk...

İbos ve Hâşim Ağa halâ bana soruyorlardı :

«— Mustafa Kemal Paşanın türbesi altındanmış doğru mu ?.

PRİZRENDE TÜRKÇEDEN BAŞKA DİL BİLMEYENLER VAR!..

Eski, çok eski bir ahşap binanın önünde oturan, başı takkeli, eli tesbihli adamlar; daldıkları koyu muhabbetten, bizi görünce uyanıp, hafifçe yerlerinden doğruldu... Ve meraklı gözlerle kim olduğumuzu anlamaya çalıştı!..

Eski demir karyolanın üzerine, üç, dört sıra tahta, yerleştirilmişti. Pabuçlarını yere bırakan üç kişi ise, onların üzerindeki koyun postlarına bağdaş kurmuştu.

Duvarlarındaki zârif bir takım motiflerden ve bir caminin içini andıran, parmaklıklı salonundan anlaşılıyordu ki burası bir mâbettir!.

Fakat, şu anda oradan dua değil, çekiç sesleri geliyordu. Marangozlar, sıvacılar, dışarda oturanların aksine, harıl harıl çalışıyor, tâmiratı bir an evvel tamamlama gayretini gösteriyordu...

Siyah takkeli, beyaz saçları şakaklarından aşağı inen, yaşlı adam, biz yanlarına iyice sokulunca ayağa kalktı ve sağ elinin avucunu göğsüne bastırıp, boynunu hafifçe bükerek;

— Selâmünaleyküm dedi...

— Aleykümselâm...

— Nereden böyle evlât, yabancısınız galiba ?

— İstanbuldan!..

— Yaaa!..

Orada bulunanların hepsi, pürdikkat bana bakıyor, bir şeyler anlamaya, öğrenmeye çalışıyorlardı...

Evet, Prizrende bir İstanbullu ne arıyordu? Taa Arnavutluk hududuna, bu karakteristik Türk - İslâm şehrine yolu nereden düşmüştü de bir Türk gelmişti?

... ...

... ...

Yugoslavyanın en meşhur Rufai Tekkelerinden biriydi burası... Ve şu anda karşımda Prizren Rüfai Tekkesinin ileri gelenlerinden dört kişi oturuyordu!..

— İstanbulda ve Anadoluda da çok vardır bizimkiler!..

Doğruydu söyledikleri, bizim memlekette hâlen bir hayli rüfai yaşıyordu... Bilhassa güney doğuda, Orta Anadoluda bu tarikata mensup yüzbinlerce insan vardı.. Ancak, bunlar, «Nurculuk» gibi siyasetle uğraşan, geriye dönük insanlar değildi umumiyetle.. İslâmiyetin çatısı altında, onun ana

prensiplerinden ayrılmadan teferruatta ayrı bir inanış, ayrı bir duyuştu.

Rufailiğin kurucusu Ahmet Rufai 1118 yılında Basrada doğmuş, 1183 de ölmüştü... Ahmet Rufai eserlerinde Hazreti Ali ve Hazreti Fatıma neslinden olduğunu söylüyor ve kurduğu târikatı yaymaya çalışıyordu... Önce Basrada başlayan Rufailik, bir zamanlar Anadoluda o kadar yayılmıştı ki, kolları tâ Rumeline kadar asırlarca önce uzanmıştı.

Rufai târikatının müritleri vücutlarına kızgın şişler batırıp, alevleri ağızlarına alır ve vecd içinde dönerek âyin yaparlar ve o anda kendilerinin bedenleri ile alâkaları olmadığını, tamamen hakka yöneldiklerini, bu yüzden hiç bir acı duymadıklarını söylerlerdi! Anadoluda ve İstanbuldaki Rüfailer, vaktiyle bu gibi âyinleri açıkça yaparlar, dost ve yakınlarının orada bulunmasından çekinmezlerdi. Ancak şimdi tarikat âyinleri iyi karşılanmadığı için Rufai toplantıları artık büyük bir gizlilik içinde geçiyor...

... ...

Prizrendeki, Rüfailerin âdedi pek fazla değildi.. Gençler de artık bu gibi târikatlara ehemmiyet vermiyorlardı. Zaten kimsenin çalışmaktan ve eğlenmekten vakti kalmıyordu ki Rufailikle, tarikatla uğraşmaya!

İstanbulda yakınları olan, bu Prizsenli Rüfailer :

— Biz burada serbestiz dediler. Kimse duamıza, âyinimize karışmıyor...

— Peki çalışmak!

— Onu da yapıyoruz.. Herkes kadar değil ama, yetiyor bize... Kimimizin de tekaüt maaşı var!

Rüfailerin yanından ayrılırken, onlar bana bu târikata ait pek çok güzel sözler söylüyor, methiyede bulunuyorlardı.

Rüfailerin işine fazla karışmadan ayrıldım aralarından!..

... ...

... ...

Bir zamanlar aşağı yukarı, tamamı Türk olan 36 bin nüfuslu Prizdende şimdi Sırplar ve Arnavutlar da vardı... Makedonyanın muhtelif yerlerine ve Anadoluya göçlerden sonra 8 bin kadar Türk kalmıştı bu hudut şehrinde...

Şehrin ortasından geçen ırmağın, hemen kenarında yükselen Sinan Paşa camii, 1615 de inşa edilmişti... Rumeli Beylerbeyi; İstanbuldan getirttiği Türk mimarlarına sadece bu sanat eserini değil, daha birçok köprü ve binalar da yaptırmıştı..

Gazi Mehmet Paşanın «Bayraklı» Camii ile 20 küsur İslâm mâbedinin minareleri yükseliyordu, Prizren'de bugün bile.

Osmanlı devrinden kalma Mehmet Paşa hamamı, adı dillerde destan kuyumcular çarşısı hâlâ bütün sağlamlığı ile şehrin ortasındaydı... Ancak, altın piyasada pek bol ve ucuz olmadığı için kuyumcu vitrinlerinde câzip elişleri göremiyordunuz...

... ...

... ...

Hayda bre.. Hayda!..

Bu kelimeleri, (bizdeki haydi mânâsına) Yugoslavyanın her yerinde, hattâ futbol maçlarında oyuncular teşvik edilirken çok duymuştum... Ama, Prizren muhakkak ki sokaklarında, dükkânlarında Türkçenin en fazla konuşulduğu yerdi.. Yalnız, diğer şehirlerden farklı telâffuzları vardı buradaki Türklerin..

Meselâ; Citti. celdi.. İçi (2).. Celmiyor, celmez... citmez... Süley.. Cöy, köy.. gibi.

Bütün görünüşüyle Anadolu şehirlerini hatırlatan Prizrende evler, mahalleler camiler, karakteristik bir doğu havasını yaratıyordu. Bazı, öyle ihtiyarlar vardı ki, Türkçeden başka dil bilmiyor.. Veya evinde Türkçe konuşup, kendisini Arnavut zannediyor!..

Evet, Prizrende Arnavut ve Türk karışmış, zaman zaman buna Sırp da bulaşmış.. Bu melezlik, güzel insanlar çıkarmıştı ortaya!.. Belki, tesadüf ama; Yugoslavyanın en güzel kadınlarını Prizrende gördüm dersem, diğer şehirlerdeki dostlar darılmasınlar!..

... ...
... ...

Akşam olunca bizim şehir Riode Janeiro gibidir!..

Bu sözleri Prizrenliler söylüyordu.. Doktor, Avukat, Mühendis pek çok Türk vardı... Ve bunlar, başka bölgelere gitmemiş, doğup, büyüdükleri toprağın üzerinde kalmayı, oranın insanlarına hizmeti tercih etmişlerdi!..

O kadar seviyorlardı ki Prizreni, daha güzel şehre hayallerinde yer vermiyorlardı.

Prizrenin şarabı meşhurdu.. İpeği de ondan aşağı kalmıyordu. Bu yüzden bir de ipek fabrikası kurulmuştu...

Okumaya, umumiyetle istekliydi Prizren çocukları. Türkler için açılan 8 yıllık 4 ilk okula devam ediyordu hepsi... Bir de Türk lisesi ile Türk öğretmen okulu vardı..

Havası, suyu gayet nefis, insanları güzel yüzlü, tatlı sözlü, Türk Prizrende daha fazla kalamadan ayrılmanın acısını duya duya yine bir sabah yollara düştüm...

***

Prizren halkı, diğer bütün Rumeli insanları gibi türkü söylemeye de, dinlemeye de bayılır. Aşağıda, 17 - 18yaşında bir kızın yaşlı bir adama gelin gidişini anlatan iki Prizren türküsünü sunuyorum

GELİN TÜRÇUSİ

More çazim aga
Egrıtma jesini
Kurilaya alilar
Senin Kızını (2)
.....
Kovk celin hanım
Yürü aygın baygın

Bütün arkadaşlar
Seninlen dargın (2)
.....
Kovk celir hanım
Süpür armut altını
Bu cece bekle
Erçen celen kocani (2)
.....
GENÇ KIZ
Çiminde çiçek
Çim beni cümecek
O beyaz vucudumi
Ziyaret edecek? (2)
Yaşim on seçiz
Anam ağlasın,
Anam ağlasın,
Karalar bağlasın. (2)
.....
Çivide mantom
Asılı kaldi,
İçi sandık çiyizim
Basili kaldi. (2)
.....
Ürtün yüzümi
Sinek konmasın
Celır boydaşlarım
Yüreğim yanmasın. (2)
.....
Mezarım olsun
Yol çenarinda
Yol çenarinda
Mermer taşindan (2)

MANASTIR'IN HER KÖŞESİ MUSTAFA KEMAL'İN HÂTIRASI İLE DOLU

Ömer Zekeriya Efendi, mavi gözlerini uzaklara doğru çevirerek bir müddet düşündü... düşündü ve yüzünde dolaşan heyecan dalgası geçtikten sonra :

— Hey gidi hey dedi... Bizim Manastır bir zamanlar Balkanların en renkli, en zengin şehri idi... Şu akan Drahor deresini ve üzerine eğilen ağaçlarını görüyor musunuz? İşte onların altında 50-60 yıl önce, kahveler vardı... Paris'in Bulvar kahveleri gibi, hem de karşılıklı iki sıra... Manastır moda merkeziydi, sanat merkeziydi... Daha dün gibi gözümün önünde Sultan Reşat'ın ziyareti... Bütün yollara taklar kurulmuştu. Herkes ne kadar ziynet eşyası varsa çıkarmış, takın üzerindeki kumaşları süslemişti!..

... ...

... ...

Manastırın ortasında bir şadırvan

Bunun başında delikanlı yaman
Tutturmuş türkü söyler aman
Dilberi anar, fidan boylu yaman.

Manastırın sevilen şairlerinden Hafız Ebu Bekirzadenindi bu mısralar... Ve sonra dudaklardan eksilmeyen bir türkü haline gelmişti... Emekli öğretmen Ömer Zekeriya Efendinin söylediği gibi Manastırdan pek çok sanatkâr yetişmişti:

Rumeli Beylerbeylerinden Timurtaş Bey, 1382 yılında stratejik önemi olan Manastırı Osmanlı hudutları içine almış, ondan sonra şehir mütemadiyen inkişaf etmişti.

Onyedinci yüzyılın ortalarına doğru, Evliya Çelebi Manastır'ı şöyle anlatıyordu:

«Şehir girmeden tek bir evini bile göremedim. Ev ve dükkânları, mahalleleri yeşilliklere gömülmüş. Bu yeşillikler üzerinde yalnız 70 tane caminin beyaz minareleri yükseliyor. Mescit ve medreseleri, şadırvan ve çeşmeleri ancak şehire girdikten sonra görebildim. Sultan Ahmet'in kızına hediye edilmiş olan Manastır'da 21 mahalle, 3000 ev, 900 dükkân, 9 medrese, 70 cami, 40 kahvehane vardır. Demir kapı ile örtülü çarşısı bir kaleye benziyor. Yakın dağlardan inen şehrin deresi boyunca ve şehir etrafında çok büyük ağaçlar yükseliyor.»

Yine Evliya Çelebinin anlattığına göre; «Dağlardan inen derenin yeşillikleri arasında yerleşmiş olan kahvehanelerde yer tutmuş büyük sarmaşıkların altında sarıklarıyle softalar oturuyorlardı.» Bunlar arapça, farsça mânileri biribir-

lerine söylerler, halk da onları dinlerdi. Mânilerin yazılı örneklerini halka satanlar da vardı.

... ...

... ...

Osmanlı İmpaatorluğunun önemli, eğitim ve din merkezlerinden biri olan Manastırda 16-17 inci yüzyıllarda pek çok okul açılmıştı. «Koca kadın» medresesi, matematik ve diğer müsbet ilimleri ilk okutan irfan yuvasıydı. Şehrin hemen her mahallesinde bir iki «Sibyan mektebi» vardı. Bu okulların havasını ve çalışma programlarını, o devrin hocalarından Rumelili Mehmet Efendi bakınız şu mısralariyle nasıl anlatıyor :

Oturdular çü tertip üzre sibyan
Kimi hece okurdu, kimi Kur'an,
Önümde her biri tekrar iderdi
Alıp dersini yerine giderdi.

Manastırda daha sonra 1848 de askerî ortaokul, 1900 yılında ise yüksek Harb Okulu açtı Osmanlı Türkleri... Yani, Mustafa Kemal'in yetiştiği okulu... Ve ne kadar hoşdu ki, Hürriyetin ilk ilân edildiği yer de Manastır olmuştu...

... ...

... ...

Rumelinin zarif, hassas insanı Ömer Zekeryа Efendi ve talebesi öğretmen İsmail Tevfik ile beraber Drahor deresinin kenarından yürüyorduk...

Oğulları, kızları İstanbul'da yerleşen yaşlı adam bu toprakları terketmek istemiyordu, çocuklarına hasret duymsaına rağmen!.. Osmanlı devrinde Aydında öğretmenlik yapmış, sonra Tekir-

dağına tayin olmuştu. Yunan savaşından sonra Manastıra, baba ocağına dönmüştü.

«İki defa göçe niyet ettim. Fakat sonunda düşündüm, taşındım ve kaldım» diyordu. «Bu topraklar ve buranın insanları beni bırakmadı... Yüzlerce Türk çocuğu öğretmensizdi... Ben onları nasıl terkedebilirdim?..

... ...

... ...

İşte, İshak Efendi camii... İşte Yenicami.. ve Haydar Kadı camii.. Sâkin, temiz yüzlü Manastır sokakları binbir hâtırayı getiriyor gözlerimin önüne...

— Şu köşedeki evde oturan, yeşil gözlü, sarı saçlı kıza Harb Okulu talebesi Mustafa Kemal âşıktı, diyorlar...

Onun geçtiği, onun duygulu dolaştığı yollar şimdi bana o kadar yakın, o kadar sıcak geliyor ki!.. Harb Okulunu askerî hastahane yapmışlar... Önünde silâhlı erler nöbet bekliyor... Az ileride Orduevi Osmanlı yapısı, sağlam... Mustafa Kemal ve arkadaşları orada oturur, memleket meselelerini konuşurmuş...

İşte Türk çocuklarının devam ettiği okul... 8 sınıflı... Bir de öğretmen okulu var.

Kaldığım otelin karşısında bir eski tiyatro, binası görülüyor...

Manastır Valilerinden Abdülkerim Paşa 1892 — 93 de yaptırmış. Hâlâ eski hali ile kullanılıyor. O zaman kadın rolüne Rumlar, erkek rolüne Türkler çıkarlarmış... El ilânları bulmuşlar o günlere ait...

Abdülkerim Paşa, bakmış ki, Manastırda taasup gittikçe artıyor ve şehrin ortasında bulunan mezarlık, âyinlere çeşitli nümayişlere sahne oluyor, bir gecede temizletmiş orasını!.. Ve ertesi gün tiyatronun temelini attırmış!..

Sultan Hamid'e şikâyetler, ihbarlar para etmemiş... Eşraftan Necip Efendinin de tuttuğu Abdülkerim Paşa gayesine erişip Manastıra bir tiyatro kazandırmış...

Drahor deresinin üzerine eğilen yeşil ağaçların altında şimdi hiç kimse yok!.. Ama ben Paris kahvelerinde, başı sarıklı, iskemlelerin üzerine bağdaş kurmuş adamlar, yüzleri örtülü, feraceli güzel kadınlar görüyor gibiyim... Ve kulağıma birbirlerine söyledikleri mısralar geliyor...

Manastırın ortasında bir hamam
Kurna başında şarkı söyler şu güzel aman
Şarkı söyler, derdin döker şu güzel aman
Manastır dilberi vay güzel aman,

KÖPRÜLÜ İSTASYONUNDA
ZEKİ MÜREN'İN SESİ

Pek tenha görünen istasyonda trenden inip, ümitsiz bakışlarla etrafta, valizlerimi taşıyacak hamal ararken, hiç yabancı olmıyan bir ses ve bir meşhur şarkının nağmeleri geldi kulağıma...

Seninle bir sonbahar mevsimiydi tanıştık,
Sanki birbirimizi yıllarca aramıştık...

Evet.. Zeki Müren söylüyordu... Onun sesiydi bugünkü «Titovels» dünkü «Köprülü» kasabasında duyduğum!.. «Demek istasyonda Türkler var» diyerek, plâk çalınan satış kulübesine doğru yürüdüm.

Saçları örgülü sarışın 13 - 14 yaşında bir kız ağzındaki sakızla, mütemadiyen balon yapıyor, bir yandan da önünde duran mecmualara göz atıyordu...

— Buradan kasabaya ne ile gidiliyor kızım?..

Türkçe olarak sorduğum bu suale küçük kız alâkasız bir tavırla cevap verdi:

— Teey köşede faytoncuk var!..

Ben biraz daha lâf açıp konuşmak isterken 45 - 50 yaşlarında, koltuğunun altında gazete satan bir müvezzi yanıma yaklaştı ve dikkatli gözlerle hayli süzdükten sonra :

— İstanbuldansınız galiba? dedi...

... ...

... ...

Köprülü istasyonunun gazete bayii ve satış kulübesinin sahibi Recep Kaval ile böyle tanıştık.. Yugoslavyanın partizan savaşlarında bulunmuştu. Bundan dolayı 32 bin dinar emekli maaşı alıyordu. Ayrıca dükkândan kazancı 35 - 40 bin dinar civarındaydı... 6 çocuğundan 3 ü fabrikada çalışıyordu. Kulübenin içindeki kızların ortancasıydı. Yaşı 18 i bulmayan üç çocuğun her biri için 5.000 dinar zam alıyordu emekli maaşına...

Gençliğinde iyi bir futbolcuydu Recep Kaval, rejimin değişmesinden önce ise gazoz imalâthanesi vardı...

Akrabalarının çoğunun İstanbula gittiğini söylerken iç çekiyor :

— Ah, diyordu, bir onların yanına gidebilsem...

Şarkıya, türküye pek düşkün olan Recep; Zeki Müren ve diğer Türk sanatkârlarının plâklarına Yugoslavların da bayıldığını «karaborsa» da satıldığını anlatırken, bundan gurur duyduğunu görüyordum.

Türk tarihinde çok büyük yeri olan Köprülü ailesinin çıktığı cami ve sâkin çınar ağaçlariyle süslü kasabadan ayrılırken, yine yanına uğradığım

Recep Kaval, beni trendeki kompartımanıma kadar götürüp, yerleşmemme yardım etti.

Ama onun âdeta kıvrandığını, bana bir şeyler sormak istediğini görüyordum. Nihayet tren, düdüğünü çalarken dayanamadı :

— Var benim bir yeni toramancık, dedi. İki günlük kız... Ona ne ad vereyim?.. Yeni isimleri pek bilmiyorum... Sen süle Allahaşkına...

İKTİDAR ÇALIŞAN SINIFA AİTTİR...

Sarı saçlı, sevimli yüzlü genç bizim masanın kenarındaki boş iskemleyi eli ile göstererek;

— Oturabilir miyim, diye müsaade istedi...

Ve sonra, terbiyeli hali ile usulca yerleşiverdi karşımıza...

Üzerindeki elbise usta bir terzinin elinden çıkmış değildi. Ama, kaliteli bir konfeksiyondu. İtina ile ütülendiği, eski olmasına rağmen, iyi bakıldığı derhal anlaşılıyordu..

Prağın en lüks otellerinden birinin altındaki çay salonunda oturuyorduk... Etrafımızdaki bütün masalar güzel kadınlar ve iyi giyimli erkeklerle doluydu. Bizim Hiltona veya Divana benzeyen bir yerdi burası...

Çek genci bir müddet, Türk arkadaşımla konuşmamıza kulak verdikten sonra, İngilizce, hangi milletten olduğumuzu sordu.. O kadar meraklanmıştı ki, dayanamıyacağını biz çoktan hissetmiştik!..

— Türküz diyince, genç büsbütün alâkalandı...

Babası bir fabrikada usta başı olan genç, anlattığına göre, birkaç ay sonra Üniversiteden Mühendis çıkacaktı... 1200 kron geçecekti her ay eline... Babası ise 1800 kron alıyordu. 1 dolâr 17 kron olduğuna göre demek bizim paramızla 1500 lira kadar bir para kazanıyordu usta başı...

Çekoslovakyalı genç, konuşmayı çok seviyordu. Mütemadiyen bir konu buluyordu bizimle arkadaşlık yapabilmek için... Esasen ben ve arkadaşım da memnunduk onunla beraber oturmaktan...

Garsona, sandöviç ve çay ısmarladıktan sonra, mühendis adayı :

— Birkaç ay sonra İngiltereye gideceğim dedi. Pasaport müsaadem geldi. Bir hayli bekledim ama nihayet verdiler. Şimdi para biriktiriyorum. Ayrıca Londrada bir fabrikada iş bulacağım.

— Peki ya Prağa geri dönmezseniz ne olur? Cezası var mı bunun?

Genç hayretle yüzüme bakıp cevap verdi:

— Niçin vatanıma geri dönmeyim? Anam, babam burada... Onlar bana kefil oldular zaten!.. Hem insanın başka yerde yaşaması kolay mı?... Birkaç sene sonra maaşım artacak. Babam emekliye ayrılacak.. Evin idaresi bana geçecek. Belki evleneceğim! Fakat ne olursa olsun aile başkanlığını devralacağım!..

— Ev kirası ne kadar ödüyorsunuz?

— 40-50 kron kadar bir şey... Ama yakında bir kat almayı düşünüyoruz... Ozaman biraz

daha pahalıya gelecek... Fakat ne de olsa insanın kendi evi başka...

Smokingli garsonun getirdiği hesap pusulasını tetkik etikten sonra çok pahalı bulan gencin heyecanından anladık çekingen bir hal gelmişti yüzüne... Nihayet :

— Acaba dedi. Sizde dolâr bulunur mu ? Ben karşılığında kron vereyim... Londrada lâzım olacakda!..

... ...

... ...

Çekoslovakya Avrupanın, ekonomik bakımdan en gelişmiş ülkelerinden biriydi.. Ziraat en ileri usûllerle yapılıyor, bilhassa arpa ve şeker pancarı üretimine önem veriliyordu. Ülkenin asıl zenginliği, çok çeşitli madenleri ile çok gelişmiş endüstrisiydi. Demir, kaolen, grafit, kömür ve uranyum yataklarının işletilmesi sayesinde ağır endüstrisini yıllarca önce kurmuştu. Dışarıya satılan malların çoğu, fabrika tesisleri, makinalar, kimya endüstrisi malları, silâhlar ve seramik eşyalarıydı.

Dış ticaretin dörtte üçünü, Sovyet Rusya ve diğer sosyalist ülkelerle yapan Çekoslovakya, dışardan ancak bazı ziraî üretimler ile ham madde alıyordu.

Çekoslovakyanın nüfusu 14 milyon 196 bindi. Kilometrekareye 100, hattâ bazı bölgelerde 200 kişi düşüyordu ki ekseriyet daima kadınlar oluyordu... 7 milyon 267 bin kadına mukabil 6 milyon 929 bin erkek vardı bu ülkede...

1965 yılında 112 bin evlenme kaydedilmiş, 232 bin çocuk doğmuş ve 140 bin kişi ölmüştü...

Yine 1965 yılında Çekoslovakyada çalışanların sayısı 5 milyon 490 bin civarındaydı. Geçen yıla nazaran 139 bin artma görülüyordu. Yapılan istatistiklerden, çalışanların % 43,4 ünün kadın olduğu anlaşılıyordu. Aylık vasati işçi ücreti 1468 krondu.

... ...

... ...

Şu son yıl, Çekoslovakyanın endüstri plânı hedefine ulaşmış, hattâ aşmış denilebilirdi. Fakat 1964 e nazaran tarım sektöründe % 3,3 oranında gerileme vardı.

Endüstride ise istihsal artışı (% 7,9) fakat maliyet yüksekliğinden, müstehlik bundan tam mânâsıyla istifade edememişti...

Millî gelirin artış nisbeti % 2,5 du... Gıda maddelerinin fiatında istikrar vardı, maaşlarda yükselme olsa dahi, bunlar değişmiyordu...

Meselâ, Prağda etin kilosu 30-35, ekmeğin kilosu 5 Krondu. Ayakkabı fiatları 100-200 kron arasındaydı.

... ...

... ...

Çekoslovakyada dolaşırken derhal zengin vitrinler, temiz kahveler gözünüze çarpıyordu. Bilhassa, fotoğraf malzemesi ve makinaları satan dükkânlarla, kristal ve seramikçiler pek çoktu...

Sinemalarda, Rus filimleri yanında Amerikan filimlerine de yer veriliyor, ama bilet bulmak mümkün olmuyordu...

1965 yılında Çekoslovakyaya 2 milyon 947 bin turist gelmişti. Bunun 618 bini Batılıydı. 789 bin Macar, 695 bin Doğu Almanyalı, 729 bin Polonyalı turist gezmişti Çekoslovakyayı...

Son yıllarda Avusturyalılar ve Almanlar da ziyaret etmeye başlamışlardı, bu sosyalist ülkeyi...

... ...

... ...

«Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti işçilerin, köylülerin ve entelleküellerin sağlam ittifakından meydana gelir. Bu ittifakın başında işçi sınıfı bulunur.»

«Bütün iktidar, çalışan sınıfa aittir.»

Bu sözler son zamanlarda, büyük bir değişikliğin arefesinde olan Çekoslovakyanın Anayasasında vardı...

Evet, Çekoslovaklar yeni bir iktisadi reform hamlesine girişmişlerdi... Bu noktaya gelindikten sonra, sistemin aksayan tarafları tesbit edilmiş, biraz liberal eğilime yönelmek ihtiyacı belirmişti...

Geçen sene Moskovada bir konuşma yapan Başbakan Novotni'nin şu mealdeki sözleri Çekoslovakyada bugünün parolasıydı:

«Kapitalist ülkelerden geri kaldığımız bir hakikattir. Aradaki farkı 1-2 yılda kapatamayız. Ama sosyalist kuvvetler birleşirsek kapitalistleri ezeriz!..»

"YERLİ HALK TÜRK HAKİMİYETİNDEN KORKMAMIŞ, KENDİ RIZASIYLA KABUL ETMİŞTİR"

Yugoslavya'da Bulgaristan'da ufak fincan ve cezve ile kahve önüme geldiği zaman hiç yadırgamadım ama, Prag'da bir hayli sürpriz tesiri yaptı bu bana...

Bütün kahvehanelerde, lokantalarda ufak sarı tepsi içinde, sarı cezve ve sapsız «tiryaki» fincanıyla veriliyordu bizim Türk kahvesi..

Ve Çekoslovakya halkı o kadar çok kahve içiyordu ki, bu kadarını, İtalya ve Macaristan'da görmüştüm ancak!..

«Altın Prag»ın yıllardır tâmir edilmeyen, o güzelim tarihî binaları arasından geçerek bir opera sahnesini andıran küçük köprünün başına geldiğim zaman:

— İşte dediler burası hakiki Türk kahvehanesi!..

Dışarda kalabalık bir heykel vardı... Yalvaran, dua eden insanlar. Demir parmaklıklı bir zindan ve kapısında nöbet, bekleyen, sarıklı, pos bıyıklı belinde palası ile iri yarı bir yeniçeri...

Kahvehane 15 metre ötedeydi, köprünün başında...

... ...

... ...

Anlattıklarına göre; bu kahvehaneyi asırlarca önce bir yeniçeri açmıştı. Budin muhasarası sırasında esir düşen Türk, Prağ'da fevkalâde güzel bir kadına âşık olmuş, memleketine geri dönmek istememişti. Kadın da onu seviyordu ama, erkek ne kadar çalışkan ve becerikli ise, ötekisi o nisbette tembeldi ve elinden hiç bir iş gelmiyordu... Bir yandan ev işi sevmeyip, diğer yandan sosyal hayata bayılması kadının kocası yeniçeriye bir takım ilhamlar verdi... Zaten evlerine gelip gidenlere Türk usûlü kahve pişirip duruyor ve pek beğenildiğini görüyordu!.. Mustafa karar verdi, Prağda İstanbuldaki gibi bir kahvehane açacaktı... Bu hususta kadın da ona yardım edince kısa zamanda işe girişti... Ve muvaffak da oldu...

Türk Yeniçerinin kahvehanesi ve kahve pişirme usûlü dillere destan olmuş, bütün Çekoslovakyaya yayılmaya başlamıştı... Bu sayede, karı koca da zengin olup, rahata kavuşmuşlardı...

İşte şimdi hâlâ aynı usûl, Yeniçeri Mustafanın usûlü ile kahve pişiriliyordu Prağda...

... ...

... ...

Yağmur, yağmur... Yine yağmur! Evet pek sık yağmur yağıyor mavi gök pek az kendini gösteriyordu orta Avrupada... Hele Prağa yakın mesafedeki bir âbide «Avrupanın tam ortası» diye ilân edildiğine göre, artık siz düşününüz buraların halini!.. «Altın Prağ»ın damları, ince ve sivri kuleleri, bardaktan boşanırcasına, inadla yağan yağmurdan sonra tertemiz, ışıl ışıl oluyor, apayrı eşsiz bir manzara çıkıyordu ortaya...

Yahya Kemal Varşova Büyük Elçisi iken, bir İstanbul dönüşü üç dört gün kalmayı arzulamış Prağ'da... Trenden inmiş, otele girmiş, bir yağmur, bir yağmur içine kasvet çökmüş üstadın... Sonra nereye baksa o yılların Devlet Başkanı Dışişleri Bakanı meşhur Dr. Beneş'in ismi ve resmî...

Büyük şairimiz sıkılmış, bunalmış... Ve şunları söyledikten sonra 24 saat içinde kaçmış Prağdan...

Bir şehr idi daima güneşsiz,
Tek semtini görmedim Beneş'siz!

... ...

... ...

Prağ müzelerinde bizde bulunamıyan, Osmanlı Türklerine ait pek çok eser vardı. El yazması «Kur'an»lar, yağlıboya resimler, o devrin yazılı emirleri, mektupları hepsi gayet itina ile muhafaza edilmişti...

Bütün bu vesikalardan anlaşılıyordu ki: Türkler Avrupada yağmacı olmamışlardır... Oraya İstanbuldan Anadoludan medeniyet götürmüşler, hattâ, beylerin, ağaların elinde inim inim inleyen,

malları, canları emniyet altında bulunmayan mâsum insanları hunhar tecavüzlere karşı korumuşlardır...

Daha önce Slovenyada, yâni bugünkü Çekoslovakyanın güney bölgesinde Peçenekler, hâkimmiş... Sonra, din ve mezhep kavgaları, Tatarların, Almanların, Avusturyalıların hücumları derebeylerinin sömürmesiyle Sloven köylüleri ya şayacak halden çıkmışlar, çeteler kurup hayatlarını, varlıklarını muhafazaya çalışmışlar.

Prağda tanıdığım, meşhur Profesör Yusuf Blaşkoviç bakınız neler anlatıyor :

«Yerli halk Türk hâkimiyetinden korkmaz çok defa kolayca ve kendi rızasiyle kabul ederdi. Çünkü Türk hâkimiyeti. Nemçe hâkimiyetinden daha adaletli, daha muntazam idi. Türk toprak ağaları. Türk beyleri eski feodallarden daha yumuşak, daha adaletli idiler. Karol Medvecky isminde bir tarihçi 1905 de çıkan Detva adlı eserinde şunları yazıyor: «1614 yılında Telegedy isminde bir yüksek feodal bey, feodallerin meclisinde demişki: «Halkımız Türk hâkimiyeti altında yaşayan halkı kıskanıyor. Onlar bizden daha iyi yaşama şartları içindeler.»

... ...

... ...

Güney Slovakya'nın bazı bölgeleri 1543 yılından 1686 ya kadar Türk hâkimiyeti altında kalmış...

Hakiki bir Türk dostu olan Prof. Blaşkoviç;

«— 143 yıl harb etmedik ya diyordu... Olsa olsa bunun 10-15 yılı kavgayla geçsin... Ya 130

yıl?.. 130 yıl beraber yaşamış, dost olmuşuz... Birbirimizin âdetlerini kapmışız... Sizin yeniçeriler kızlarımıza âşık olmuş burada kalmış... Bizim kızlar pos bıyıklı, siyah saçlı Anadolu çocuklarını sevmiş, onların peşinden İstanbula kadar gitmişler!..

Çekoslovakların, musiki hazineleri de yeraltı servetleri kadar zengindi... Ve bunun için de, eski Türk halk şarkılarından motifler bulunuyordu... Osmanlı ordularıyla beraber Budin'e ve Rumeline pek çok, şair yazar, bestekâr ve diğer kolda sanatkârlar geçmişti...

Ve görülüyordu ki; bazı Avrupalı tarihçiler Türkleri barbarlıkla, yağmacılıkla itham ederlerken insafsız davranmakta, yalan yazmak tadırlar!..

Bakınız... Aslı Prağda müzede saklanan, Sadrazam Fâzıl Ahmet Paşaya Rimasonbad şehri halkının gönderdiği şu mektupta neler rica ediliyor... Ve onun kendi el yazısı ile verdiği cevap ne kadar ilgiçekicidir :

Rimasonbad şehri halkının ricasıdır...

Saadetlü, merhametlü hazretleriniz sağolsun. Bu fıkara (Egre) semtlerinde vâki. Rimasonbad varoşlarının fukarası olup saadetlü Padişahımızı reayası hâlâ varoşumuz etrafında Tatar askerlerinden korkumuz olup, bu babda askerlerinizin kimseyi rencide eylememesi için yeddimize Sultanımız hazretlerinin ferman şerifleri rica olunur. Baki ferman sultanımızındır...

Fukaranız

Fazıl Ahmet Paşa, buna karşı derhal tedbirler alıyor, halkın korunması için emirler veriyor ve sonra eliyle şunları yazıp, şehre gönderiyor...

Zikrolunan Rimasonbad varoşu reayası haraç güzar reaya olmakta Eğer tavaifi askerdir. Ve tatardır vesaireleridir. Minhad kendilerine ve evlâtlarına ve emval ve erzaklarına taarruz ve müdahale etmekten bigayet ihtiraz ederler. Bundan sonra şöyle ki: Kendilerine ve emval ve erzaklarına taaruz eden olursa ahz olunup orduyu hümayuna ihzar oluna deyû buyurulmuştur.

Fazıl Ahmet Paşa
17 Rebiülevvel 1074 (1663)

Görüyor, musunuz. 303 yıl önce Türk adaletini!.. Avrupanın ortasında, insanların bizim kılıçlarımızla nasıl emniyet altında yaşadıklarını!..

TRENÇİN KALESİNDE AŞK KUYUSU

Dümdüz ovalardan geçerek, Prağdan Tuna boyuna doğru iniyorduk. Asfalt yolların iki tarafında kurulan modern köyler, bize Avrupanın en medeni toprakları üzerinde bulunduğumuzu hatırlatıyordu

Trençin... Meşhur Trençin kalesi... Kulaklarım Prağdan beri duyduğum hikâyelerle doluydu... Türk Akıncılarının, Tuna'dan atlayıp şu sarı saçlı, güzel vücutlu Sloven kızlarını kaçırma, onlara âşık olma hikâyeleriyle!..

Aşağı yukarı 20 metre genişliğindeki beton köprüyü geçerken, karşıdaki tepenin üzerinde yükseldiğini görüyorduk tarihî Trençin kalesinin

Aradan tam 5 asır geçmesine rağmen, sapasağlamdı her köşesi...

Yamaçlarına kurulan kasaba zamanla gelişmiş, bugünkü mâmur halini almıştı. Çarşısının içinden geçen dar yoldan çıkılıyordu Trençin kalesine... Karşıdan gelecek ikinci bir vâsıtanın ini-

şine imkân olmayan «Arnavut kaldırımı» sanki asırlarca hiç değişmemiş gibiydi...

İçerisi tâmir edilen kaleyi, oturma odalarını yatak odalarını ve geniş salonlarını teker teker gezdik. Trençin kalesindeki aşk hikâyesini dinleyip, meşhur «Aşk kuyusu»nu gördük...

Hem de bize bunları; asırlarca önce yeniçerilerin âşık olduğu Sloven kızlarının bir eşi, Gabriela Andrasakova isminde sarışın, mavi gözlü, mevzun vücutlu mihmandar kız anlattı...

Liseyi bitiren genç kız, Trencinden dışarıya gitmek istememiş ve burada çalışmaya başlamıştı... Gabriela tarihî eserlere pek meraklıydı. Bu yüzden İstanbulu görmek istiyor: «Bir imkân bulursam mutlaka giderim» diyordu...

... ...

... ...

Sarp kayalıkların üzerinde kurulu, bir kartal yuvasını andıran Trençin kalesinden vaktiyle doğrudan doğruya aşağıya, eteklerinden akıp geçen Mora nehrine inilirmiş... Şimdi ise bu imkân yokdu... Asma köprüler, gizli ince yollar kalkmıştı artık...

Kalenin avlusundaki **«Aşk** kuyusu»nun bulunduğu köşeden bütün Trençin kasabası ve etraftaki fabrikaların bacaları görülüyordu. Az ilerde ağaçların altında eski bir Macar topu, temizlenmiş, parlatılmış şehre doğru bakıyordu.

Mora nehri... Ağaçlar ve yeşil ovalar... Eşsiz bir manzara yaratıyordu karşımızda...

Ve işte bizimkiler... Türk akıncıları buralarda at koşturmuşlar, buralardan kız kaçırmışlardı...

Gabriela gülerek anlatmaya başladı...

... ...

... ...

15. asırda Macar Prenslerinden Stefan Zapolski isminde kudretli bir derebeyi, Trençin kalesinin sahibiydi. Hudut boyundaki çarpışmalar sırasında prens bir grup Türkü esir almıştı. Bunlar arasında bir yaşlı kadınla, esmer güzeli Fatma isminde bir genç kız vardı... Derebeyi sevinç içinde, bilhassa iki kadını ele geçirdiği için memnundu.. Ve onları aldı, karısına hediye etti... Aradan birkaç ay geçmeden Türk beylerinden biri çıka geldi kaleye.. Ve doğru Stefan Zapolski ile görüşerek:

— Esir aldığınız kadınlardan biri anam, diğeri nişanlımdır dedi.. Onları bana iade edin ne isterseniz vereyim size...

Derebeyi;

— Olmaz diye cevap verdi...

Türk beyi Ömerin bütün ısrarlarına ve bir servet vermeyi kabul etmesine rağmen inadından dönmeyen Stefan Zapolski nihayet baklayı ağzından çıkarıp şu istekte bulundu:

— Param, altınım çok... Ama kalemde bir damla su yok. Şu yüksek kaya üstündeki şahin yuvası kal'eme su getirebilirsen» anneni ve nişanlını sana veririm!..

Türk beyi Ömer, biraz düşündükten sonra, Prensin teklifini kabul etti. Ve derhal memleketine dönüp, yanına 300 insan ile kuyu açacak âletler aldı. O zamanlar İstanbulda en iyi kuyu açan uzmanlar vardı... Ömer'in arkadaşları Trençin kalesinin avlusunu kazmaya başladıkları zaman pek

çok güçlüklerle karşılaştılar. Toprak değil, kaya idi her taraf... Ne burgu, ne kazma işliyordu... Onlar insan üstü gayretle çalışırken Fatma hapis olduğu kulenin, avluya bakan ufak penceresinden sevgilisini seyrediyor, sabır içinde kuyunun bitmesini bekliyordu...

300 kişinin çalışması iki yıl sürdü, bu arada sıhhati bozulan 100-120 insan gıdasızlıktan, havasızlıktan öldü. Ömer de güçlü, kuvvetli olmasına rağmen bir hayli yıpranmıştı.

Nihayet 96 metre derinlikte su bulunduğu zaman Ömer, Derebeyine giderek kızı, Fatmayı vermesini istedi...

Stefan Zapolski meramına nail olmuş, suya kavuşmuştu. Hemen :

— Verdiğim sözde duruyorum. Al kızı diyerek Fatmayı teslim ederken Ömer ona şunları söyledi !

— Arazin senin kalbin kadar sertti. Ama ben yine de kuyuyu açıp sana su getirdim... Şimdi artık suyun var, fakat insaniyetin yok derebeyi!..

... ...

... ...

Ömer, senelerce ayrı kaldığı Fatmayı atına aldı süratle oradan uzaklaşmak istedi... Annesi ise arkadaşlarıyla yola çoktan çıkmıştı... İki sevgili yokuştan aşağı rüzgâr gibi giderlerken Fatmanın yüzünü örten «peçe» düştü ve kenardaki güllerden birinin üzerinde kaldı... Ömer, atını durdurup, geri dönerek bunu almak isteyince genç kız:

— Hayır dedi. Hayır, bir an bile durmak istemiyorum. Varsın kalsın peçem!

Ve süratle ayrıldılar oradan...

Yıllarca, belki de asırlarca, peçenin düştüğü bahçeye, Macarlar «SCHLEİER» yâni peçe ismini verdiler... Şimdi Trençin kalesinin bu kısmı hâlâ aynı isimle anılmaktadır!.

Ve oraya gayet şık bir restoran yapılmıştır ki, adı da «FATMA»dır...

... ...

... ...

Gabirelâ ve arkadaşı Martin Hell bunları anlatırken biz uzaklara, çok uzaklara bir seyahat yapmış gibiydik... Genç kız da kimbilir kaçıncı defa anlattığı hikâyeyi bizzat kendisi yaşıyormuş gibi duygulanıyor... Ve belki de İstanbulu, Türkleri bunun için seviyor, merak ediyordu... Daha önce, gördüğü Türk Nâzım Hikmetti... Ona da Trençin kalesinde Ömer ile Fatmanın hikâyesini anlatmıştı... Şimdi de ben ve arkadaşıma...

Bir ara dayanamadım, gülerek;

— Şimdi Fatmayı siz yaşıyorsunuz galiba burada dedim...

Gabriela neşeli bir kahkaha attı ve:

— Evet dedi... Onu yaşıyorum... Ama sarışın Fatma!.

... ...

... ...

Türklerle, Slovakların müşterek hâtıraları hep böyle kız alıp verme hikâyeleriyle doluydu... O zaman söylenen ve olaylara dayanan Türküler bu güne kadar gelmişti..:

Çek folklorunda Türkler, Türk erkekleri fevkalâde fedakâr, nişanlılarını, karılarını, annelerini çok seven, onlara kıymetli hediyeler veren, rahat yaşama imkânları sağlayan insanlar olarak tanıtılıyordu.

«Türkün nişanlısı ölürse çok ağlar... Kendisinin de kalbi patlar» sözü Çek Türkülerinde vardı...

Profesör Blaşkoviç'in bilimsel araştırmalarında bütün bunlar detaylarıyla inceleniyor ve pek hoş hikâyelere rastlanıyordu.

Barış içinde geçen 130 yılda, bir imparatorluktan, diğer imparatorluğa mülteciler, tutsaklar, tüccarlar iş ve şans arayanlar gidip gelmişti. Bunlar arasında Slovakyaya gelin bulmaya gelen Osmanlılarla, karşı tarafa koca aramaya giden Hıristiyan kızları pek çoktu. Evlenip İstanbula giden bu kızlar umumiyetle mutlu bir hayata kavuşmuşlar ve artık memleketlerine dönmek istememişlerdi... Bunların çocukları da Türk olmuştu tabiî...

Ve belki de bu yüzden Çeklerde bugün bile şu söz hâlâ kullanılıyordu: **«Leğsi Turek od joturcenca.» Asıl Türk, sonradan olandan daha iyidir.»**

İSTANBULA GELİN GİDEN SLAV KIZLARI

Topalcany, Bozova, Hurban ova, Tırnova bütün şehirleri, kasabaları yıldırım hızıyla geçip Tunaya doğru adeta uçuyoruz... Sağımız, solumuz yemyeşil, dümdüz... Tabelâlarda, göz açıp kapayıncaya kadar okuduğumuz bu isimlerin hepsi bize ait... Topalcany üç asır önce acaba hangi ismi taşıyordu? Arkadaşım gülerek;

— Herhalde Topal Kâni'ydi diyor...

Bozova, malûm!.. Ya Hurban ova.. Bu da Kurbanova olacak!..

Yollarda güzel yüzlü, kadınlara raslıyoruz... Bisikletlerinin pedallarına biçimli bacaklarıyla yüklenen Slovak köylerinin kızları, eteklerinin uçuştuğuna aldırmıyor... Tatlı tebessümleriyle yabancı plâkalı otomobilimize bakıyorlar!.. Sanki 40 yıllık dostmuşuz gibi herbiriyle!.. Belkide hiç birimiz farkında değiliz; 143 yıl beraber yaşamanın verdiği bir duygu bir yakınlık bu!

... ...

... ...

... ...

Çek kadınları, Türklerin cengâverlikleri bir yana, onların hassas ve fedakâr olduklarını biliyorlar... Bilimsel araştırmaların bunu ortaya koyduğunu dün söylemiştim. Bugünde bunların misâllerini anlatayım.

Slovaklar arasında Türklere karşı düşmanca düşünceler hiç bir zaman olmamıştır. Nitekim, tarihlerinde de, bize karşı kahramanca, vatansever mücadeleler hikâye edilmemiştir!.. Sadece, Türk ve Slovak derebeyleri, Toprak ağaları halkın tek hedefi olmuştur.

Türkler İstanbuldan gelin almaya gelmişler. Güzel, sarışın Çek kızları için, paha biçilmez hediyeler getirmişlerdir. Ana ve babaların bu kadar ihtişam karşısında dilleri tutulmuş, derhâl kızlarını vermek istemiş, fakat zaman zaman da mukavemetle karşılaşmışlardır. Kız her türlü zenginliğe, paraya, hediyeye göğüs germiş evlenmek istememiştir. Çünkü kendi köyünde yavuklusu vardır... Buna mukabil, ana baba dinlemeden Türk genç lerine kaçan Slovak kızları da pek çoktur..

Bakınız bir acıklı hikâye... Hem de türkülere geçen bir hikâye...

... ...

... ...

Bir Türk genci, bir Slovak kızına âşık olmuş.. Anası, babasına gidip hediyeler vermiş.. Kızı almak, İstanbul'a götürmek istemiş. Fakat kızcağızın ne para da, ne de zenginlikte gözü yok muş... Köyünde kalmak istermiş... Ana ve babasının zo-

ruyla Türke varan kız İstanbula gitmek üzere yola koyulmuşlar...

Tuna nehrinin yanından geçerken, kız su içmek istemiş ve bu arada kendisini sulara atarak intihar etmiş...

Onun ölümüne, Türk genci de, annesi de ağlamışlar...

Bugün hâlâ söylenen bu hikâyenin Türküsü şöyle :

Miyava köyü muhtarının
Çok güzel bir kızı var
Allah, büyük Allah
Onu kimlere nasip eder

Birçok beyler kendisini
Kazanmak istediler
Engürüsten, Moravadan
Kızıl Türkler de

Kızım gül bak pencereden
Kim müzik çalar
Acaba o beyler mi?
Yoksa Türkler mi..

Hayır o beyler değil
Türkler gelmişler
Aman Allah büyük Allah
Belki senin için geldiler...

... ...
... ...

Tunaya gelmişlerdi
Kız su içmek arzu etti

Ona altın bardakla
Verdiler suyu

«Ben altın bardakla
Su içmeye alışmadım
Diz çöküp öyle
İçmek isterim suyu...

Tuna kıyısına diz çökmüş
Sonra atlamış suya
Suyun köpükleri
Üstüne kapanmışlar

Türk hüngür büngür ağlamış
Ağlamış durmuş
Anama seni götürmek
İsterdim demiş.

Anneciğim yere basmana
Müsaade etmiyecekti
Kırmızı örtülü yatağı
Sana hazırlayacaktı

İhtiyar Türk kadını
Tuna kıyılarından ağlar dururdu
Ne yaptın genç gelinim
Başına neler geldi diye...

Bizde başka işin olmayacak
Ancak altın ve gümüş
Arasında yaşayarak
Mutlu olacaktın..

... ...
... ...

Başka bir hikâye ve Türküsü.. Üç çocuklu bir dul kadın Yeniçeriye âşık olmuş... Çocuklarından birini ağabeyine ikincisini eniştesine, en çok sevdiği üçüncüsünü ise ormanlara bırakarak, sevgilisiyle İstanbula kaçmış...

Gel bizimle dul kadın
Bırak herşeyi burada

Aman beyim sevgili beyim
Memnuniyetle giderim
Ama çocuklarımı nasıl
Öksüz bırakırım?..

Birini bırak ağabeyine
Diğerini eniştene
Üçüncüsüne ormanda
Beşik yap

Dul kadın gecikmemiş
Hemen hazırlanmış
Küçük çocuğunu
Beyaz örtüye sarmış.

... ...
... ...
... ...

Çek folklorunda Türkler neşeli, iyi kalpi insanlar olarak belirtiliyordu. Savaşlara son vermek için onlara şarkı söyleyip dans teklif etmenin tesirli olacağı kanaati hakimdi. Bilindiği gibi Osmanlı ordusunda Güney - İslav menşeli pek çok asker vardı. Meselâ Sırplar.. Savaşlara buralardan gelenler de katılıyor, sulh zamanı ise hepsi gittikleri ülkelerde kalıyorlardı. Ana dilleri Çek ve

Slovak dillerine yakın olduğu için kolaylıkla anlaşıyorlardı... Osmanlı ordusunun İkinci konuşma dili sayılıyordu Sırpça-Hırvatça.. Ve ona «Bosna dili» deniliyordu..

Türklerle Slovakların yakınlığına dair bir yaygın hikâye daha anlatayım...

Bizimkiler, kırlarda sığır otlatan bir Hristiyan çocuğunu alıp evlât edinmişler. Çocuğun teninde ahududu biçiminde bir ben varmış.. Yıllar geçmiş, Çocuk büyümüş, yeniçeri olmuş. Savaşlardan birinde yaşlı bir kadını esir almış ve kendisine hizmet etmesi için evine götürmüş. Bir gün yeniçeri çamaşır değiştirirken, kadın ahududu biçimindeki beni görmüş ve hizmet ettiği adamın kendi öz oğlu olduğunu anlamış... Fakat herşeye rağmen bu gerçeği ona nasıl açıklayacağını kestiremezmiş! Bir gün, torununu beşikte sallarken başlamış ninni söylemeye...

Ninni uyu Türk yavrusu
Belki sen benim torunumsun
Pojniky yağma edildiği zaman
Çocuğumu alıp götürmüşlerdi.
Albert, Albert sevimli çocuk
Acaba görebilir miyim seni?
Alnın pembe renkli idi...
Teninde ahududu gibi ben vardı..

Genç yeniçeri mütemadiyen bu ninniyi söyleyen kadına, bunun sebebini sormuş.. Kadın da başına gelenleri teker teker anlatmış.. O zaman ahududu biçimindeki ben'i gösteren oğul, anasına sarılıp, öpmüş ve uzun yıllar beraberce mutlu yaşamışlar...

... ...

... ...

Evet.. 143 yıl bu hikâyeler bu türkülerle yaşamışız Tuna nehrinin ötesindeki toprak üzerinde!.. Nesiller geçmiş ama bu hâtıralar yine canlı. Çekoslovakyada; Nove-Zamky'de, Bozovada, Topal canyde kimbilir Türk kanıyla karışmış ne kadar aile var? Bu taraflarda da olduğu gibi!..

Sadece bu mu? Ya, «Hodinin» kasabasındaki Türk şehitliği. Galiçya cephesinde ölen 400 küsür anadolu çocuğunun mezarı.. İnsan orada âdeta bambaşka bir âleme giriyor!.. «Suculin Hasan» doğum tarihi 1888, ölümü 1919. Ve diğerleri hiç biri 20 yaşını aşmamış, şehitlerimiz... Halil Ali 1897-1918... Hasan Hüseyin 1897-1917, Bayram Salih 1897-1917... Ve bunun gibi 400 isim... Hepsi, hepsi Hodinin'deki Türk şehitliğinin defterinde yazılı duruyor...

Pragdaki Büyük Elçimiz İsmail Erez, kendisi de gitmiş oralara... Sonra Nevzat Bekhanoğlunu göndermiş, şehitliğe lâyık olduğu önemi veriyor... Millî Savunma Bakanlığından ödenek çıkmış, bir âbide yapımı ve bakımı için..

İşte zâten bu alâka mutlu kılıyor. unutturuyor bütün acıları insana...

143 yıldan 3 asır sonra, Slovakya toprakları üzerinde şehit yatan Anadolunun çileli yavruları ruhunuz şâd olsun..

VİYANAYI TÜRKÜN ELİNDEN KURTARAN YAĞMUR DİNMEK BİLMİYOR

Avusturyanın, başlayınca durmak bilmeyen yağmurlu günlerinden birinde, Viyana civarındaki köyleri dolaşıyorduk.. Her taraf, Türk ordularının hâtıralarıyla doluydu.. Yılın dört mevsiminde dünyanın her köşesinden milyonlarca turisti çeken bu ülke, belki 4 asır önce bizim yeniçerilerin şikâyetçisiydi ama, şimdi o günleri ne kadar ustaca değerlendirdikleri görülüyordu...

«Türk ismini taşıyan, kahvehaneler, meyhaneler kocaman yazılarla ilân ediliyor ve buralardan içeriye adım atmak mümkün olmuyordu... Yerli ve yabancı turistler dolduruyordu her köşeyi... Hem de, «Bize gelip üstelik bizden para toplayanlar» gibi değil, bol dövizli turistler!..

Viyana civarındaki Purbahc kasabasını bu gezi sırasında gördüm... Ve bir Şaraphanede sızıp kalan yeniçerinin hikâyesini bana orada anlattılar...

... ...
... ...

Osmanlı Ordusu 22 Eylül 1529 da Avusturya - Macaristan hududunda Ovar kasabasına varmıştı... Bir gece orada konakladıktan sonra, ertesi sabah yola çıkan Yahya Paşazade Bâlî beyin oğlu Mehmet bey, Viyana şehrinin kapılarına dayanan ve bir kaç saat içinde kıymetli esirler alan ilk Türk akıncılarının başında bulunuyordu...

120 bin kişilik ordusu. 300 topu ve Tuna üzerindeki 500 küsür savaş gemisiyle Kanunî Sultan Süleyman, bir türlü uslanmayan, ikide bir Budin'e sataşan Ferdinanda haddini bildirmek istiyordu...

Sadece bu değil! Avusturyanın merkezi Viyananın zaptı, bütün Avrupa devletlerine müthiş bir darbe yerine geçecekti!...

Simmaringde karargâhını kuran Padişah, Sadrazam İbrahim Paşayı Sain-Marc ile Viyananın ocaklar kapısı arasına yerleştirmişti. Yanında, Macar krallığı muhafızı Pol Pereni ve Estergonu hiç çarpışmadan Türklere teslim eden Alman kumandanı Pol Warday vardı...

Wienerburg, tepeleriyle, şehre bakan yamaçlarını ise Bâli bey tutmuştu.

Osmanlı Ordusu, Avusturyalılarla karşılaştığı anda, derhâl ezici netice alabiliyordu amma, Viyana o kadar iyi muhafaza edilmişti ki, kapılarından içeriye girmek mümkün değildi... Halbuki, Avusturya askerinin adedi bizimkilerden çok azdı...

Şiddetli çarpışmalarla geçen 17 günlük 1 inci Viyana muhasarası sırasında her iki tarafdan binlerce insan öldü... Bilhassa Osmanlı Ordusu büyük zayiat vermesine rağmen her ne pahasına olursa olsun Viyanaya girmek istiyordu.

Fakat bütün gayretlere rağmen, bir netice alınamadığını gören Kanunî Sultan Süleyman 17 gün sonra muhasarayı kaldırmaktan başka çare bulamadı.

Zira yine bu günkü gibi yağmurlar, dinmek bilmeyen yağmurlar başlamış. Osmanlı Ordusunu güç durumda bırakmıştı...

«Şayet Viyana önüne iki ay önce gelinseydi ve büyük toplar getirilseydi, şehrin düşmesi mutlaka beklenirdi» sözü o zamanın devlet adamları tarafından sonradan çok söylendi... Ama, Celâl zade Mustafa Çelebi muhasaranın sona erişini şöyle bağlıyordu :

«Bu memleketin kışı şiddetli ve sürekli olduğundan dolayı yağmur ve soğuklar askere göz açtırmadı. Ordu pek çok zahmet ve mahrumiyetlere katlandı».

... ...
... ...
... ...

Viyanayı, Türkün elinden kurtaran yağmur halâ dinmek bilmedi! Kâh içli, kâh hırçın; Purbach kasabasının damlarından bir melodi kulaklarımıza, gönlümüze âdeta akıyor...

Oturduğumuz, yer altındaki şaraphanede düşünüyorum... Budin'i alırken, tek bir yağmaya tenezzül etmemişiz. Tek bir ibadethâneye dokun-

mamış, sanat eserlerini bütün insanlığın malı kabul edip onları korumuşuz... Viyanaya da teminatımız ayni şekildeymiş... Şehirde yağma olmayacak, herkesin malı, canı, hukuku Padişahın teminatı altındadır!..

Yağmur.. yine yağmur.. Viyananın veli-nimeti yine şiddetlendi... Şaraphanenin damına sanki gülleler düşüyor gibi... gök gürüldüyor dışarda...

Tahta kapı âniden açılıyor ve içeriye başı sarıklı, beli palalı sipahiler giriyor... Bu tarafların şarabı da pek meşhür... Evlerin altındaki mütevazi şaraphaneleri de... Kadın, erkek içiyor, dört asırdır içiyorlar!..

Bunlar, Viyanaya hücum eden Türk Ordusuna mensup askerler olacak!.. Yağmurdan korunmak, bir parça içki içmek için Avusturya köyüne geldiler herhalde!..

Heybelerini indiriyorlar, sereserpe yerleşmeye başlıyorlar hemen oracığa... Üstelik neşeli insanlar hepsi... Ne kimseyi incitiyorlar, ne de zorbalığa döküyorlar işi... Bellerine sarılı kuşakların içinde altınlar var... zaman zaman coşup onları veriyorlar...

Köyün kızları siyah saçlı, siyah bıyıklı Türklerin etrafında pervanedir artık... Nedense kadın ile erkek arasında zıt renkler biribirini çekiyor!..

Tam üç ay Purbach kasabasının misafiri oluyor, bizim Osmanlı askerleri... Sabahlara kadar içip eğleniyorlar...

Fakat bir gün geri çekilme emri geliyor... Geliyor ama, bizimkiler dışarısının farkında mı Mu-

hasara kalkmış, ordu Budine çekilmiş... Sultan Süleyman İstanbula dönmek üzeredir...

Çılgınlar gibi eğlenilen bir gecenin sabahında Avusturya askerlerinin köye yaklaştığı haberi geliyor.. 10-15 kişilik Türk Sipahi grubu da güçlükle ayılıp, hemen oradan uzaklaşıyor.. Ama bunlardan biri, her nasılsa sızmış ve masanın altında kalmıştır!..

«Türk» iş işten geçtikten sonra ayılıyor.. Yapayalnız kaldığını, Avusturya askerlerinin evin etrafını kuşatıklarını anlıyor ve derhâl bacaya çıkıp, içine saklanıyor..

Az sonra ,askerler geliyor ve «Türk»ü yakalıyorlar. Muhakeme ediyorlar. «Katolik olursan seni öldürmeyiz» diyorlar. O da kabul ediyor. Bir derebeyinin yanına çalışmaya giriyor. Bir Avusturyalı kızı sevip evlenmesinden 7 sene sonra bölüyor..

«Türkü» sevenler onun vaktiyle saklandığı bacanın yanına bir heykelini dikiyorlar... Çocuklarını büyütüyor, okutuyorlar... Ve bu aile ta zamanımıza, tek bir ferdiyle bugüne kadar TÜRKKOVİÇ ismiyle geliyor...

Esasen, Viyana telefon rehberine göz gezdirdiğiniz zaman, pek çok TURKOVİÇ'e raslayacaksınız ki, bunların ekserisi 3-4 asır önce oralarda kalan Türk yeniçerilerinin Avusturyalı kızlarla evlenmelerinden doğan çocukların nesilleridir.

ACI TATLI HATIRALARLA DOLU VİYANA...

Viyana cadelerinde kırmızı, orak-çekiçli bayrakları... duvarlarda, pencerelerde «Yaşasın komünizm» sözlerinin yazıldığını sık sık görüyordum. Avusturyada Komünist Partisi vardı ve seçimlere giriyordu amma netice hiçde yaptıkları gürültünün, gösterişin karşılığı değildi! Bütün bu serbest rejim içinde fazla kudretleri yoktu Avusturya komünistlerinin..

Vitrinlerinde, Avrupanın her köşesinden ithal edilen kaliteli malların satıldığı Avusturya, 7 milyon nüfuslu, bakımlı bir ülkeydi... Endüstri, ziraat ve turizm... Bu üç gelir kaynağı, Birinci Dünya Harbinden önce koskoca imparatorluk olan şimdiki küçük Avusturyayı her gün daha zenginleştiriyordu...

Endüstri, ziraat ve turizm dedim.. Bunun yanı sıra, madenleri, ormanları ve hayvancılığı da muhakkak büyük döviz kazandırıyordu ülkeye...

Meselâ, 1960 yılında 12 milyon ton linyit, 1 milyon ton demir cevheri, 2,5 milyon ton petrol istihsal edilmişti.

Avusturya, Avrupanın en kuvvetli elektrik gücü merkezi sayılıyordu. 40 milyon kilovat saatlik güç, bütün ülkeyi pırıl pırıl aydınlatıyor, fabrikaları çalıştırıyordu.

... ...

... ...

Avusturyanın dünyanın dört köşesine her yıl ihraç ettiği maddeleri şöyle sıralayabiliriz: Kereste, aşağı yukarı 131 milyon dolâr tutarında. Demir - çelik 169 milyon dolâr, makina ve diğer malzeme 246, metal eşya 38, Tekstil 112, kâğıt ve selüloz 65, kimya maddeleri 35, yiyecek maddeleri 196, komür 88 milyon dolâr.

Avusturya, ithalâtının % 58'i ile, ihracatının % 50 sini Avrupa Ortak Pazarıyla yaptığı gibi sosyalist ülkelerle alış verişine de devam ediyordu.

84 bin kilometrekarelik küçük ülkede 3740 mil demiryolu vardı ki, bunun 1000 mili elektrikle işliyordu.

Askerlik çağı 18 ile 50 yaş arası olarak tesbit edilen Avusturyada yalnız subaylar bunun dışındaydı... Teknik gücü fevkalâde olan ordu, umumiyetle dağ savaşı için özel surette yetiştirilmişti.

Yaz ve kış her mevsimde Avusturyada turistleri oyalayacak yer bulmak mümkündü. En kenar köşe köylerde bile, konforlu oteller, gazinolar daha harbden önce yapılmıştı...

Turizm nimetini Avusturyanın şehirlisi kadar, köylüsü de biliyordu...

Topraklarının ancak % 20 si işlenebilecek durumda olan ülkede, üretim halkın ihtiyacının % 89 unu karşılıyor, 432 bin çiftlikte 1,5 milyon insan çalışıyordu...

Toprağın % 37 si ormanlarla kaplıydı ve Avusturya kereste ticaretinde, üretiminin % 50 sini ihraç ederek, dünya piyasasında 4. sırayı işgâl ediyordu.

Ziraatte insan gücünden çok, makina gücü önemliydi, ayrıca 2 milyon 400 bin büyük baş hayvan ve 10 milyon kümes hayvanı en modern usûllerle besleniyor, ürünlerinden istifade ediliyordu.

Avusturyada çalışan, çalışmayan her vatandaş sosyal sigortaya sahipti... Bedava ilâç alıyor, bedava tedavi görüyor ve yaşlanınca emekliye ayrılıyordu...

... ...

... ...

Avrupanın en önemli kültür merkezlerinden biriydi 2 milyon nufuslu Viyana... 1365 yılında kurulmuştu ilk üniversite... Bütün Avusturyadaki yüksek okullarda 48 bin öğrenci vardı ki, bunun 11 bini dışardan okumaya gelmişti. Üniversitenin gayet zengin kütüphanesinde 1 milyon 800 bin kitap ve 68 bin tarihî vesika bulunuyordu.

1869 yılında 8 sınıflık ilk öğretimin mecburi olduğu Avusturyada bu anane hâlâ devam ediyordu..

... ...

... ...

Viyana ve civarındaki köyleri gezerken, Osmanlı ordularından kalma izlerle sık sık karşılaşıyorduk. Yeniçeri heykelleri, kale kalıntıları ve genellikle bir takım taşlar... Hepsinin ayrı ilgi çekici hikâyeleri vardı... Birinci ve İkinci Viyana muhasaralarından sonra, oralarda kendi arzusuyla veya esir düşerek kalan her yeniçeri için uydurulan hikâyede, mutlaka Hıristiyanlığı kabul ettikleri söyleniyordu... Her halde, mecbur olup din değiştirenler vardı, vardı ama, aslında bizimkilerin orada kalma sebebi, sarışın, mavi gözlü iri vücutlu Avusturya kızlarıydı...

Türklerin içinde yaşadığı veya muhasara edip alamadığı muhteşem şatolar görüyorduk zümrüt yeşili ovaların yaslandığı tepelerde...

Bunlardan biri de «Burg Forchtenstein»di... Şimdi sabit hale getirilen eski asma köprüden şatoya girerken Türklerden kalma toplar ve diğer hâtıralar süslüyordu her köşeyi...

Osmanlı birlikleri iki defa burayı kuşatmış, fakat içeriye girememişti... Dayanıklı duvarları, çıkılmaz, yolları vardı şatonun...

«Burg Forchtenstein» şatosunun geniş bahçesinde Türk esirlerine açtırılan dünyanın sayılı kuyularından biri, şimdi her gün yüzlerce turist tarafından ziyaret ediliyordu.

170 metre derinliğinde ve 5 metre çapındaki kuyunun akustiği Avusturyada dillere destandı. Bir gazete kâğıdını yırtıp aşağıya attığınız zaman 7 defa aksi sedası geliyordu...

... ...

... ...

Burg Forchtenstein şatosunun pencerelerinden uçsuz bucaksız ovalar görünüyordu... Bir zamanlar oraları Osmanlı Ordusunun çadırlarıyla doluydu... Geceleri her birinin önünde ateş yanan bu çadırların etrafında Anadolunun, Rumelinin ozanları kâh sıla hasretiyle yanan, kâh gönüllere aşk fısıldayan şiirler okurlardı...

Vuruşmaya gidileceği zaman, bu gün bile insana huşu veren «Mehter havaları» askeri galeyana getirir, onları düşmanla arslanlar gibi döğüştürürdü...

Birinci muhasarada, Viyanayı kurtaran yağmurun ve kışın yanında Yeniçeri ocağının artık çökmeye başlaması muvaffakiyeti önledi...

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da Viyananın yağma edilmeden alınmasını istiyordu... Şehre girmek geciktikçe, dayandıkça, bizim asker sabırsızlanmaya başlamıştı...

Kara Mustafa Paşa bunun üzerine onları oyalamak istedi... Yalın kılıç Avrupanın içlerine gönderdi bir kısım yeniçerileri. İsviçrenin, Almanyanın ve Polonyanın bazı bölgelerine baskınlar yapan bizimkiler bir hayli zengin ganimet' ile döndüler Viyana önlerine... Ve sonra, kış yaklaştığı için bir an önce bunları Anadoluya veya Rumeliye götürmek hususunda sabırsızlanmaya başladılar... Disiplin bozuldu... Kaçanlar biribirini tâkip etti. Kış bastırdı... Ve Merzifonlu, Viyanadan muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kaldı... Sonunda bu muvaffakiyetsizliğini kellesiyle ödeyerek!.

... ...

... ...

Acı, tatlı hâtıralarla dolu Viyana şimdi mesut. İnsanları refah ve her türlü sosyal güvenliğin İçinde... Yeniçeri heykelleri, palalar, silâhlar, çadırlar, toplar şimdi hep müze eşyası!.. Turist eğlencesi...

Seçimden seçime politika kavgası yaşıyorlar... Sonra herkes işiyle gücüyle, para kazanmakla meşgul!.. Çeşmelerinden pırıl pırıl sular akıyor, geceler gündüz gibi aydınlık... Bir köşede «Ye ye» müziği, diğerinde Viyana valsleri çalınıyor...

Biz ise hâlâ, ortanın solunda mıyız, sağında mı? kavgası içindeyiz!..

MOHAÇ'DA, BİZDEN KALAN TEK HÂTIRA SADECE KÜÇÜK BİR TÜRK KAHVEHANESİ

Siyah çekik gözlü, siyah saçlı, elmacık kemikleri çıkık, tombul vücutlu genç kız, hayret dolu bakışıyla bizi bir daha süzdü, süzdü ve sonra :

— Demek siz Türksünüz ? dedi !

Gülüştük... Çünkü içimizde Türk tipine benzemiyen hiç kimse yoktu... Üstelik, karşımızda duran bu tatlı Macar kızı, gözleri, rengi ve vücuduyla «Küçük Asyalı!» olmasa bile, tipik bir «Orta Asyalı» yı andırıyordu...

Mohaç'ta Türk kahvesindeydik. En aşağı bir asırlık binanın içi restore edilmiş, kenarda köşede Türklere veya Doğuya ait ne kadar eşya varsa buraya toparlanmıştı... Gravürler, rahleler, sedef kakmalı iskemleler, bakır işleri, ay yıldız işlemeli koltuklar, az ışıklı kahveye mistik bir hava veriyordu...

«**Török Espresso**» ismini taşıyan Mohaç'ın bu tek Türk hâtırası; gündüzleri umumiyetle boş oluyordu ama, gece kenardaki piyanonun tuşları üzerinde parmaklar dolaştıkça salon bir hayli kalabalıklaşıyordu...

İlk defa Türk gördüğü için «**Demek siz Türksünüz!**» diyen Macar kızı ve kahvehanenin diğer personeli siyah önlük giymiş, üzerlerine beyaz yakalık takmışlardı... İşleri olmadığı için, yerlerinde duramadıkları, fıkır fıkır kaynayıp gülüştükleri görülüyordu...

Macar ırkına hâs bir hava vardı hepsinde!..

Mohaç... Macar ovalarının Tuna kenarındaki bu küçük kasabası, nedense tarihlerde geçen o koskoca isminin karşılığına bir türlü kavuşamamıştı! Ne bir köy, ne de şehir!.. Beş asır daima aynı mütevazi havayı muhafaza etmişti...

Tamir edilmek üzere açılan ve ancak bir iki işçinin çalıştığı, kim bilir ne zaman bitirilecek yollar! Ağaçların altında pinekliyen ihtiyarlar!.. Ve her yerde insanın gözüne batan «Kızıl yıldız»!.. Sonra derin bir sessizlik...

İşte Mohaç'ın bugünkü hali!..

... ...

... ...

... ...

Kasabanın evleri arasından geçen dar yollar üç beş dakika içinde bizi sonu görünmiyen Mohaç ovasına çıkardı... Bir tarafta Tuna... Öbür tarafta Türklerin «Karasu» dedikleri «Krasso» bataklığı... Daha ilerde ise, Kanunî Sultan Süleymanın tuttuğu «Nagy Nyarad» tepeleri...

Bizdik o hücumun bütün aşkıyla kanatlı
Bizdik o sabah ilk atılan safta yüz atlı
Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle
Canlandı o meşhur ova at kişnemesiyle...

Yahya Kemalin «Mohaç Türküsü» nden bu mısra geldi hatırıma...

Oya yine aynı ova... Hiç bir değişiklik yok... Yalnız hudut, gelmiş Yugoslavyaya dayanmıştı şimdi!.. Tarihin en büyük imha savaşının yapıldığı yer, askerî bölgeydi. Ve orada uzaktan stenli nöbetçilerin dolaştıkları görülüyordu...

Yıl 1526... Kanunî Sultan Süleyman 120 bin kişilik Osmanlı ordusu ile Filibe, Belgrad yolunu ve nihayet Tunayı aşıp, gelmiş Macaristan kapılarına dayanmıştı. Karşısında yine tam takım Haçlılar yer almışlardı.

Macar asilzadeleri :

— Zırhlı süvarilerimizle Osmanlı ordusunu perişan eder, sonra da Belgradı ele geçiririz, diyorlardı...

Kıral Layoş ise :

— Bizim zaferimiz, Hıristiyanlığın zaferi olacak! diye böbürlenip duruyordu...

Osmanlı ordusu şevk ve heyecan içindeydi... Düşmanla bir an evvel kapışmak, neticeye ulaşmak istiyordu...

Önde, bu tarafları gayet iyi bilen Semendere Sancak Beyi Bâli Bey ve 5000 süvarisi... Onu takiben bir miktar yeniçeri ve 150 topla Veziriâzam İbrahim Paşa.. Ve nihayet Bosna Beylerbeyi Hüsrev Bey Türk ordusunu teşkil ediyordu.

Balkanların rüzgârı ve yağmuru Ağustos ayının son günlerinde bile bütün hırçınlığı ile ortalığı kasıp kavuruyordu... Bizimkilerin araştırmalarına rağmen henüz düşmanda bir kıpırdanma görülmeyince Sultan Süleyman, Veziriâzamı huzuruna çağırdı. Diğer kumandanlar ve yaşlı savaşçılarla müşaverede bulunmak istedi!..

«Cebesi arkasında, kepeneği terkisinde, tulgası başında, bir kırçıl ihtiyar çıkageldi. Yüzü traşlı fakat bıyıkları bir ok gibi yanaklarına doğru uzanan bu dinç adam «Adil Toca» idi. Hüsrev Bey Adil Toca'nın kendi dâveti üzerine geldiğini zannederek :

— Adil Toca, Padişahımız müşavere emreder diye söze başlayınca o:

— Burada dövüşmekten gayri müşavere mi olur! Düşman alayları görülmüş, geliniz sancağımızın dibinde bulununuz, dedi ve süratle atını mahmuzlayıp oradan uzaklaştı...

... ...

... ...

Mohaç meydana savaşı bütün şiddetiyle devam ediyordu... Zırhlı Macar süvarileri bizim Rumeli askerlerini bir haylihırpalamış, hattâ Padişahın yanına sokulmaya muvaffak olmuşlardı. Bunlardan 32 fedai Sultan Süleymanı, ölü veya diri yakalamaya yemin etmişti... Ancak hepsi bunu az sonra kendi hayatlariyle ödediler...

Şiddetli topçu ateşi ve taze kuvvetlerin hücumu Macar ordusunu şaşırtmış, perişan etmişti.

İki saat süren, bu büyük imha savaşında Türkler kat'i bir zafer kazandılar. Ve Macar Kıralı

Layoş kaçmaya çalışırken bataklığa saplanıp öldü. Başkumandan Pol Tomori ise kılıçtan geçirildi...

... ...

... ...

Mohaç'taki küçük müzeyi gezerken, gözlerim o günlere ait hâtıralara arıyor, ama bulamıyorum nedense?

Belediye binasının karşısındaki meydanda, bir heykelin üzerine Macarca bazı yazılar yazılmış. Sökmeye çalışıyoruz... Fakat anlamak güç! Nihayet izah ediyorlar... Türklerin Mohaç'tan ayrılışını, gösteriyormuş!

Müzede de hep aynı hava... Türklerden kurtuluşun hikâyeleri anlatılıyor gelenlere!.. Küçük çocuklar merakla bunları dinliyorlar... Hele, hemen yanıbaşlarında, duran ve onları seyreden benim Türk olduğumu anlasalar ne yaparlar acaba?..

Dışarıya çıkıp Mohaç ovasına bakmak daha hoşuma gidiyor!..

Savaş meydanı şimdi, bir bayram havası içinde... Erguvanî renkte, muhteşem bir otağı hümayun kurulmuş. İçine yerleştirilen tahtın üzerinde kartal gagasını andıran burnu ile Sultan Süleyman oturuyor... Şu anda devlet erkânının tebrikleri kabul edilmekte. İstanbula, Bursaya, Şama, Bağdada, Kahireye, Diyarbakıra, İmparatorluğun her köşesine zafernameler gönderilmektedir.

Padişah. Vezirlâzamın başına eliyle bir sorguç takıyor, diğer erkân da taltif ediliyor...

Sultan Süleyman 3 Eylüle kadar zafer şenlikleri yapılan Mohaç ovasında kalacak ve oradan Macaristanın merkezi Budine yürüyecektir...

Çünkü daha önce söz vermiştir orduya...

«— Budinin büyük kilisesinde cuma namazını edâ ederek, camie tahvilini murad eyleriz...»

... ...

Mohaç sokaklarında akşam olmak üzere.. Ve bir hareket, bir kıpırdanma başladı... Bisikletli genç kızlar neşeyle işten eve dönüyorlar.. Köşe başlarında onları bekliyen erkekler, bir kaç saat sonrası için randevu koparmaya çalışıyor...

At kişnemesiyle gözlerimin önünde canlanan o meşhur ovadan dönüyorum... Üzerine bastığım her kaldırım taşının altında bir Anadolu, bir Rumeli çocuğu yatıyor gibi adımlarım ürkek..

Bir bahçedeyiz şimdi şehitlerle beraber,
Bizler gibi ölmüş o yiğitlerle beraber
Lâkin kalacak doğduğumuz toprağa bizden.
Şimşek gibi bir hâtıra nal seslerimizden...

TUNA NEHRİ HİÇ BİR YERDE BUDAPEŞTEDEKİ KADAR SİHİRLİ VE RENKLİ DEĞİL...

Avrupanın bağrından kâh sakin ve içli... Kâh huysuz ve hırçın Karadenize akan Tunayı, güzel, çok güzel bir kadın, bir anne farzediniz.. Budapeşteyi de onun kızı... Ama, bütün haşmetini, bütün hoş taraflarını anasından almış, gözleri kamaştıran bir kız!..

Romanyada, Bulgaristanda, Yugoslavyada ve Avusturyada, nazlı halini de gördüm, kızgın duruşunu da... Fakat hiçbir yerde Budapeştedeki kadar sihirli, Budapeştedeki kadar canlı ve renkli değildi Tuna...

Macaristanın 93.030 Klm² arazisi vardı. 1960 sayımında, 9 milyon 961 bin 44 olan nüfusu, 1964 yılında 10 milyon 104 bin 179'a çıkmıştı. Görülüyor ki, doğum nisbeti hayli düşüktü. Budapeştede, Macaristanın nüfusunun dörtte biri, yani 2,5 milyon insan yaşıyordu...

1960 ta millî gelir 12 milyar dolar iken, 1961 de bu miktar 13 milyara yaklaşmış, 1965 te ise 15 milyara çıkmıştı. Ve her geçen gün çok büyük gelişme görülüyordu Macaristanda...

Ülkenin, ve iktisadiyatının belkemiğini, uçsuz bucaksız düz, münbit ovalarla, Tuna teşkil ediyordu...

... ...

... ...

Yere yatırılmış koskocaman mucizevi bir cam gibi kıpırtısız, parlak Tuna'nın batı yakası Budin, doğusu ise Peşteydi... İki asra yakın bir zaman içinde oturduğumuz «Buda» inişleri, çıkışları, tepecekleriyle İstanbula benziyen eski bir şehirdi... Fakat Peşte düzlüğe yeni kurulmuş, sanki, Budaya nisbet verircesine geçmiş karşısına oturmuştu...

Tuna üzerinden aşan muhteşem asma köprüler ve sahil boyu uzanan binaların kuleleri, insanın gözlerini zenginleştiriyordu adeta... Geceleri pırıl pırıl yanıyordu her taraf... Heykeller, çeşmeler, bütün tarihî eserler yaz, kış ışık içindeydi... Bir de bunların Tuna'dan aksedişini düşününüz!.. Hele, Budin kalesinin olduğu yer... Oradan aşağıya bakmak ayrı bir âlemdi. Derhal, Evliya Çelebiye hak veriyordu insan!..

«Otuz beş senelik seyahatimde, böyle bir «kal'a-ı bâlâ» görmedim.»

Evet, büyük gezgin, yazar, bunları söylemişti, üç asır önce...

... ...

... ...

10 eylûl 1526 da Mohaç'tan kalkıp Budine gelen Kanunî Sultan Süleymana, şehrin anahtarını bir Macar heyeti teslim etmişti. 11 eylûl salı günü ise Osmanlı Padişahı, hiç kimsenin burnu kanamadah merasimle Macaristanın merkezine girdi... Mohaçta çok ağır hezimete uğrıyan düşman orduları dağılmış. Kral, varis bırakmadan ölmüştü. Osmanlılar gelmeden önce, Kral Layoşun dul kalan karısı ve daha bir çok asilzade, Budini terkedip kaçmışlardı.

Ancak, Kanunî'nin kat'î bir fermanı vardı. «Şehir yağma edilmiyecek kimseye el sürülmeyip zarar verilmiyecek...»

Bu sayede Budin, birden eski neşesine kavuştu. Ve daha sonraları halka eziyet eden derebeyleri, toprak ağaları, Osmanlı adaleti karşısında sinmekten, fakir köylünün hakkını vermekten başka çare bulamadılar.

Kanunî Süleyman, Kurban Bayramını Budin'de, Macar Kralının av sarayında geçirdikten sonra, İstanbula dönerken Erdel voyvodası Yaroş Zapolya'yı Kral tayin edeceğini bildirdi. Şehrin hıristiyan ve musevi halkından 100 bin kişinin bir kısmını İstanbulda Yedikuleye, bir kısmını da Selânik'e nakledip yerleştirdi...

Bundan sonra, daha bir kaç defa, Sultan Süleyman. Budin'e gelmeye ve ikide bir sataşan Avusturyalılara, Macarlara ders vermeye mecbur oldu...

... ...

... ...

«Ahdim olsun bu gaza malile kemerler kurarak İstanbula su getirtem...»

Budini çok sevip, orada her köşeden suların akmasına imrenen Kanunî Sultan Süleymanın sözüydü bu... Nitekim İstanbula döner dönmez, Budinin hazinesinden elde ettiği para ile, şu bizim meşhur «Kırkçeşme» sularını şehre getiren bendleri kurdurdu...

Budapeştenin neresine bakarsanız ayrı bir güzellik görüyordunuz... Her şeyden önce insanları, cana yakın, terbiyeli ve güler yüzlüydü...

Sosyalist ülkelerin hiç birinde Macaristandaki kadar eğlenen insanlar görmedim... İtalyanlar gibi, çok kimse akşam yemeğini saat 22 de, 22,30 da yiyordu... Eski devirden kalma «Tea Room» lar.. Fevkalâde şık restoranlar... Çığan melodileriyle müşterileri teshir eden tipik Macar lokantaları, dansingler pek boldu Budapeştede... Zaten son savaştan önce, bütün Orta Avrupa Parise değil, Peştéye geliyordu eğlenmeye...

Macar parası «Forint» di. Resmî kurda, 1 dolar 11 forint sayılıyordu... Halbuki turist vizesi aldığınız takdirde 1 doları 23 forinte bozduruyordunuz. Karaborsada bunun iki misline yakındı ama çok tehlikeliydi ve cezası ağırdı...

Şimdi bu hesaba göre; mühendisler ayda 3.000, doktorlar 2200 - 3000, ameleler 1500, polis 2000 - 2500, memurlar 2000 - 3000, teknisyenler 2500 - 2800 forint civarında kazanıyorlardı.

Subaylar ve diplomatların maaşı daha yüksekti. Hattâ ordu mensuplarının ekserisinin hususi otomobili vardı. Normal kazançların üzerinde

para kazananlar kadın berberleri, garsonlar, diş doktorları ve jinekologlardı. Doktorlar boş saatlerinde muayenehanelerinde çalışabiliyorlar, kadın berberleri ise bol bahşişle el emeğinin karşılığını alıyorlardı...

Peki buna karşı vitrinlerde fiyatlar nasıl? Bir de onlara göz atalım... Budepeştede iyi bir kadın çantası 3500, ayakkabı 200 - 350 forintdi... Hazır basma entari 100 - 150, erkek elbisesi 1500 - 2200, Long-Play plâk 60, çilek 29, kiraz 15, et 30 - 40, Macar salamı 90, lokantada, makarna 15, biftek 20, kadeh viski 29 forindi...

Macaristanda, porselen ve cam eşyalarıyla deri işleri gayet kaliteliydi. Bunlar ihraç ediliyordu... Yılda ortalama 15 milyar forint değerinde ithalât yapıyorlardı ki bunun % 30 - 35 i Doğu bloku ile idi. İhracat da aşağı yukarı aynı seviyede sayılırdı...

Son zamanlarda; Macaristan idarecileri rejimde bir reform yapma gayretindeydiler... Federal Almanya ile ilişkilerini iyi bir yola dökmüşlerdi. Krupp fabrika açmak için ilgileniyordu... Ve bunu diğerleri takip edecekti... Türkiye ile Macaristan arasındaki ticaret ise 1965 de 25 milyon dolar civarındaydı.

... ...

... ...

Akşam olunca, Budapeştenin sokakları, kahveleri ve Tuna boyu adam almıyordu... Umumî yerlerde etrafa aldırmadan uzun süreyle öpüşen ve hiç kimsenin aldırmadığı çiftlerin rekoru her halde Pariste değil, Budapeştededir diyebilirim!..

Şehir, gayet bakımlı parklarla doluydu... Tunanın ortasında yeşil ağaçlarla çevrili ve köprülerle Peşteye bağlı Margrit adasıyla bütün bu parklar Macar gençlerinin aşk yuvası haline gelmişti... Ev sıkıntısı olduğu için işlerinden çıkan sevgililer, soluğu orada alıyorlardı... Gayet otoriter polislerin vazifesi, öpüşen çiftleri yakalamak değil, büyük olayları önlemekti.

20 forinte saçlarını berberde yaptıran genç kızlar ve genç erkekler umumiyetle İtalyan tipi giyinmeyi, onların tarzında yaşamayı seviyorlardı... 1963 yılında Macaristana gelen 584.688 turistin 170 bini Batılıydı 1965 Eylülüne kadar 1 milyon 100 bin turist Macaristanı ziyaret etmişti ki, bunun 250 bini Batılıydı, ve aralarında pek çok Amerikalıyla İtalyan vardı...

TÜRKLER VE MACARLAR ALTAYDAN GELDİLER

Budin'e kan dökmeden girdik amma, kahramanca döviişüp, can veren pek çok şehidi gömerek ayrıldık bu topraklardan!..

Kendi tarih kitaplarında yazıyor... 200 yıla yaklaşan Türk hâkimiyeti sırasında, 5 yıllık Habsburg işgalinin ne sosyal ve ne de ekonomik zararını görmedi Macar milleti...

Budin Hazinesinin vâridat defterini bulan uzmanlar, şu hakikatı ortaya çıkarmışlardı :

«1558 yılında Budin hazinesinin vâridatı 6.345.578 akçedir. Masrafı ise 23.347.565... Her yıl 16.916.945 akçe Osmanlı yardımı İstanbuldan gelmektedir.»

Bütün bu vesikaları Macar profesörler, bir Alman Prensinin kütüphanesinde bulmuş ve neşretmişlerdi. Ayrıca, Budin'in bir «Gümrükhane»si bulunduğu, orada vergisi ödenmek suretiyle içeriye mal sokulduğu hepsi, hepsi bugün biliniyordu.

Kimsenin ne diline, ne dinine karışılmamış malına dokunulmamıştı. Yine vesikalardan anlaşılıyordu ki, en fazla köy Kanunî Sultan Süleyman zamanında kurulmuş, köylüye toprak dağıtılmış ve şehirler imar görmüştü..

... ...

... ...

Esasen, Türklerle Macarlar arasında Tarih boyu devam eden bir yakınlık, bir kankardeşliği vardı. Her iki milletin anayurdu, Batı Sibiryada ve Altay dağları bölgesindeydi. Oradan beraberce göç eden kavimlerin kimi Anadoluda kalmış kimi geçip Avrupaya gitmiş veya Volga kıyılarına yerleşmişti.

Macarlar ancak 9 uncu asırdan sonra Batıya doğru ilerlemeye başlayınca, Türk halk gruplarından ayrılıp Tuna nehri boyunda toplanmaya başladılar. Fakat asırlarca Türk örf ve âdetlerinden vazgeçmediler.

Macar dilinde bugün bile kullanılan pek çok kelime, iki millet arasında eski yakınlığın en canlı şahidiydi her halde! Ve bunların çoğunu bozkırlardaki göçler sırasında öğrenmişlerdi.

Meselâ: Kapu, kapı, Karo, kazık. Sator, çadır. Kut. kuyu. Teknö, tekne. tarana, Alma, elma. Tyuk, tavuk. Szakal, sakal. Teve, deve. Ökör, öküz. Bikâ, boğa...

... ...

... ...

Macar milletini meydana getiren kavimlerin 10. asırdan sonra da Türklerle ilişkileri kesilmedi. 11 ve 12. asırlarda bozkırlardan inen Peçenekler,

Uz ve Kun kavimleri bir müddet Macarlarla çarpıştıktan sonra nihayet Macar Kıraliarından izin alıp aynı topraklara yerleştiler.

Mogol istilâsından kaçan kumanlar da Macarlarla omuz omuza harbedip, daha sonra tamamen Macar oluverdiler...

Peçenekler ve Kumanların Macar dilinde bıraktığı bazı kelimeler de şunlardı:

Kalauz, kılavuz. Boza, boza. Koboz, kopuz. balta. Biiska, bıçak. Keçske, keçi...

... ...

... ...

Osmanlı İmparatorluğunun seferleri ise ancak 15 inci asırda Macaristan hudutlarına ulaşabildi. O sıralarda derebeyleri, ağalar fakir köylüyü eziyor, iç çekişmeler saltanat mücadeleleri Macaristanı gittikçe yıpratıyordu. Nihayet 1515 de patlayan köylü isyanı, bütün ülkeyi kana buladı... Kanunî Sultan Süleymanın Mohaç Zaferinden sonra enönemli bölgeler teker teker istilâ edildi...

Birbuçuk asır süren harbler, bir savaş meydanı haline gelen Macaristana büyük zarar vermişti. Fakat barış devresi başlayınca Türklerle Macarlar yine birbirlerine yaklaştılar.

Bilhassa hudut boylarında subaylar ve askerler. Buda'daki Paşalar ile Macar beyleri arasında geçen yakın dostluk ilişkilerinin pek çok vesikası vardı...

Macarlar da, Türkler de karşılıklı olara kendi memleketlerinden gelen değişik eşyalara büyük önem veriyorlardı. Doğunun, deri eşyaları, silâh-

ları, baharatı ve müzik âletleri, Batının kumaşları, cam eşyaları rağbet görüyordu...

... ...

... ...

Yalnız ticarî alanda değil... kültür alanında da derindi Türk - Macar ilişkileri... Tanınmış Macar şairi Balint Balassi Türk edebiyatının zengin, duygulu havasında yetişmiş, fevkalâde Türkçe öğrenmiş ve sonra saz şairlerinin eserlerini yakından tanımıştı. Bakınız, Balint Balassi'nin not ettiği o devre ait bir-iki mısrada neler söyleniyor:

Yine ebrulerin kurmuş kemanı
Atar gamzen oku, canım nişanı
Yoluna komuşum ben cismi canı
Sever dilber beni, ben dahi anı

... ...

Benim gül yüzlü yârim, dünyamı zindan eyleme
Âşığı tepeleyip kan üstüne kan eyleme
Vakt olur rakip gelir, düşersiniz sohbetine
Sakın ki sen ol vakti kulları divan eyleme...

Türk saz şairleri bu arada Macaristanı sık sık ziyaret ediyor ve şiirlerinde umumiyetle Macar topraklarının güzelliğinden, Tuna'dan bahsediyorlardı. Bu mısralarda çok defa, savaşlardan, kan dökülmesinden bıkıldığı, bir barış arzusunun duyulduğu görülüyordu. Macaristanı dolaşan Öksüz Dede'nin «Misali cennettir evvelbaharı» şiiri işte bu hava içinde yazılmıştı her halde:

Misal-i cennettir evvelbaharı
Açılır kırmızı gülü Tuna'nın
Öter bülbülleri leyl-i nihari
Eser bad-ı saba yeli Tuna'nın

Hiç kimseler bilmez kandedir başı
Tazelenip akar yeğindir cûşu
Eksik değil yalısının savaşı
Leş ile doludur gölü Tuna'nın

Alman dağından beri geçmiştir
Engerus ilinden yollar açmıştır
Analar ağlatmış kanlar içmiştir
Söylemeye yoktur dili Tuna'nın.

Turaba gark olmuş yerdedir yüzü
Arzulayıp akar Karadenizi
Selâmlamış Usturgonla Budunu
Belgrada uğrar yolu Tuna'nın.

... ...
... ...

Türk hâkimiyeti boyunca İstanbuldan, Rumelinin muhtelif illerinden sanatkârlar Macaristana gönderildi. Silâh ustaları, çömlekçiler, dokumacılar, kuyumcular, dericiler bildiklerini öğretip-pek çok Macar gencini yetiştirdiler.

17 nci asrtn sonlarında Avusturya İmparatorluğu hâkim olmuştu bu mümbit topraklara ve üzerinde yaşayan insanlara... Macar halkı ülkesinin bağımsızlığını kazanmak için büyük mücadelelere girişti. Osmanlı İmparatorluğu da, onların bu hareketini yakından destekledi...

1682 - 1684 yıllarında İmre Thököley'nin başkaldırmasını Avusturyalılar önleyince o da kalkıp İzmit'e geldi ve yerleşti. Uzun yıllar mezarı orada muhafaza edildi.

1703 - 1711 yıllarında Macarların hürriyet savaşı yine patlak verdi. Ferene Rakoczi ve arka-

daşları yenilince, onlara da kendilerinden önceki arkadaşları gibi Türkiyeye iltica ettiler. Ve Tekirdağında yeniden savaşacak günleri beklemeye başladılar.

Daha sonra, Osmanlıların 1716 - 1718 ve 1736 - 1739 seferlerine katıldılarsa da, bunlardan istedikleri sonuç elde edilemeyince, Macaristana dönmekten iyice ümit kesip Tekirdağında yerleştiler...

Devrin padişahı onlara toprak verdi. Ve Tekirdağlılar eşsiz bir misafirperverlik gösterdi bu talihsiz insanlara... Hattâ o kadar ki, halk «Macar Kıralının toprakları» diye mülteciler öldükten sonra dahi tek karış araziye dokunmadı...

... ...

... ...

Türkiyede ilk matbaayı kuran İbrahim Müteferrika aslen Macardı (1674 - 1746). Rakoczi ve arkadaşlarından evvel İstanbula gelen İbrahim, Osmanlı sarayında gayet önemli diplomatik görevler almış, Damat İbrahim Paşanın sevgisini kazanmıştı.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu, Macarların Habsburglarla hürriyet savaşlarını dikkatle takip ediyor, işin güzel tarafıı. Türk halkı da bunu canı gönülden destekliyordu...

Fakat kader üçüncü defa olarak Macar vatanseverlerinin Türkiyeye sığınmasını önleyemedi... Şiddetli savaşlardan sonra Layos Kossuth ve arkadaşları mağlûp olarak İstanbula gitmekten başka çare bulamadılar.

Bu durumdan büsbütün şımaran Avusturyalılar. Türk Hükûmetine müracaat ederek mültecilerin kendilerine teslimini istediler. Fakat Sultan Abdülmecit şiddetli bir lisanla bunu reddetti.

Daha sonra, Layos Kossuth ve diğer kumandan arkadaşları uzun yıllar Türkiyede yaşadılar. Mülteciler arasından birçok subay Türk ordusuna yazıldı. Meselâ Miksa Stein. Ferit Paşa, Jozsef Kollaman Fevzi Paşa adıyla önemli hizmetlerde bulundu... Yine bu arada Türkiyeye yerleşmiş olan Adolf Fenyes'in kızı Nigâr hanım da, bilindiği gibi Türk edebiyatının ilk kadın şairelerindendir...

BUDAPEŞTEDE BİR ERMENİ AİLESİ

Buda'da Kral sarayı.. Peştede Parlâmento, Avrupanın iki eşsiz binası halinde Tuna kenarından haşmetle yükseliyor, Macaristanı ta sınır boylarına kadar sanki kucaklıyordu...

Aradaki caddelere ve sonra sokaklara girdikçe, eskiden kalma güzelim yapıların hiç bir tamir görmeden ömürünü tamamlamaya çalıştığına şahit oluyordum...

Macar halkı yavaş yavaş ev, apartman sahibi olmaya başlamıştı... Kirayla oturduğu yere kimse masraf etmek istemiyordu. Hatta pek az bedel alan «Devlet Baba» bile..

İşte bu sokaklardan birinde gördüm, Karnik Mercimekyanın küçücük ayyıldızlı tabelâsını!..

... ...

... ...

İstanbul ve Anadolu Ermenilerinin o samimi, o cana yakın haliyle, 55 yıldır Türkçeyi unutmadığını, hele âdetlerinden katiyen vazgeçmediğini söyleyen Karnik Mercimekyan, karısı Araksi

ve üvey oğlu Dikran Yazıcıyan ile beraber oturuyordu burada..

Ayni zamanda, 73 yaşındaki genç Karnik ustanın iş yeriydi küçük apartman dairesi!..

Benimle konuşurken bir hayli heyecanlanan bu güler yüzlü adamın hele bizim yokuşun «Bâbiâlinin» emektarlarından olduğunu öğrenince büsbütün dost olduk kendisiyle... O da eski günleri hatırlamıştı...

«— 1912 yılında henüz 19 yaşındayken İkdam Matbaasında çalışıyordum dedi. Fransızca bildiğim için rahmetli Ahmet İhsan bey beni tutardı. O zamanlar yeni yeni duyduğumuz rotatifleri merak etmeye başlamıştım.. İstikbalin bu makinada olduğunu düşünüyordum. Tanıdığım bir Papazın delâletiyle kalktım Budapeşteye geldim.. Çalışmak istedim. Fakat sendikalar şiddetle karşı koydular iş bulmama!.. Daha o devirde, 54 yıl önce bile Macaristanda çok kuvvetli sendikalar vardı. Nihayet uğraştım, didindim, pedal makinasıyla çalışan bir matbaaya girebildim.. Sonradan Rotatite geçtim ve sanatı öğrendim teknisyen oldum ama, bu defa Birinci Dünya Harbi çıktı... Bende Türk pasaportu vardı. Resmî makamlara gidip;

— Türkiyeye döneyim dedim..

— Hep müttefikiz, cevabını verdiler. Ha Türkiyedesin, ha burada!..

Sonra, askerlik yerine beni bir çiftlikte çalıştırdılar. Yıllar geçti, harp bitti. Ben de, Balaton gölü kenarında 24 odalı bir pansiyon yaptırdım. Bir müddet sonra sattım... Birden bire paranın

kıymeti düştü!.. Elimde avucumda kalan herşey böylece kül oldu... Başladım halıcılığa. İkinci harpten önce dükkânım vardı. Fakat sonra alım, satım devlet eline geçince, ben de halı tamirciliğini tercih ettim.. İşte şimdi bu zanaatı devam ettiriyorum... Çok şükür iyi durumdayım..»

Bunları anlatan Karnik Mercimekyanın Budapeştenin en maharetli en meşhur halı tamircisi olduğunu bana sonradan söylediler. Hem iyi para kazanıyordu, hem de bir hayli vergi ödüyordu karnik usta..

... ...

... ...

Görülüyordu ki, bizde henüz yeni yeni başlayan sendika hareketleri, sosyal sigortalar, Macaristanda 60 - 70 yıl önce en hareketli devirlerini yaşıyordu.. O zaman bile hastalanan, çalışamayan bir işçiye ücretinin yarısını devletin, yarısını patronun verdiğini anlatıyorlardı.

Karnik ustanın söylediğine göre, onun gibi serbest çalışan atölyesi veya dükkânı olan küçük esnaf ve sanatkârlar ayda 4000-5000 Forint kazanıyorlardı.. Kendileri şayet isterlerse ihtiyarlık ve hastalık sigortasına girmeleri mümkündü.

Macaristanda kapitalist sayılmayıp, serbest bırakılan 140-150 bin kadar dükkân vardı.. Bilhassa son tecrübelerden sonra devlet bâzı ufak kuruluşlardan elini çekmenin lüzumunu duymuştu..

... ...

... ...

Mercimekyan ailesinin evinde daimi konuşulan dil Türkçe idi.. Duvarda, İstanbul resimleri Eski Türkçe dua yazılı levhalar. Mermerli konsolun üzerinde sarı kahve değirmeni zaten evin ve ailenin havasını ortaya koyuyordu..

Gayet hoşsohbet bir kadın olan Araksi;

— Biz dedi alaturka kahve içerik.. Taze taze çekip ben pişiririm... Bir orta şekerli içersiğiz!..

Bir hayli sert kavrulmuş, fakat nefis kahveyi yudumlarken, Karnik usta :

— Ah Üsküdar... Hayali gözümün önünden gitmiyor diyordu..

Sonra, Kumkapıdan, Aksaraydan ve nihayet Bâbıâli'den bahsediyorduk...

Bu sırada kapının zili çalındı... Ve oğlu Dikran Yazıcıyan girdi içeriye. Türkçeyi Budapeştede öğrenen Ermeni genci iki yıl önce İstanbula gelmiş akrabalarında kalmıştı.

Teknisyendi bir fabrikada ve 2500 Forint kazanıyordu her ay. Memnundu hayatından...

Ancak şu günlerde bir derdi vardı, evlenmek!.. Nişanlısı da ayda 1500 Forint alıyordu.. Her ikisinin eline geçen para ile gayet iyi yaşama şartları temin edebilirdi. İşki başlarını sokacak bir apartman katı bulabilsinler!..

Evet, Budapeştede müthiş mesken sıkıntısı vardı. Kiralar, diğer sosyalist ülkelerdeki gibi, ucuzdu, 100-150 Forint civarında... Fakat daire veya evi bulabilene!.. Bilhassa, bekârlara hiç bir tahsis yapılmadığı için, onlar ayda 500-600 Forint ödeyip kat almaya mecbur oluyorlardı! Bir kısmını peşin verip, geri kalanını 30 yıl taksite bağla-

yarak.. Normâl ölçüde bir apartman katının fiatı 200 bin Forint kadardı.. Şehir dışında inşa edilen evlerin ise 100-150 bin..

Sosyalist Macar Cumhuriyetinin Miras kanunlarına göre; bir baba veya annenin evi çocuğuna intikâl ediyor, fakat, ayni mal çocuğunun çocuğuna geçemiyordu...

Son yıllarda halk biriktirebildiği parayı genellikle, kıymetli halı, porselen ve kristâl eşyalara yatırıyordu.. Serbest altın piyasasının yerini bunlar almıştı.

... ...

... ...

Budapeştede olduğu gibi, Macaristanın birçok şehirlerinde antika eşya satan devlete ait dükkânlar vardı.. Yeni rejimden önce hayli zengin kimseler sıkıntıya düştükçe, kıymetli porselenlerini kristallerini, gümüşlerini oralara götürüp satmışlardı.. Ve bu değerli parçalar çok çabuk ortadan kaybolmuş, batı memleketlerindeki zenginlerin koleksiyonlarına girmişti..

Şimdi, yine antikacı dükkânları dolup boşalıyor, bir takım kıymetli eşyalar satıyordu ama bunların alıcıları 5 yıl, 10 yıl ve daha öncesi gibi yabancılar değil!.. Bilhassa Macarlardı...

Sıkıntılı günlerinde elden çıkardıkları hâtıraları topluyordu, bugün kısmen refaha kavuşabilen aileler!..

GÜLBABA TÜRBESİ

Lâcivert önlüklü, sarı saçlı, kalın camlı gözlüklerinin altından bize dikkatle bakan, yarım asırlık kadın, cebinden kalın anahtarları çıkardı ve:

— Gülbabayı mı ziyaret edeceksiniz? diye sordu...

Buldapeşte'ye gelinir de Gülbaba, Merzifonlu fakir Bektaşi Babası ziyaret edilmez mi ?

— Evet, deyip kadının peşini takip ederek Saray bahçesinin dar yolunda yürümeğe başladık...

Yıkılmış, harabe haline gelmiş dört tane kule ile sadece iskeleti görünen bu eski bina; Peşte'nin en güzel manzaralı yerinde kurulmuştu... Bahçenin içinde gayet itina ile yetiştirilmiş ağaçlar, ve çiçek tarhları insanın gözünü okşuyor, etrafa nefis bir koku yayılıyordu...

Bütün bu renklerin ortasında yükselen Türk yapısı türbe ile üzerindeki hilâli görünce duyduğum heyecanı bilmem nasıl ifade edebilirim?..

... ...

... ...

Az sonra daha başka bir duygulu manzara ile karşılaştım... Elinde çantası ve kitapları sarışın bir genç kız, huşu içinde türlerini kapısı önünde durup, sanki etrafında kimse yokmuş, gibi «Gülbaba» ya bir şeyler mırıldanıyordu!..

Şöyle bir etrafa bakıyorum... Gül fidanları.. Yâsemin dallariyle süslü her köşe... Yıkık sarayın terasına çıkınca, Tunayı, muhteşem köprüleri... Peşte evlerinin zevkli damlarını.. zenginliği, fakirliği her şeyi görmek mümkün..

«Gülbaba» tevekkeli burayı seçmemiş!..

... ...

... ...

Vağner isminde bir Avusturyalı mimarın 18 inci asırda meşhur türbenin etrafına kondurduğu bu saray, savaşlar sırasında bir defa yıkılmış, fakat, sonra yeniden inşa etmişler... Bir ikinci defa bombalanınca artık kimse elini sürmemiş!..

Üniversite öğrencisi olan «Gülbaba muhibi Macar kızını da yanımıza alıp, türbeden içeriye girdik.

Yeşil beyaz sarığı başında, sandukasının üzerine halı örtülü «Gülbaba» yattığı yerden kalkacak, yanımıza gelecek sanıyoruz...

Mohaç zaferinin, kutlandığı gece duruşuna heybet veren beyaz sakalını sıvazlıyarak Yeniçerilerin arasına katılan Merzifonlu Bektaşi babası... Kanunî Sultan Süleyman, Budin'de ilk Cuma namazını kılarken de onun yanındaydı...

Sonra; herkes İstanbul'a, Anadoluya dönerken sanki Macaristanın toprağı onu çekmiş gibi... Ayrılamadı Budin'den ve oturmak, düşünceye dalmak için seçtiği bu tepeden...

Doğum tarihi belli değil «Gülbaba»nın... Fakat ölümünü herkes biliyor, 1541... Ve bir eylûl günü...

Fakir Merzifonlu Bektaşinin cenazesi Budin'de muazzam hâdise oluyor... Macar ve Türk ağlamayan insan yok... Bu özü sözü doğru «Gülbaba»nın arkasından... Sultan Süleyman merasime iştirak ediyor, yüz bin Yeniçeri cenaze namazını kılıyor bu mütevazı adamın...

Bugün, Budapeşte sokaklarını dolaşırken vitrinlere bakıyorum da... «Gülbaba» ismi her yere nakşolmuş sanki... En nefis tatlılar adını ondan almışlar... Ve nihayet «Gülbaba» operetini yazıp, bestelemiş Macar sanatçıları!.. Aradan 50 sene geçmesine rağmen, plâkları hâlâ kapanın elinde kalıyor!..

Nur içinde yat «Gülbaba»... 500 yıldır o güzel beldede Türklüğün adını âbideleştirdin ya... Nur içinde yat!..

... ...

... ...

Uzun asma köprüden Peşte'ye geçince kendimi Aksaray'da zannettim... Eski Horhor hamamını hatırlıyanlar çoktur herhalde! İşte onun veya bizim diğer hamamların aynı... Sokullu hamamı... İçeride göbektaşı, kurnalar, halvetleri, her şeyi, her şeyi tamamdı... Ve sıcak suyu, yerin altından geliyordu, birçoğunun...

Macarlar, asırlardır, bu usule alışmışlardı. Alafranga hamam bir türlü rağbet görmemişti Budapeşte'de!..

... ...

... ...

Her şeyi ile bizim olan Budin'i nasıl kaybettik?.. Işıkları pırıl pırıl yanan şehre Gülbaba türbesine, Tunaya ve cana yakın, temiz yüzlü insanlara bakıyorum da... Bunun cevabını bulmaya çalışıyorum!..

Yeni Budin beyi 80 yaşında Abdurrahman Paşadır. Bir Yeniçeri neferi gibi sağlam, vurucu, birçok kahramanlıklar göstermiş.. Valilikler yapmış ve nihayet Budin Beylerbeyliğine getirilmiştir.

1686 yılında Haçlı orduları yine kıpırdanmaya başlamış ve ilk iş olarak Budini kuşatmıştır. Şarl dö Loren, Abdurrahman Paşaya teslim olması için haber gönderir... Ama, buna karşı aldığı cevap şöyledir :

— Varın dük cenaplarına söyleyin, biz bu mertebeye şerefimizle 60 yılda eriştik. Rütbe-i şahadeti ihraz etmeden bir karış toprak veremeyiz!..

Aradan 10 - 15 gün geçmeden sayıca çok üstün Haçlı orduları Budin kalesini harabeye çevirmişlerdir.

Abdurahman Paşa imdad gelemiyeceğini, Osmanlı ordularının artık eski kuvvetini kaybettiğini bildiği için 2 eylûl sabahı namazını kıldıktan sonra, silâh arkadaşlarını etrafına toplar ve şunları söyler :

— Küffar, belki bugün şehre girer. Bu toprakları ecdadımız dövüşüp, kan dökerek aldı. Biz de verirsek öyle verelim...

Yeniçerilerden biri sorar :

— Kurtuluş ümidi var mı Paşa baba ?

— Allahtan ümit kesilmez. Şehadetten kaçmıyalım. Şehit olmak ne gün içindir?

Orada bulunanlar, hep birden cevap verirler :

— Billâh bugün içindir...

O akşam düşman Topraikkaleden şehre girmiş ve sokaklarda genç, ihtiyar, çoluk, çocuk kanlı bir boğuşma başlamıştı. Abdurrahman Paşa, iki bin kişilik kuvvetiyle yüz binlik Haçlı ordularına teslim olmamak için yalın kılıç saldırmış ve isteğine kavuşarak şehitlik mertebesine erişmişti.

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu
Bülbülün figanı bağrımı deldi
Gül alıp satmaklığın zamanı geldi
Aldı Nemçe bizim nazlı Budini.

Budin'in içinde uzun çarşısı
Orta yerde Sultan Mehmet camisi
Kâbe suretine benzer yapısı
Aldı Nemçe bizim nazlı Budini.

Serhadler içinde Budindir başı
Kan ile yoğrulmuş toprağı taşı
Kahraman Alemdar şehitler başı
Aldı Nemçe bizim nazlı Budini.

GÜL BABA

Bir parça vatan kalmış uzaklarda kenarda
Hâlâ bizi bekler gibi engin ovalarda.
Rüyâ gibi bir tatlı sabâhiydi bahârın
Bir semtine benzerli bu yer sanki Hisârin
Bir yanda yayılmış Tuna hülyâsına dalmış,
Duydum ki o demlerde de hep böyle akarmış
Güllerle sarılmıştı bütün eski duvarlar
Güllerle sarılmış ve uzanmıştı o didâr
Efsun dolu bir âleme girmiş gibi girdim
Bin hâtıra bin hisle huzûrunda eğildim
Yaprakları solmuş o siyah deftere çöktüm
İmzaya ne hâcet, ona göz yaşları döktüm
Bir lahzada bir anda neler geçti gözümden
Sandım ki asırlar, seneler geçti gözümden
Yıllarca bu gurbette kalıp beklediğim kim
Ey Gül Baba söyler senin esrârını kalbim.

Ahmet Ati

GAZİ KASIM PAŞA CAMİİ PECS ŞEHRİ ÜSTÜNDE BÜTÜN HEYBETİ İLE TAHT KURMUŞTU

Geniş parkın dört bir tarafı evler ve dükkânlarla çevrilmişti.. Ortada, büyük bir mermer kaidenin üzerinde Macar krallarından Hunyadı Janoşun bronz heykeli görünüyor, onun önünde üniversite öğrencilerinin kimi gevezelik ediyor, kimisi kitap okuyordu.

Partaki çiçekliği çapalayan, temizlemeye çalışan kadınlar, bankların üzerinde uyuklayanlar öğretmenlerinin verdiği izahatı dinleyen küçük çocuklar hepsi bambaşka bir âlemi yaşıyordu..

Karşıda, merdivenlerin biraz yukarısında muhteşem bir mavi kubbe görünüyordu.. Üzerinde bir ay, onun içinde ise bir haç vardı.. Her zaman alışıldığı gibi kubbenin yanından ince bir minare yükselmiyordu burada...

125 bin nufuslu Pecs şehrinin meydanında bütün heybetiyle taht kuran bu mavi kubbe **«Gazi Kasım Paşa** camisiydi...

Macaristandaki Türk yapısı camilerin en büyük kubbelisi olan bu eser şimdi «Belvarosi Kilisesi» ismini taşıyordu.

Gazi Kasım Paşa camisinin nasıl ve hangi tarihde yapıldığı kesin olarak bilinmiyordu. Yalnız, Türklerin Macaristanı işgâl edildiği, ve güzelliği ile her devirde yazarlara ressamlara ilham kaynağı olduğu bir hakikatdı.. Yakın bir zaman önce kapatılan Gazi Kasım Paşa camii yakında müze olarak açılacaktı...

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Gazi Kasım Paşa camisini şöyle anlatıyordu.

«Çok çekici, çok zarif bir yapıdır. 100 adım uzunluğunda ve 100 adım eninde olan caminin, minber, mihrab ve müezzin yeri çok kıymetli taşlarla, ziynet eşyalarıyla süslenmiştir. Bütün bu güzelliği kalemle anlatmak imkânsızdır. Camiin kurşun kubbesi ay ışığı gibi pırılı pırıl yanıp durur uzaktan... İstanbuldaki Sultan Selim camiinin kubbesi kadar güzeldir. O da dört köşelidir, bu da...

... ...

Macaristanın güzeyinde Türk yapısı binalarla süslü olan Pecs şehri 20 Haziran 1543 yılından Kanunî Sultan Süleyman tarafından hiç çarpışmasız ele geçirilmişti.

Tanınmış tarih yazarı İbrahim Peçevi burada doğmuştu. Celâlzade Mustafanın yakın arkadaşı olan İbrahim Peçevi ile ve Medrese tahsilini yaptığı Pecs şehri hakkında pek çok yazılar yazmıştı.

Türkler şehri aldıktan sonra, buradaki kiliselerin bâzılarını cami haline getirmişler, ibadet yerlerini kıbleye doğru çevirmişlerdi.

... ...

Pecsde İdris Baba Türbesi, Sarnıç, Hamam ve diğer bir küçük camiden başka, bir de Sultan Süleyman Camiî vardı. İki binanın arasına sıkışmış olan bu tarihî yapının Mimar Sinan tarafından inşa edildiği söyleniyordu... Esasen Macaristandaki Türk eserlerinin ekserisinin mimarı muhakkak ki Koca Sinandı...

Pecs şehrinde hiçbir izi kalmayan mühim Türk eserlerinden biri de Yakovalı Hasan Paşa amii idi.. Buranın özelliği de eskiden içinde Mevlâna Rum Medresesi ile İrem bahçesinin bulunuşuydu.

Bu bahçede Mevlevî dervişleri kaval çalar yeşil ağaçlar, güzel kokulu çiçekler arasından renkli tüylü cennet kuşlarının sesleri gelirdi.

Bir köşede ise dua yeri vardı ki, orada müzisyenler toplanır ahenkli bir koroyla «Mesnevi» yi okurlardı.

Haftada iki defa dervişler Mevlevî dansı yaparlar, yani dönerlerdi...

İrem Bahçesinin karşısında 70-80 odalı harem ve ayrıca yoksullara yiyecek, giyecek dağıtılacak kiler vardı. Oraya 20 bin kuruş vakıfda bulunulmuşdu ki, gelen giden konuklara yemek verilirdi.

16. Yüzyılın ikinci yarısında Pecde bir çok medrese vardı. Rumelinin muhtelif vilâyetlerin-

den hatta Anadoludan buraya okumaya gelirdi gençler..

Bu medreselerde umumiyetle Mevlevî hocalar ders verir, uzun elbiseler, ve uzun külâhlar, la Macaristandaki hayata ayrı bir renk katarlardı.

Ne yazık ki, ne Yakovalı Hasan camiinden ne de İrem bahçesinden şimdi mühim bir parça kalmamış, harpler her şeyi harap etmiş...

ESTERGON KALESİ SU BAŞI DURAK...

Tunanın kokusu ile sahil boyunu süsleyen akasya ağaçlarının kokusu birleşmiş, insanı büyüleyici bir hava çıkarmıştı ortaya... Akşam olmak üzereydi. Güneş Macar ovalarının nihayetinde, yarı yarıya toprağa gömülmüş gibi... Her tarafa turuncu rengi hâkim...

Geniş ve muntazam asfalt yolların iki tarafında uzanan köylerden geçerken, bizim Anadolu geldi hatırıma!.. Biri diğerinden habersiz 50 bin Türk köyü!.. Susuz, elektriksiz, okulsuz doktorsuz ve yolsuz kadere terkedilmiş milyonlarca insanı, düşünmemek mümkün mü ?

Demek, Avrupanın, Avrupalının kalkınması bir mûcize değil, sadece aklın ve sistemin neticesiydi!.. Ne Macaristanda, ne Çekoslovakyada ne Bulgaristanda ve ne Yugoslavyada bizdeki gibi; 10 evli, 20 evli, kuş uçmaz kervan geçmez diyarlara kurulmuş köyler yoktu... Asfalt yolların, ya hemen kenarları veya 3-5 kilometre içerlerindeydi hepsi... Ve bunlar bütün medeni ihtiyaçlarını,

daha doğrusu haklarını yakında, göz önünde bulunmak suretiyle kolaylıkla elde edebiliyorlardı... Elbette ki, devlet hizmetleri için pek büyük kolaylıktı, bu sistem ve bu kuruluş...

... ...

... ...

Estergona doğru gidiyorduk... Tarladan dönen genç Macar kızlarının bir elinde ufak çapa, diğer elinde çantaları; sanki sevgililerinin randevusuna koşar gibi itinalı giyimleri insanı şaşırtıyordu!. Bunlar sabahın erken saatlerinden itibaren, toprağın üzerinde kâh bikini ile kâh şortla çalışan köy kızları mıdır? Yoksa şehir dilberleri mi? Anlamak cidden bir hayli güçtü?..

Otomobilden sarkıp, rastladığımız herkese soruyoruz...

— Estergon'a nereden gidilir ?

Osmanlıların «Usturgon» Macarların, Estergom, dedikleri ve zamanımıza «Estergon» olarak gelen meşhur kasabayı nasıl telâffuz edersek edelim bilmeyen yoktu bu topraklar üzerinde...

— İşte diyorlardı... İşte suradan sağa sapınız... Sonra düz gidiniz... Karşınıza çıkar Estergom...

O civarda yollar bir hayli karışıktı... Hep birbirine benzeyen ve yakın mesafelerdeki kasabalara uzanan asfaltın üzerinde sık sık kayboluyordu insan...

Bir aralık, askerî kışlanın önünden geçerken kapıda nöbet tutan askerlere soralım dedik, yolu!.

— Estergoma nereden gidebiliriz acaba?..

Kırmızı yüzlü, sarı saçlı iri yapılı dört asker boş gözlerle yüzümüze baktı...

— Estergom!..

Diye ikinci defa sualimizi tekrarlıyorduk ki; içlerinden biri, eli ile geri dönmemizi işaret ederek sert bir şekilde üzerimize doğru yaklaştı...

Hemen gaza basıp oradan uzaklaşıyorduk ki, arkamızdan motosikletli iki askerin geldiğini ve onların da bize uzaklaşmamızı ihtar ettiklerini gördük...

Ne oluyordu? Ne yapmıştık? Hatamız Estergon yolunu sormak mıydı? Az sonra ve onu tâkip eden günler içinde bunun sebebini öğrendik..

Bir defa, motosikletli iki asker peşimizi bırakmamış, o bölgeyi 5-6 kilometre geçtikten sonra, iki yanımızdan önümüzü kesip otomobili durdurmuş, hüviyetlerimizi almış ve defterine not etmişti... Arkasından gayet sert bir lisanla bu yol üzerinde durmanın yasak olduğunu, hele kimseyle konuşamıyacağımızı söyliyerek!..

Meğer biz, Macaristandan hâlâ çıkmayan Rus askerlerinin kışlasının önünde durmuş, onlara Estergon'un nerede olduğunu sormuşuz!. O civar askerî bölge sayılıyormuş ve bizi alıp karakola götürmemeleri bile şans veya bir nezaket eseriymiş!.

... ...

... ...

Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sonunda Kızılordunun işgal ettiği, Macaristanda uzun yıllar kalmıştı Ruslar... 1956 da Macar halk ihtilâli, bu kuvvetlerin gücü ve insanları gaddarca ezmesiyle bastırılmıştı. Romanyayı, Çekoslovakyayı

terkeden Rus orduları sadece Macaristandan çıkmamıştı... Birkaç yıl öncesine kadar 80 bin civarında olan Kızılordunun mevcudu, muhtelif siyasî müzakereler sonunda 40 bine indirilmişti.. Ve şimdi, yavaş yavaş, onların da Macaristanı terketmeleri için teşebbüslere girişiliyordu...

Bugün memleketin başında bulunan idareciler, 1956 ihtilâlinin başında olan politikacılar değildi.. Macaristanda gittikçe kuvvetlenen tam bağımsız politika cereyanı halkın içinde besleniyor ve idareciler de bunu benimsiyorlardı...

Bir defa ihtilâl suçlularının hepsi affedilmiş, en son 6-7 elebaşı daha geçenlerde hapishaneden çıkmıştı... O büyük teşebbüsün 1 numaralı lideri Kardinal ise hâlâ Amerikan Büyük Elçiliğinde mülteci olarak oturuyordu... Çok yaşlandığı, birçok olayları hatırlayamadığı söylenmesine rağmen onu çileden çıkartacak her türlü tedbirin alındığı biliniyordu hak arasında!.. Meselâ Budapeştede Amerikan Büyük Elçiliğinin bulunduğu meydanın dört bir tarafı «Kızılyıldız»larla, komünizmi övücü cümleleri taşıyan afişler ve tabelâlarla süslenmişti... Bütün bunların hem Amerikalılara, hem de mülteci Kardinale karşı yapıldığına inanmak bilmem ne dereceye kadar isabetli olur!..

... ...

... ...

Yalnız ortada olan hakikat şu ki: Macarlar son yıllarda Amerika ile siyasî ve iktisadi münasebetlerini olumlu bir yola koymak çabası içindeydiler... Ve bütün Batı Bloku devletleriyle de aynı şekilde bağlar kurarak...

Zira; Macaristan asırlardır, ufala ufala, toprak kaybede kaybede nihayet şu ufak arazi parçası üzerine sıkışmıştı. Avrupada geçen her savaştan Macaristan zarar görmüştür diyebiliriz...

Ama buna rağmen... Ağır sanayiini kuran, tarım gücünü en modern usûllerle yaparak istihsal gücünü büsbütün arttıran Macaristan şimdi yeni bir iktisadi gelişim içindeydi... Diğer sosyalist ülkeler gibi, onlar da, geçirdikleri tecrübeden ders alarak, rejimin aksayan, işlemeyen taraflarını düzeltme yolundaydılar...

... ...
... ...

İşte nihayet Estergon göründü.. Kırmızı yüzlü Rus askerlerinin kışlası... Yolumuzu kesen motosikletli devriyeler... Tarladan dönen şortlu, Macar kızları... ihtilâl... Büyük fabrikalar, hepsini geride bıraktık... Ve şimdi, kısa yokuşun nihayetinde karşımızda muhteşem bir kale yükseliyor... Adı türkülere konu olan meşhur Estergon kalesi...

ESTERGON VE TUNA

İki yüz yıllık çınar ağacının altında oturan Rus askeri, elleri arasında tuttuğu akordiyondan tatlı nağmeler çıkartıyor... Karşısında, daha doğrusu hemen dizleri dibinde oturan dilber Macar kızı ise, başını onun dizlerine dayamış sanki başka âlemlerde yolculuk yapıyordu!..

İrili ufaklı ağaçların arasında hep askerler vardı... Öğretmenlerin nezaretin'de ilkokul çocukları kale duvarları ve merdivenlerin üzerinde cambaz maharetiyle dolaşırken, bir yandan da öpüşen çiftlere gizlice bakmaktan kendilerini alamıyorlardı...

Estergon'da... Estergon kalesindeydim... Tamir edilen duvarların üzerinden, Tuna'nın karşı sahiline bakınca Çekoslovakya ovaları bütün zenginliğiyle görülüyordu...

İki yakayı birleştiren muazzam bir demir köprünün yarısı, son Dünya Savaşı sırasında yıkılmış ve nedense hâlâ onarılmamıştı!

... ...

... ...

Kiliselerin ve diğer eski binaların yüksekliği Tuna Nehri kenarında yemyeşil ve ağaçların bol olduğu kısım, Veziriâzam Lala Mehmet Paşanın 1605 yılında orduğahını kurduğu ve etrafındakilere :

— Estergon yine bizim olacak diye kükrediği yerdi...

Bu tarihî kale ilk olarak 1543 yılında Kanunî Sultan Süleyman tarafından Osmanlı hudutları içine alınmıştı.

Budinden sonra, kuzey istikametinde ilerliyen Türk orduları Estergon önlerine geldiği zaman burası mamûr bir şehir halinde idi...

Bakınız Celâlzade Mustafa Çelebi o günkü Estergon'u nasıl anlatıyor :

«Bu kale Tuna nehri kenarında idi. Bunun bir iç hisarı olduğu gibi, etrafında da bir çok yüksek kiliseler dahi vardır. Bu kiliselerin inşasında yüksek bir mimarî kudreti göze çarpar. Camları hep yaldızlarla süslenmiş ve zemin kısmı mermerle döşenmişti. Üst kalenin yarı yüksekçe olmasından dolayı ,oranın su ihtiyacı Tuna üzerine kurulan su dolapları vasıtasiyle temin edilmişti.»

... ...

... ...

Eski adı Gran olan Estergonun katî muhasarası 29 temmuz 1543 yılında başladı... Ve çok şiddetli geçen savaş sırasında, muhtelif milletlere mensup seçme askerlerin savunduğu kale, önce müthiş bir şekilde bombardıman edildi... Sonra bu top ateşine Tunadaki Osmanlı donanması

da katıldı. Fakat her şeye rağmen Estergon kalesi düşmüyor ve Türkler büyük zayiat veriyorlardı.

Muhasaranın ilk günlerinden itibaren kendilerine yapılan teslim olma teklifini reddeden müdafiler bir çok yerleri yıkılan surlardan artık hayır kalmadığını görünce Sultan Süleymandan «Aman» dilediler...

9 ağustos 1543 de şehrin teslim muamelesi tamamlanınca Padişah Estergonu gezdi ve sonra cami haline getirilen büyük kilisede cuma namazını kıldı...

... ...

... ...

Estergon, tam 48 yıl Osmanlıların elinde kaldı.

4 ağustos 1595 yılında adına Türküler söylenen bu kale Avusturyalıların eline geçti... Gaflete düşen kumandanlar yüzünden...

Avusturya orduları mütemadiyen şehre hücum ediyor, buraya tekrar hâkim olmayı bir prestij meselesi sayıyorlardı. Kale kumandanı Koca Sinan Paşa zâde Mehmet Paşa korkak bir askerdi. Aynı zamanda idaresizdi de!.. 4 gün arka arkaya devam eden çarpışmalar sırasında, cesaretlenmek için içki içen paşa, sarhoş olmuş ve atının üzerinde kusarak, bir yandan da emirler vermeye başlamıştı. Halbuki çok nâzik bir durum vardı ortada...

— Hemen yürüsünler!..

Paşa böyle söylüyordu ama, yürümenin zamanı gelmemişti henüz... Nitekim bu emri alan

askerler perişan vaziyette düşman karşısında ezilmişler, kaçmaktan başka çare bulamamışlardı.

Koca Sinan Paşazâde Mehmet Paşa da neticede Budine geri gitmiş, bir kısım askeri kalede bırakıp kendi canını kurtarma derdine düşmüştü...

Ziğetvar Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa hemen arkadan yardıma yetişmişti ama, Estergon kalesi Avusturyalıların eline geçmişti...

... ...

... ...

Tuna kıyılarının bu muhteşem kalesi 10 yıl Avusturyalıların hâkimiyeti altında yaşadı... Macaristanın Osmanlı himayesinde olmasına rağmen Estergon Avusturyalıların elindeydi. Yapılan müzakereler hiç bir tesir göstermiyordu... Nihayet devrin hükümdarı 1. Ahmet, Veziriâzam Lala Mehmet Paşayı Estergon kalesini ele geçirmeye memur etti.

30 Ağustos 1605 de Osmanlı ordusu ile Estergon kapısına dayanan Lala Mehmet Paşa karşısında Macarları, Avusturyalıları ve nihayet bütün Hıristiyan kuvvetlerini bulmuştu... Estergonun karşısında Ciğerdelen ve Aziz Tomas kaleleri vardı ki bunlar erzak ve silâh deposuydu.

Veziriâzam; Bosna Beylerbeyi Hüsrev Bey ile Budin Beylerbeyi Mustafa Paşayı bu iki kaleyi her ne pahasına olursa olsun ele geçirmekle vazifelendirmişti.

Ve sonra kendisi de yalınkılıç savaşa katılıp askerle beraber en ön saflarda kahramanca dövüşmüştü...

Bundan sonra; 1605 den 1683 e kadar Estergon yine Osmanlı hâkimiyetine girdi... Ve Türklüğünü ondan sonraki asırlarda da unutturmadı...

... ...

... ...

Bir zamanlar Osmanlı askerlerinin nöbet beklediği kuleler.. 7 kırala saray olan kalenin içindeki geniş odalar, salonlar hepsi onarılmış, ziyaretçilere açılmıştı... Hele mehtapta, alkasya kokuları arasında pırıl pırıl yanan Tunaya, Estergondan bakınca müthiş bir manzarayla karşılaşıyordunuz. Nehir burada duru, dupduruydu... Ağaçlar, çiçekler ve bütün yeşilikler ayrı bir güzellik ve bir duygulu hava veriyordu Estergondaki Tunaya!..

Ve insan gayri ihtiyarî asırlardır dilden düşmiyen meşhur türküyü hatırlıyordu:

Estergon kalesi su başı durak.
Kemirir gönlümü bir sinsi firak
Gönül yar peşinde, yar ondan ırak
Akma! Tuna akma! Ben bir dertliyim
Yar peşinden koşar kara bahtlıyım.

ASIRLAR GEÇMESİNE RAĞMEN ZİGETVARIN HER TARAFINDA BİR OSMANLI HAVASI VAR

Aşağı yukarı üç metre boyunda ve iki metre yüksekliğindeki yağlıboya tablonun önünde duran öğrenci çocuklar anlatılanları hayret ve dehşet içinde dinliyorlardı...

Kırmızı renklerin hâkim olduğu resim şöyleydi... Bir kalenin kapısı önünde korkunç alevler yükseliyor... Kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar yalvarıp ağlıyor, fakat yine de dışarıya çıkamıyorlardı...

Güya Türkler, Zigetvar kalesinin içinde bulunanları teslim almaya böyle zorlamışlardı... Tabloda anlatılmak istenen buydu...

Kanunî Sultan Süleymanın 1554 yılında zaptettiği Zigetvar kalesinin içinde o devirde yapılan meşhur cami restore edilmiş olarak duruyordu... Zaten müze de onun müştemilâtında kurulmuştu.

Zigetvar kalesinin ilk Türk kumandanı İskender bey, zamanında burada iki medrese inşa edilmiş ve yerli sanayiin ilerlemesi için İstanbuldan ustalar getirtilmişti... Bunların arasında; dokumacılar, yorgancılar, pipo yapanlar ve inşaat ustaları vardı.

14 ve 15 inci asırda Zigetvarlılar, tarımla uğraşırlardı. Tütün, buğday, karanfil, gül, yasemin hep Türklerin Macaristana getirdiği, öğrettiği yeniliklerdi.

... ...

... ...

Padişah II. Selim zamanında orada mütareke olmasına rağmen Türklerle, Macarlar arasındaki kavgaların arası kesilmedi.. 1664 de Şair Zrinyi Türklere baş kaldırarak Zigetvarı geri aldı ama, Kanunî Sultan Süleymanın oradaki türbesine dokunmadı. Hattâ, türbedarları çarpışmalar esnasında ölmesinler diye kaleye aldırttı...

1686 yılında ise Buda ve Pecs şehirleri Osmanlılar elinden çıkmıştı. Yeniçerilerin aileleri oturdukları bu tarafları terkederken kalenin avlusuna toplarla, bazı kıymetli ziynet eşyalarını gömmüşler, Drava nehrine kadar arabayla oradan deniz yoluyla Türkiyeye dönmüşlerdi...

Sonradan Viyanalılar avluyu kazarak kıymetli eşyaları çıkardılar.

O zaman anavatana dönmek istemiyen Türkler Zigetvar civarına yerleşmişlerdi; bunlar hâlâ «Suliman», «Deli», «Delibeli» gib adlar taşımaktadırlar...

... ...

... ...

Zigetvar'ın neresine baksanız asırlar geçmesine rağmen pek çok Türk eserlerine veya o devre ait yapılara rastlıyordunuz... Bu küçücük kasabada Kanunî Sultan Süleymanın «içini» gömdükleri türbe (şimdi kilise)... ve II. Süleyman Camii.. Bugün kilise haline sokulan Ali Paşa camii hepsi bütün tazeliği ile karşımıza çıkıyordu. Evlerin yapılarında bile Osmanlı havası vardı...

Beyaz yağlıboyalı, ahşap II. Süleyman Camisi bilindiği gibi Zigetvar kalesinin alınmasından sonra 20 gün içinde inşa edilmişti ki, bu görülmüş, duyulmuş olay değildi...

... ...

... ...

Kanunî Sultan Süleyman ikinci defa zaptettiği Zigetvar kalesinin düştüğünü haber almadan ölmüştü. Osmanlı ordusu zafer şenlikleri içinde kale kapısından içeriye girerken Veziriâzam Padişahın öldüğünü herkesten saklıyor «Ayağından rahatsız olduğu için» çıkamadığını söylüyordu...

Zigetvar günlerce devamlı topateşine tutulmuş, kalenin dışındaki gölün üzerine 5 metre yüksekliğinde toprak doldurulmuştu. Ve işte ancak bu şekilde kalenin kalın duvarları aşılabilmişti.

Macarlar bu savaşlar sırasında esir aldıkları 300 Türkün başını kesip kalenin burçlarına asmışlardı.

Fakat bir zaman sonra kalede bir ufak gedik açıp, oradan içeriye giren Osmanlı ordusu bir kaç

gün önce kale kumandanının kellesini getirene vaad ettikleri 1000 altını vermeden bütün müdafileri ele geçirmişlerdi... Ama ölü olarak!..

Zrinyi Miklos ok yağmuru altında can vermiş, uşağı teslim olup İstanbula gönderilmiş, haberci 3 Macar da kumandanın emri ile Türk ordusuna alınmışlardı.

Vaktiyle yanında esir iken kendisine çok iyi muamele eden Orcios İştvan adındaki Macarı Yeniçeri Hasan kendi vücudunu siper ederek ölümden kurtarmıştır ki, bunun hikâyesi Macaristanda hâlâ anlatılıyor...

... ...

... ...

Sultan Süleyman Türbesinin yerinde şimdi «Szüz Maria» Katolik kilisesi vardı... Kilisenin içinde Türkçe ve Macarca yazılarda şunlar okunuyordu:

«1566 - 6 Eylül - Haşmetmeap öldü... Ebediyete gitti. Buraya kanun getiren Sultan Süleyman Han Gazinin bütün büyüklüğü, kalbi, içi, bu yerde gömülüdür. Burada bir zamanlar onun Türbesi vardı... Allah Gazi ve İslâm, muzaffer olan onu korusun!...»

KANİJE KALESİNİN YERİNDE ALKOL FABRİKASI VAR

Her köşesi tertemiz ve sakin kasabanın ortasındaki meydanda, Kızılordunun Meçhul Asker anıtı yükseliyordu... Beton ve mermerin karışımı bu heybetli yapının iki yanına son savaşlardan kalma taşlar yerleştirilmişti... Hemen etrafında ağaçlar, banklar ve genç, ihtiyar, çocuk bir sürü insanın varlığı bile «Kanije» nin sükün verici havasını değiştirmiyordu!.

Yalnız bütün bu sessizliğin içinde bir sivrilik, bir sertlik rahatsız etti beni!. Sokaklarda dolaşan, hattâ dükkânlardan alışveriş yapan stenli askerler... Bellerine sardıkları sıra sıra fişek ve sırtlarındaki torbalarla sanki bir savaşın içindeymiş **gibi, hazırlıklıydılar...**

Halbuki, ne halkta böyle bir hava vardı, ne de bir savaş olması mümkündü!..

Anlaşılan; kuşkulu Macaristanın; hudut kasabası Kanije'ye mahsus bir atmosferdi bu!..

... ...

... ...

Macaristana her yıl gelen yüzbinlerce yabancı turistin yanında, iç turizm mühim derecede memleketin sosyal düzenini etkiliyordu... Sosyalist ülkelerin dışına pek çıkamıyan Macarlar, biriktirdikleri parayla iç geziler, uzun tatiller yapmayı âdet haline getirmişlerdi...

Bir doktor 2200 - 2500 sekreter 1200, polis 2000 ve diğer meslek sahipleri de aynı miktar civarında maaş alıyorlardı.

Buna mukabil, bir şık erkek konfeksiyonu 1100 - 1200... Erkek gömleği 80 - 90... Basma kadın entarisi 140... Yün süveter 400... Kadın ayakkabısı 170 - 200... Erkek ayakkabısı 240... Meşhur Macar salamının kilosu 90 Forintdi... Ve Macarlar umumiyetle gezmeyi, eğlenmeyi seven iyi yiyip içen ve giyinen insanlardı...

Son zamanlarda bir de otomobil merakı başlamıştı herkeste. Turistlerin ve yabancıların lüks arabalarını hayranlıkla seyreden insan gruplarını sokaklarda, otellerin önlerinde görmek daima mümkündü...

Macaristanda umumiyetle, Rus ve Çekoslovak otomobilleri kullanılıyordu... Amerikanın Kadillâğı yerine, Rusun «Tatra» sı devlet adamlarının makam arabasıydı... Ve bunlar perdeleri inik olarak caddelerden süratle geçtikçe bir hayli antipati ile karşılanıyordu!..

... ...

... ...

Osmanlı İmparatorluğunun haşmetli günleri sona erip, duraklamaya başladığı sırada, gönüllere ferahlık veren bir zafer kazanılmıştı işte bu Kanijede!..

Eski ve yeni diye ikiye ayrılan kasaba Yugoslavya hududunda, Drava ve Tuna nehirleri yakınındaydı. Meşhur Kanije kalesi asırlardır üzerine yağan topların şiddetine dayanamamış, nihayet yıkılmıştı... Şimdi onun yerinde, alkol fabrikası yükseliyordu...

Sokaklar da, hiç de azametli değil!.. Sanki çiğan çalan bir müzisyenin kemanını taşıması gibi «Steni» omuzundan aşağı kayan yumuşak bakışlı, ince yüzlü askerleri gördükçe asırlar öncesine gidiyordum...

Kanije kalesinin 90 yaşındaki muhafızı Tiryaki Hasan Paşa, bembeyaz sakalı, vakur duruşuyla etrafına toplanan ağalara, beylere:

— Bu kaleyi kan dökerek aldık... Kan dökerek veririz... diyor ve bu haberi Avusturya Arşidükü Ferdinanda elçi vasıtasiyle yolluyordu...

Kanijeyi Sultan 3. Mehmet 1600 yılında bir meydan savaşı sonunda ele geçirmiş ve muhafazasını da Tiryaki Hasan Paşaya bırakmıştı.

Aradan bir müddet geçtikten sonra Ferdinad, Haçlı ordularını yine kışkırtmış ve 100 bin askerle Kanijeyi sararak mevcudu pek az olan Türklerin kaleyi terketmelerini istemişti...

Fakat 90 yaşındaki Tiryaki Hasan Paşanın cevabı malûm...

— Kan dökerek aldık... Kan dökerek veririz...

... ...

... ...

Haçlı orduları Kanije kalesini bir yandan top ateşine tutmuş ve bir yandan da kuş uçmıyacak şekilde muhasara altına almıştı. O günlerde şehit edilen Budin Valisi Mehmet Paşa ile Kethüdası Mehmet Ağanın kelleleri mızraklara takılı kaledekilere teşhir ediliyor, bu suretle Osmanlı askerlerinin mâneviyatları bozulmak isteniyordu...

Bunlara karşı Tiryaki Hasan Paşa askere diyordu ki :

— Biz buraya Mehmet Paşa ve Kethüda için kapanmadık. Devlette hizmet için toplandık. Onlar şehit olduysa Allah devlete zeval vermesin. Bu devlet daha nice Mehmet Paşalar yetiştirir.

Sadece bu değil... Hasan Paşa ayrıca bir çok savaş hileleriyle düşmanı aldatıyordu.

Karşı tarafın dinmek bilmiyen top ateşine karşı, bizimkiler cevap vermiyorlardı... Böylece kalede gülle kalmadığı zehabı uyanıyor, buna inanan Haçlı orduları da toplu halde kalenin etrafına sokuluyorlardı...

Bir hayli düşman askeri bu hile sayesinde ölmüş... Geri kalanlar da mâneviyatlarını bozmuştu.

Kanije'deki Türk ordusunun kuvveti neydi? Daha ne kadar bu muhasaraya ve top ateşine mukavemet edebilirlerdi...

İşte Avusturya arşidükünü düşündüren sualler buydu? O meraklanıp bunların cevabını araştırdıkça büsbütün hatalara düşüyor ve gün geç-

tikçe gerek kendisi, gerekse orduları yıpranıyordu...

Zeki ihtiyar, Tiryaki Hasan Paşa, yakalayıp, sonradan kaçmasına müsaade ettiği esirler vâsıtasiyle Ferdinanda mütemadiyen yanlış malûmat gönderiyordu

Veziriâzama yolladığı bir mektupta Macar beylerinin kendisiyle beraber olduğunu bildirip, bunu hile ile Avusturyalıların eline ulaştıran Paşa, düşmanı birbirine düşürmüştü...

Bir sabah Avusturya askerleri Macar beylerinin çadırlarına hücum edip onları öldürmüşler, onların askerleri de savaşı terketmişlerdi...

... ...

... ...

Her zaman olduğu gibi yine bizim iç kavgalarımız, birbirimizi tutmamamız yüzünden Kanije kalesi neredeyse elden çıkıyordu...

Veziriâzam Yemişçi Hasan Paşa ordularıyla Kanije'ye yakın bir yerde bulunmasına ve Tiryaki Hasan Paşanın yardım istemesine rağmen kılını kıpırdatmıyordu.

Esasında bunlar hep şahsi çekememezlik, şahsi hırslardı... Kanije kalesi düşsün... Tiryaki Hasan Paşada mağlûp edilmiş olsun!. Ne küçük hesap!..

Zaman geçtikçe, kaledeki erzak ve cephane bitiyor, askerin de, halkın da tahammülü kalmıyordu...

Tiryaki Hasan Paşa o günlerde düşmanın bir hayli perişan olduğunu hissederek elindeki kuvvetin azlığına rağmen «Gazilik ve şehitlik alın

yazısıdır» diyip hücuma kalkmaktan başka çare bulamamıştı...

Nihayet bir sabah 500 yeniçeri ile Ömer ağa, Paşanın sancağını alıp düşman hatlarına doğru saldırdılar.

90 lık ihtiyar bu sırada yerinde duramıyor, güçlükle sürüklediği ayakları ve hafif bükülmüş beliyle dövüşmeye can atıyordu...

Nihayet, Hasan Paşa onu da yaptı... Vücudunu iple bağlatarak askerlerin yardımıyla ata bindi ve o da yalın kılıç savaşçıların arasına katıldı...

Az sonra... 30 bin düşman ölmüş.. Ve Tiryaki Hasan Paşa Türk tarihine altın bir sayfa daha ilâve etmişti...

... ...

... ...

Kanije işte bu Kanije... Şimdi o günlerin hâtırası sadece müzelerinde... Fakat orada da Türk zaferlerini değil... Macar mücadelelerini anlatıyorlar... Yalnız her yerde Sultan Süleymandan. «Büyük Hükümdar, Adil Hükümdar» diye bahsediyorlar...

Demek kuvvetliyken, âdil olmuş... Zayıfladıkça adaletin terazisini iyi kullanamamışız!.. Ne içerde ve ne de dışarda! Dünün olayları bugüne ne kadar da benziyor.

EĞER'DE TÜRK MEDRESELERİ VARDI

«Ben henüz çocukken Eğer'de, eski bir Türk evinde oturuyordum. Türk medreselerinde, Türk hocalarından ders aldım. Macarlar kaleyi geri aldıkları zaman Eğer'in ilk Türk sakinleri, kendi istekleriyle orada kalıp yerleştiler. Hepsi de Macarcayı ana dilleri gibi konuşan bunlardan 625 kişi vaftız oldu. Şimdi Türk soyadını taşıyan pek çok aile vardır Eğer'de... Meselâ; Ali, Bayzatu (Bayezıt), Başa (Paşa), Bége (Bey), Caus (Çavuş), Hamza, Kara v.s. Bu isimler kiliselerin vaftiz defterinde yazılıdır...»

1732 - 1811 yılları arasında yaşıyan tanınmış Macar tarihçisi Katona İstvan'a aitti yukardaki satırlar...

Tamamen Türk kültürü ile yetişen İstvan'ın Eğer'de o zaman gördüğü eserleri anlatması bugünkü Macar tarih yazarlarına inanılır birer kaynak teşkil ediyordu...

Onun, Macarca bir kitaptan tercüme ettirdiğim Eğer ve Türkler hakkındaki intibaları bakınız nasıl devam ediyor :

«17 nci yüzyılda Türkler âdeta İslâmiyetin bayrağıydı... Her gitikleri yerde İslâmiyetin sembolü olan minareleri dikmişlerdi...»

... ...

... ...

Bugün 40 bin nüfuslu bir şehir olan Eğer tarihî anıtları, bihassa Türk eserleri ve hâtıralariyle tanınıyordu... Daracık sokakların kenarlarından yükselen eski ve harap binalar ile yeni yeni kurulan apartmanlar, bir tezat halinde, daha şehre girerken göze çarpıyordu... İş saatlerinde, ana caddelerde pek az insan görebiliyordunuz... Ama, onun dışında, koşebaşları Macar gençleriyle doluyor, sokaklar kaynayan bir kazan gibi hareketleniyordu.

Eğer'deki «Kethüda Camii» şimdi «Müslüman Kilisesi» adını almıştı!.. 17. yüzyılın başlarında yapılan bu caminin ciğer rengi minaresinde altın bir haç, onun altında ise yarım bir ay vardı. Minareye, sümüklüböcek kabuğu şeklinde 97 merdivenle çıkılıyor, yüksekliği yerden ta tepeye kadar 40 metreyi buluyordu...

... ...

... ...

Eğer Türk hamamları sadece Macaristanda değil, diğer komşu ülkelerde de ün salmıştı... İslâmiyette ibadet için temizlik şart olduğundan, Osmanlılar her gittikleriyerde hamam inşa etmişler, böylece saraylarında tuvalet bulunmayan

Avrupa'ya yepyeni bir medenî anlayış getirmişlerdi...

Valide Sultanın Eğer'e hediye ettiği Buhara Hamamının harabeleri hâlâ duruyordu. Macaristanın daha birçok şehirlerinde Türk hamamları açılmış, hattâ bunlardan bir kısmı günümüze kadar gelmişti...

Vaktiyle oralarda bilhassa kadınlar arkadaş ve komşularını çağırıp eğlence tertip ederlerdi. Bu hamam âlemleri dillere destan olmuştu bütün Avrupada...

50 derece sıcaklığında suların aktığı hamamlarda kadınlar takunya giyer, keçi derisinden keselerle keselenir, banyodan sonra da terlemek için buhar kısmına geçerdi. Soyunup giyinme yerleri ise başka bir sohbet salonu halindeydi. Oralarda kahve çay içilir, yemek yenirdi. Valide Sultan hamamında ve diğerlerinde umumiyetle erkekler gündüz, kadınlar daha geç saatlerde yıkanırlardı.

Bugün Macaristandaki hamamlarda kullanılan sıcak buharlı bölmeler, sabunla kese yapmak, çay kahve içmek asırlarca önce Türklerden miras kalmıştı...

Altı asır Rumeli toprakları üzerinde kalan Türkler din konusunda da, işgal ettikleri ülkelerin halklarına hiçbir baskıda bulunmamışlardı...

Bizim tarihlerimiz bazı olayları anlatırken; din hususunda zorlamada değil de, teklifte bulunduğumuza dair malûmat veriyorlar...

Meselâ; Üçüncü Sultan Mehmet, Eğer önünde «Haçlı« müdafilerinden teslim olmalarını isterken, onlara şunu bildirmişti :

«Eğri içinde olan beğler ve ahali! Bilmiş olunuz ki, şevketle azimetim Eğri fethinedir; imdi evvel Allahı tealânın emr-i şerefi ile sizi dinimize davet ederiz. Eğer Müslüman olursanız size zararım dokunmayıp haliniz üzere emval ve emlâkinizi kemakân sarfedip asûde olun. Ve eğer dine gelmezseniz kaleyi bırakıp, çıkıp memleketlerinize gidersiniz. Yoksa bu davetin birini kabul etmeyip cenge mubaşaret ve bana ve askerlerime karşı top ve tüfek ve kumbara atarsanız sonra Allah ve Resulullah hakkı için sizi katliâm edüp birinizi sağ komam, bilmiş olasız!»

Buna rağmen Macar tarihleri hakikatı değiştirmiyor, «Türkler din konusunda da acele etmediler» diyordu.

1633 te Eğer'li Kardinal Losy İmre, Eğerli Mehmet Paşa'dan, dinlerinde serbest kalmaları için izin almıştı. Türk hâkimiyetinin sonuna doğru ise, Eğerli Rüstem Paşa şöyle bir mektup yazdı :

«Diledikleri gibi gezsinler, kalksınlar, ama silâhsız, ve sopa ile!..»

Diğer taraftan yine Macar yazarlarının belirttiklerine göre;? Türkler Protestan mezhebinden olanlardan hoşlanıyor, onlara ayrı bir muamele yapıyor, Protestanlığı kendi dinlerine yakın sayıyorlardı. Katoliklere ise büyük kızgınlıkları vardı Eğer'de 1667 yılında bu yüzden Pro-

testanlarla Katolikler birbirlerine düşmüş, hattâ Türk mahkemelerine müracaat etmişlerdi!..

... ...

... ...

Kanunî Sultan Süleyman zamanında 40 gün kuşatıldığı halde düşmeyen Eğer kalesi, 21 Eylül 1596 da Padişah 3. Mehmet tarafından alındı. Ve o tarihten sonra, medreseler, hanlar, hamamlar, camiler inşa edildi şehirde...

Macaristanın ekseri kasaba ve şehirlerinde olduğu gibi, vaktiyle savaşlar sırasında kıymeti bilinmiyen, yakılıp yıkılan her şey, şimdi devlet tarafından onarılıyor, bütün değerler ortaya çıkıyordu...

... ...

... ...

Günlerdir dünkü ve bugünkü Macaristanı, oradan acı, tatlı hâtıraları anlatmaya çalışıyorum... İki yüz yıl üzerinde yaşadığımız toprakların hikâyesini, böylesine kısa zamanda gezmek ve tanımak... sonra birkaç yazıya sığdırmak biliyormusunuz ne kadar güç!..

Macaristanda kaldığım günler içinde, Türklerden sadece maddi değil, pek çok mânevi miras da kaldığına yakından şahit oldum...

Ve bu arada 10 küsur milyonluk bu verimli ülkenin her geçen gün hedefine biraz daha yaklaştığını gördüm... Macarlar bunun için, hiçbir fedakârlıktan kaçınmıyor, rejimin bütün katı taraflarını mütemadiyen yumuşatmaya, törpülemeye gayret ediyorlardı.

Bu yeni rejimden önce de Macaristan pek çok şeye sahip olduğu için sosyal ve ekonomik durumudiğer komşu ülkelerden farklıydı... Ağır endüstrinin yanında diğer ihtiyaçları karşılıyacak fabrikalar, tesisler kurulmuştu...

Her şeyden önce Macar milletinin % 98'inin sosyal güvenliği sağlanmıştı. Evet, «insanlar alabildiğine hür değil orada» denilebilir ama, Macaristan yarınından emin bir toplumun ülkesiydi!..

Halk dilediği zaman dış seyahate çıkamadığı, Batıyı görme müsaadesi alamadığı için pek kızıyordu devlete... Fakat devletin de bu arzuyu yerine getirmemek için gösterdiği esbabı mucibe «döviz darlığı» idi...

Fakat her geçen gün halkın bu hususta'ki baskısı artıyor, devlet de bunun çarelerini arıyordu...

Macaristanda polis baskısı da eskisi gibi değildi... Bu kuvvet artık tesirini kaybetmişti... Diğer sosyalist ülkeleri anlatırken de belirttiğim gibi; gelen yüzbinlerce turist arasında, devlet, kimi takip edip, kimin kiminle konuştuğunu nereden bilecekti?..

1951 yılında Macaristana 37.121 turist gelmişti... 1962 de ise 774 bini bulan yabancı ziyaretçiler şimdi 1 milyonu çok geçmişti... Yıllarca Batıya kapalı kalan bu güzel ülke, kapılarını açar açmaz herkes görmeye koşuyordu...

Diğer taraftan 1962 yılında 456 bin Macar (ekserisi sosyalist memleketlere) dışarıya çıkmıştı.

... ...

... ...

Bir ilgi çekici nokta da, Macaristanda suç işleyenlerin dünkü ve bugünkü durumlarıydı... 1938 yılında reşit olmayan gençler arasında 7.897, büyüklerden de 86 bin 489 kişi suç işlemişti... İkinci Dünya Savaşından sonra 1949 da ise bu, çocuklarda 5.315'e inmiş, büyüklerde 106.588'e çıkmıştı...

1962 yılında durum tamamen değişmişti... Suç işleyen çocukların miktarı bu defa 3.548'e büyüklerinki 57.787'ye düşmüştü... Yalnız nedendir anlaşılmaz, kadınlar arasında suç işliyenler çoğalmıştı bu sefer... Meselâ; 13.093 kadın, 435 kız çocuğu adlî istatistiklerde yer alıyordu!..

... ...

... ...

Budapeşte'yi, Gülbaba'yı, Estergon'u, Mohaç'ı ve hâtıralarımızla oya gibi işlenen bütün Macaristanı dolaşırken hiç yabancılık çekmedim.. Ve Osmanlı tarihini yaşıyormuşcasına, her karış toprağın üzerinde, bana, Türklere yakınlık gösteren her insanın karşısında duygulandım...

Mavi Tuna'nın ayrı bir zenginlik ayrı bir ihtişam ve güzellik verdiği yemyeşil, düz Macar ovalarında dolaşırken 6 yüzyıl sonra bile bizim kahraman akıncıların nal seslerini kılıç şakırtılarını duyar gibiyim...

Macaristan notlarını, Yahya Kemal'in mısraları ile bitirmemek ne mümkün...

Lâkin kalacak doğduğumuz toprağa bizden,
Şimşek gibi bir hâtıra nal seslerimizden...

BATI TRAKYADA İNCE YÜZLÜ, PEÇELİ, BAL RENKLİ GÖZLÜ TÜRK KADINLARI

Hafifce gıcırdayan tahta merdivenlerden yukarıya çıkarken kalbim heyecanla doluydu... Silinmekten sakız rengini alan yerdeki tahtalara, sofanın hemen kenarındaki eski usul kerevete baktıkça, sayısı bugün pek azalan Türk evlerinden birinde olduğumu anlıyordum...

Perdeler, içeriye güneş girmemesi için sıkıca kapatılmıştı... Hemen karşıda kapısı açık duran odada yerden bir hayli yüksek, topuzlu bir demir karyola görünüyor, üzerinde pamuğu kabartılmış, dantelli yastıklar duruyordu...

Kapının eşiğinden adımınızı atıp içeriye girdiğiniz zaman bir ufak vitrin içinde, sahibinin hem zarif erkek vücutlu, hem de zevkli olduğunu derhal ortaya koyan kostümler, gömlekler ve diğer giyim eşyaları görüyordunuz...

Bu eski Türk evinin her köşesi aynı havayı taşıyordu... Göz nuru dökülen danteller, yastık

kılıfları, yorgan örtüleri... bakır mangallar... gaz lâmbaları, v.b...

Ve duvarlarda da çok iyi tanıdığımız fotoğraflar... Ata'nın.. Atatürk'ün.. Mustafa Kemal'in fotoğrafları...

Evet, anlatmağa çalıştığım; Selânik'te Mustafa Kemal'in doğduğu ve bugün bir müze haline getirilen evdi...

Türkiye Başkonsolosluğunun hemen yanıbaşındaki bu tarihî bina, Yunanlılarla aramızın iyi olduğu bir sırada alınan bir izinle restore edilmiş, Atatürk'e ait bazı eşyalar toplanıp değerlendirilmişti... Şimdi istenildiği zaman içerisi ziyaret edilebiliyordu...

... ...

... ...

... ...

Bugün 300 bin nüfusu olan Selânik, Balkanlardan inen Vardar nehrinin Ege Denizine döküldüğü yerde Milâd'dan önce Makedonya Kıralı Kasandros tarafından kurulmuştu. Büyük İskenderin kızkardeşiyle evlenen Kıral Kasandros, karısının ismini vermişti bu şehre... Tessalonika daha sonra, Bizans İmparatorluğunun ikinci büyük şehri olmuştu.

Her şeye rağmen bir türlü ilerlemeyen Selânik asıl Türklerin eline geçtikten sonra canlanmış, zamanla Rumelinin en önemli fikir ve sanat merkezi haline gelmişti.

1430 da Sultan 2. Murad tarafından alınan Selânik, 1912 Balkan Harbine kadar tam 482 yıl Türklerin idaresinde kalmıştı...

Ve şuna işaret etmek lâzım ki; Selânik bir Budin, bir Belgrad değildi... Başından sonuna kadar katıksız halis bir Türk şehriydi... Tıpkı İstanbul gibi... tıpkı Anadolunun diğer köşeleri gibi...

1908 Hürriyet inkılâbını yapan İttihat ve Terakki'nin ilk merkezi Selânikdeydi... İstanbulda tâkipden kurtulamıyan, nefes alamıyan hürriyetçiler faaliyetlerine umumiyetle orada devam ederlerdi...

31 Mart gericilik vakası İstanbulu kasıp kavurduğu sırada Hareket ordusu yine Selânikte hazırlanmış ve derhal bu korkunç olayı bastırmaya koşmuştu...

Türk dilinde yenilik akımları da bu eski Rumeli şehrinde doğmuştu. «Genç kalemler» dergisi orada hazırlanıyordu.

... ...

... ...

Selânik nasıl elden çıktı?.. Büyük kurtarıcı Atatürk'ten evvel ve sonra, Türk fikir, sanat ve politika hayatına önce değerler kazandıran bu şehri nasıl kaybettik? Yakın tarihimize bakıp, bunları düşündükçe, insan cidden üzülüyor!..

Tuna boylarında Ruslarla çarpıştığımız sırada aşağıda Mora yarım adasında Yunanlılar ekseriya rahat duramazlardı... Sonra, Osmanlı Sarayında huzursuzluğun arttığı günlerde yine aynı olaylar başgösterirdi... Kısacası; Rumlar, Türklerin içerde ve dışardaki durumlarını çok yakından tâkip eder, fırsatı bulunca mutlaka bir şeyler koparırlardı.

Nitekim 1829 da Ruslarla Balkanlarda kapıştığımız sırada Mora ve adalar konusu ortaya çıkmıştı. Fransızların, İngilizlerin ve Rumların desteğini alan Yunanistan, bağımsız olmak istiyordu... Buna mukabil yılda 1,5 milyon kuruş vergi verecek, topraklarını mecburen terkeden Müslümanlara mülklerinin bedelini ödeyecekti...

... ...

... ...

Görüldüğü gibi; Selânik ve civarında göç hareketleri daha o zamanlar başlamıştı... 1912 Balkan Savaşından sonra Batı Trakya tamamen elden çıkınca, Yunan baskısı ve terörü ile beraber daha da arttı... Yüzde doksan Türk olan bu bölgeye sistemli bir şekilde Yunanılar yerleştirildi... Ve Türklerin Anadoluya göç etmeleri teşvik edildi...

Kavala, Drama ve Selânikde beş on aileden fazla Türk kalmadı... Sadece ve sadece İskeçe, Gümülcine ve köylerinde 150 bin Türk oturuyor şimdi...

Onların da nasıl ekonomik baskı altında inlediklerini, çocukların okumaması için Yunan idarecilerinin nasıl kombinezonlar hazırladıkları malûm!..

... ...

... ...

İşte, bizim Rumelinin Selâniği bütün bu acı olayları sessiz ve hüzünlü seyrediyor şimdi... Sultan Abdülhamidin ikamete mecbur edildiği Alâtini köşkünün pancurları inik... Binanın şarap

rengi boyası, asırlık ağaçların gölgesinde büsbütün kasvetli bir hal almış...

Ama yine de şehrin en hâkim, en güzel yerinden aşağılara «Ben buradayım. herşeyi görüyorum» diye sesleniyor...

Iğri büğrü bakımsız sokakların arasında Başkonsolosluğumuz ve Atatürk Müzesi... Bir gün kendisine de imar satırı vurulacağından şüpheli, kuşku ile bekliyor geleceği!..

İskeçe, Gümülcine.. ince yüzlü, peçeli, yaşmaklı bal rengi gözlü Türk kadınları... Hiç biri yarından emin ve mutlu değil.. Hepsi de şimdi yine göç peşindeler...

Ve nihayet... Selânik caddesinde lokanta ve bar olarak kullanılan çok eski. tarihî bir cami! Önünden geçen Grek papazlarını tebessümle seyrediyor...

Yazık oldu Selâniğe... Yazık oldu o topraklar için dövüşenlerin döktükleri kana!..

TUNA'NIN ORTASINDA ASIRLARDIR TÜRKLERİN YAŞADIĞI BİR KÜÇÜK ADA : ADAKALE

Mazot ve kömür taşıyan kıçdan bacalı tipik nehir gemileri, tıpkı bir saman çöpü gibi, Tuna'nın câzibesine kapılmış Karadenize doğru akıyordu...

İki sahilin birbirinden en fazla uzaklaştığı yerde geniş bir havuz meydana gelmişti... Ve tam ortada suya çizilmiş duygulu bir tabloyu andıran adacık... Meşhur Adakale görünüyordu...

Nazlı, hassas bir siluetti bu!.. Hepsi ayni hizada büyüyen ağaçların arasından, ince yapılı beyaz bir minare. Tuna boylarının bugün belki son Türk hâtırası olarak yükseliyor... Bu güzel tabloya ayrı bir ihtişam katıyordu...

Bütün nazlılığına, bütün nârinliğine ve hassasiyetine rağmen; ne büyük kudrete sahipti ki, Adakale; asırlardır «Alaman dağından» gürül gürül akıp gelen, önünde hiç bir gücün duramadığı Tuna'ya hem de meydanın en geniş olduğu

yerde, tek bir kırıntısını kaptırmadan karşı koyuyordu!..

Adakale böyle de... Adakaleli Türk başkamı?.. Her ikisinin kaderi beraber örülmüştü sanki!.. Birincisi, Tuna'nın hiddetine, Tunanın yanından akıp geçen şiddetine karşı koyarken... İkincisi dört tarafını kuşatan üç devletin, hattâ Haç ılların bitip tükenmeyen saldırılarına, tazyiklerine göğüs germişti!.. Tıpkı Tunaya kırıntısını kaptırmayan Adakale gibi, Adakaleli de varlığını, şahsiyetini asırlardır koruyarak!..

«Gurbette millet...» Üstad İşmail Habib Sevük'ün Adakaleliler için ne kadar güzel, ne kadar isabetli bir sözüdür bu!..

Öyle bir devirdeyiz ki; milletler doğup büyüdükleri kendi toprakları üzerinde dahi; âdetlerini, ananelerini kısacası kimliklerini muhafaza edemiyorlar!..

Ya bizim Adakale ve Adakale Türkleri?... Şu güne nasıl geldiler acaba? Nasıl, o bir avuç insan, Tuna'da bir tahta kaşık kadar adanın içinde, büyük bir milletin parçası olarak yaşadı?...

«Gurbette Millet» olmak ne kadar güçse, o kadar da şerefli!

... ...

... ...

Nehrin Romanya sahilinden bindiğimiz kayık bizi âdeta uçarcasına Adakaleye götürüyor... Halbuki ne motörümüz var, ne de kayıkçı Necati'nin küreklere sarılmasına ihtiyacımız!.. Tuna'nın akıntısı o derece kuvvetli ki; insan gücüyle, motör gücü çaresiz kalıyor yanında...

Adakale iskelesinde üç beş kayıkçı ile bir jandarma karşıladı bizi... Pasaportuma usûlen baktıktan sonra, terbiyeli haliyle selâm veren bu Romen köylüsü Türkçe konuşmayı da biliyordu...

Uzaktan baktığım zaman boylarını farkedemediğim «O aynı hizada» görünen ağaçlar ne kadar bakımlı, ne kadar güzelmiş!.. Halbuki yakınına gelince herşey çok çirkin görünür insana!...

Tunayla karışan, bu asırlık ağaçların kokusunu ciğerlerime sindire sindire adada yürüyordum..

Mehmet İbrahim isminde yaşlı bir Adakaleli, iskeleye adımımı attığım anda, beni karşılamış, duygulu ve misafirperver haliyle o andan itibaren yanımdan ayrılmamıştı...

Amma, bütün Adakaleliler candan insanlardı. Hele misafir İstanbuldan, Türkiyeden olmasın!. Artık onu oturtacak yer, ikram edecek nesne bulamazlardı...

Az ilerde kale kapısından itibaren daracık bir sokağa girdik... Sanki minyatür bir kasabaydı burası... Daha doğrusu... Devlet operası veya Tiyatrolarından birinin, geniş sahnesindeki dekorların içinde yürüyorduk sanki!..

Sağda solda Romanya Komünist Partisinin dövizleri görülüyor... Ve bütün yazıların Romence olmasına rağmen etrafımızda tatlı bir Türkçe ile konuşan insanlar bu küçük adaya ayrı bir hava katıyordu...

... ...

... ...

Adakale, bugün Romanya hudutları içinde kalan; 1800 metre uzunluğunda ve 400 metre

eninde bir küçük köydü. 15. Asırda Rumeli fütühatı sırasında Türkler buraya girmiş ve içerdeki kaleyi inşa etmişlerdi... Daha sonraki savaşlarda harap olan kale, 1716 da Avusturyalılar tarafından tâmir edilmiş. Tunada önemli bir üs olarak kullanılmıştı...

1739 da Belgrad Sulh anlaşması imzalanınca Adakale tekrar Osmanlıların eline geçti. Ve o yıllarda kale etrafına, Anadoludan ve Rumelinin diğer köşelerinden muhacir getirip yerleştirdiler... Yarım asır ada halkı huzur içinde yaşadı ama, nihayet bir gün Avusturya topçusunun bombaları hepsini perişan etti...

Tekrar savaş, döğüş... Ve nihayet barış... 1790 yılında Adakale bir de bakıldı ki yine Türklerin elinde kalmış!.. Halbuki, o sıralarda Rumeli bozgunu başlamıştı... Üzerinde yüz yıllardır hükümran olduğumuz topraklar, teker teker elimizden çıkıyordu. Tuna boyundaki bütün garnizonlar geri çekiliyor... Orta Avrupa ve Balkan eteklerinde bile tutunacak dalımız kalmıyordu!..

Düşman ordularının Yeşilköye dayanıp İstanbulu tazyik ettiği günlerin sabahı, küçük bir Avusturya müfrezesinin kısmetine de Adakale düşmüştü!.. Halkının tamamı Türk olan bu ada yine bir müddet yabancı işgali gördü. Ve sonra tekrar bizim elimize geçti... Savaş... Barış... Berlin anlaşması... Bir de bakıldı ki, küçücük Ada unutuluvermiş!.. Avusturya ve Romanya hudutları içinde bir Türk adası kalmış!.. Doktorun ameliyat ettiği hastanın karnında en mühim âletini unutması gibi bir şeydi bu!..

Tuna nehrinde Türk bayrağının yine dalgalanmasından başka çare yoktu... Ve böylece taaa 1920 yılına kadar kalbi Türk, diğer uzuvları Avusturya ve Romen melezi bir gövde, Avrupanın ortasında yattı durdu!..

... ...

... ...

Bakınız İsmail Habib Sevük, yine «Cumhuriyet»de çıkan Tunadan Batıya» notlarında intibalarını o eşsiz üslûbuyla nasıl dile getiriyor:

«Büyük harbden sonra sanki o kırk yıllık yanlışı düzelttiler. Hiç bir düzeltme bundan yanlış olamaz.. Kırk yılın bir ucunda mukaddes bir unutma, diğer ucunda mel'un bir düzeltme. Cihan Harbinden iki misli büyüyerek çıkan şişman Romanyaya o üç harmanlık ada ne verdi? O dünya savaşında coğrafyasının yarısı giden biz. Arap kıtalarından çok, o adacığa yandık. Onların kazancı hiç, bizim kaybımız derin. Türkte kalmayan Tuna, Tunada kalan o ada ile bize bağlıydı. Etten ve kandan bir bağ Sızımızda kesilen bir damar acılığı var.»

Adakaleli Mehmet İbrahim ile küçük kahvehanenin önüne yaklaşırken, bir yandan etrafı seyrediyor, bir yandan da bunları düşünüyordum... Etraftan üzerimize çevrilen meraklı gözler, yavaş yavaş sıcaklık, sevgi ve hasretle dolmuştu... Adımlarımız, hareketlerimiz, kahveyi yudumlayış, suyu içişimiz hiç acaip değildi ama, İstanbul kokuyordu. Türkiyeyi, özledikleri anavatanlarını getirmişti onlara, onların kucağına!..

Oturduk... Yılların değil, belki, asırların hasretini beraberce dindirmeye çalıştık.. Konuştuk... Konuştuk... Onlar anlattı, biz dinledik... Biz anlattık onlar dinledi!..

Ve Tuna, her şeyi gören, duyan, bilen bir ana kıraliçe gibi gürül gürül etrafımızdan akıp geçiyor, hasret fısıltılarını Karadenize... Oradan İstanbula... Anadoluya götürüyordu...

Adakale ise, yaşlı ve yorgun kıraliçenin pırlanta tacı gibi bizim Tunanın ortasında yine de bütün azameti ile ışıldayıp duruyordu!..

BİR TARİH SULARA GÖMÜLÜYOR...

Yerden iki karış yüksek sedirin üzerinde bağdaş kurarak oturan kadın, derin bir iç çekerek mırıldandı :

— Öleceğini bildiğimiz hastanın başucunda vakit ve saatin gelmesini bekleyen insanlar gibiyiz!..

Sonra, oğulmaktan bal renğini alan tahtalara, bahçeye, çiçeklere, ve daha ilerde görünen Adakalenin taşına, toprağına, evine herşeyine duygulu gözlerle baktı, baktı... Ve ufak mendili ile göz pınarlarında biriken yaşları silerek kızaran burnunu saklamaya çalıştı...

Evet.. önümüzdeki yıl Adakale ortadan kalkıyordu.. Daha doğrusu buna «Bir tarih sulara gömülüyor» dememiz lâzım!..

Yugoslavlar ile Romenler, Tunanın bu kısmına Avrupanın en büyük barajını kuruyorlardı.. Adakale sulara gömülecek, sadece şerefesine kadar minare yukarda kalacaktı amma, iki memleket

bütün elektrik ihtiyacını yeni barajdan temin edecekti..

Sadece Türklerin yaşadığı Adakalede 100 küsür evin nüfusu 500 kadardı.. Asırlarca önce Tuna boylarına yerleşen Yeniçerilerin torunları olan bugünkü Adakaleliler, ekseri birbirlerine akrabaydılar... Kız alıp vermeler, dışarıya pek rağbet göstermemeleri, onları öylesine yaklaştırmışdı ki, bütün baskılara rağmen ne dinlerinden, ne dillerinden ve ne de âdetlerinden hiç bir şey kaybetmemişlerdi...

... ...

... ...

... ...

Karşımdaki sedirin üzerinde oturan Ali Hatem ve Şakir Şükriye ile sohbetimiz gittikçe uzuyor.. Diğer komşularda etrafımızı çevirip konuşmaya iştirak ediyorlardı...

Adakalede şimdiye kadar hırsızlık, cinayet, sarkıntılık nedir kimse bilmezdi... Ancak, İstanbuldan veya Bükreşden gelen gazetelerde okuyordı böyle olayları... Geceleri ev kapıları açık yatılır, herkes herkesin cebinde kaç para var, mutfağın da ne pişiyor haberdar olurdu...

Zaten gün görmüş, rahat yaşamış insanların cennette yaşar gibi safa süren insanların dünyasıydı burası...

1931 yılında Kral Karol Adakale halkına bazı imtiyazlar tanımış adada gümrüksüz mal satılmasını, adalı Türklerin askerlik yapmamalarını, vergi ödememelerini temin etmişdi.. Aslında daha önce de buranın halkı, aynı imtiyazlara sahipdi ama,

dünya savaşından sonra bir müddet hepsi sıkıntı çekmiş, haklarını kullanamamıştı...

Yerleşmiş bir başka âdet, de, Tuna vapuralarında kahvecilerin Adakaleli olmasıydı.. Şimdi eskisi gibi değildi, fakat yakın zamana kadar bütün nehir vapurlarında Türkler kahvecilik yaparlardı...

... ...

... ...

Berlin muahedesinden sonra, Adakalede bir Türk Nahiye Müdürü bulunuyordu ki, onu da Osmanlı Padişahı tâyin ederdi.. Rumelinde Türk bayrağının dalgalandığı bu son kale, o devirde 2 zaptiye, iki öğretmen, imam ve müezzinle kadrosunu tamamlıyordu...

Müdürler ekseriya, Viyana sefaretine bağlı bir Türk diplomatı olur ve ayda 400 kron alırdı..

Bundan başka, İstanbul vilâyetindeki seçimlere de iştirak ederdi Adakaleliler...

... ...

... ...

Düz damlı, çardaklı, bahçeler arasındaki evler... Mescid.. Cami.. dar sokaklar ve mahalle kahveleriyle Adakale tıpkı bir Anadolu bucağını andırıyordu...

Sadece balıkçılıkla geçinmeleri, yaşamaları mümkün olmadığı için adada ufak bir sigara ve bir de Trikotaj fabrikası kurulmuştu. Buralarda umumiyetle karı-koca çalışan Türklerin eline her ay 600-700 ley geçiyordu... Ayrıca sigortaları, emeklilik hakları vardı hepsinin...

Adakalede Belediye Başkanı 39 yaşındaki Mehmet Eyüpün babası Mehmet İbrahim, 60 ley emekli aylığı alıyordu.. Yaşlı adamın diğer oğlu da Adakalenin tek doktoruydu... Mehmet Cevdet bir fabrikada işçiyken okumuş, lise diploması almış ve nihayet tıbbiyeyi bitirmişti...

Şimdi eski bir zenginin hastane haline getirilen köşkünde çalışan bu genç doktor, ayni zamanda çocuk yuvasıyla da meşguldu...

... ...

... ...

Adakale Türklerinin en önemli dertlerinden biri de okuldu... Eskiden Türkiyeden öğretmen geliyordu buraya ama şimdi imkân yoktu, Ve 4 sınıflı bir ilkokul kalmıştı 500 kişiye...

Çocuklarını mutlaka okutmak isteyenler, şehre göndermek mecburiyetinde kalıyorlardı ki bu da bir hayli pahalıya mâloluyordu...

... ...

... ...

Adakalenin lokumcusu Seyfettin Kadri ile kahvecisi Mustafa Yegâne'yi hiç unutamıyacağım... Seyfettin Kadri, kızı ve kardeşi evde açtıkları ufak bir imalâthanede içi cevizli lokum yapıyorlar ve bunları son zamanlarda pek sık gelen turistlere satıyorlardı.. Romen ler, bu «özel teşebbüsü» «kapitalist» liğin başlangıcı saymamışlar, birçok yerlede olduğu gibi ona da müsaade etmişlerdi...

Mustafa Yegâne ismindeki kahveci kızın ailesinden çok kimse Türkiyeye gelmek istiyordu...

Zaten Adakalede kime sorsanız.. Ana vatan hasreti içindeydi..

... ...

... ...

«— Bu gidişle bizim çocuklarımız da Gagavuz olacak Adakale sulara gömülünce bizler Romanya'da, şuraya, buraya dağılacağız... Halbuki asırlardır hep beraberiz!.. Kızlar Gagavuz Türkleriyle evlenecek... Oğlanlar ya Rumen ya da Gagavuz kızı alacak.. Adakaleli nesli tükenecek... İşte buna yüreğimiz dayanamıyor...»

Adakale'de konuştuğum Türkler hep aynidertten mustariptiler... Dağılacağız, kaybolacağız.. Gagavuz olacağız!..

Gagavuzlar aslında hepsi birer halis Türkdü. Asırlarca önce Hıristiyan olmuşlardı. Ve umumiyetle Dobruca bölgesinde yaşıyorlar, aralarında Türkçe konuşuyorlardı...

... ...

... ...

Adakale Türklerini.. Tuna üzerindeki bir küçük adada, asırlardır mücadele eden ve koskoca tarihimizden bir avuç hatıra olarak kalan, şu 500 Türkü ana vatanda barındırmak, onların acılarını, hasretlerini dindirmek acaba mümkün olmaz mı? Doğup, büyüdükleri o tahta kaşık büyüklüğünde adadan, buraya gelince mesut olurlar mı bilmiyorum... Ama, istiyorlar... Türkiye hasretiyle yanıyorlar... Gelsinler ve dedelerinin koptuğu gövdeye yerleşsinler...

Romenler ve Romen hükûmetleri; aralarında yaşıyan Türklere daima yakın alâka göstermiş,

onları kendi vatandaşlarından hiç ayırt etmemiş... Bunu Adakale'liler de, Dobruca Türkleri de her fırsatta söylüyorlar...

Ancak evi barkı orada kalacak olan bu insanları beş parasız bırakmak, mallarının bedelini kendilerine vermemek, herhalde eski dost Romen idarecilerinin aklından geçmemektedir... Esasen bu İnsan Hakları Beyannamelerine de aykırı bir tutum olur!..

Yugoslavlar, Romen hükûmeti emrine, Baraj için tahliye edilen beher ev ve bahçe karşılığı 3.000 dolar vermiştir. Pek tâbii alâkalılar bunu sahiplerine ulaştıracaktır...

... ...

... ...

Bir tarih sulara gömülüyor!.. Evet ama o kıymetli, o zafer destanlarıyla dolu tarihin son hatıralarını yaşatmak bize düşmez mi..

Adakaleden içim yanarak hüzünle ayrılıyorum... Kulaklarımdan onların sesleri çıkmıyor...

— Bizi burada bırakmayın... Ana vatana alın!..

Ve sonra hafızama âdeta nakşolmuş gibi Üstad İsmail Habibin sözleri :

«— Yârinden ayrı düşen ada; bayraksız vatan parçası. Ne yapalım, artık adın bayrağındır. İki yüz evdeki bin Türk, hâlâ aralarında bir yabancı yok; biri binken, bini bir gibi; lâkin gurbette millet. Hâfızalarımız bu adayı Tuna gibi kucaklasın. Burası orasıdır. Ağyar unuttuğunu hatırladı, yâr unutacak mı? Nisyan iki makberlerin en sefilidir...»

SON

Niğbolu'nun asil kadını Zehra Nine...

Delicrmanlı şampiyon Osman Duralief ile Hüsnü Fazlı İbrahimof...

Vidinde meşhur Pazavantoğlu camii...

Şumnuda Ali Osman Ağa ile diğer yaşlı Türkler...

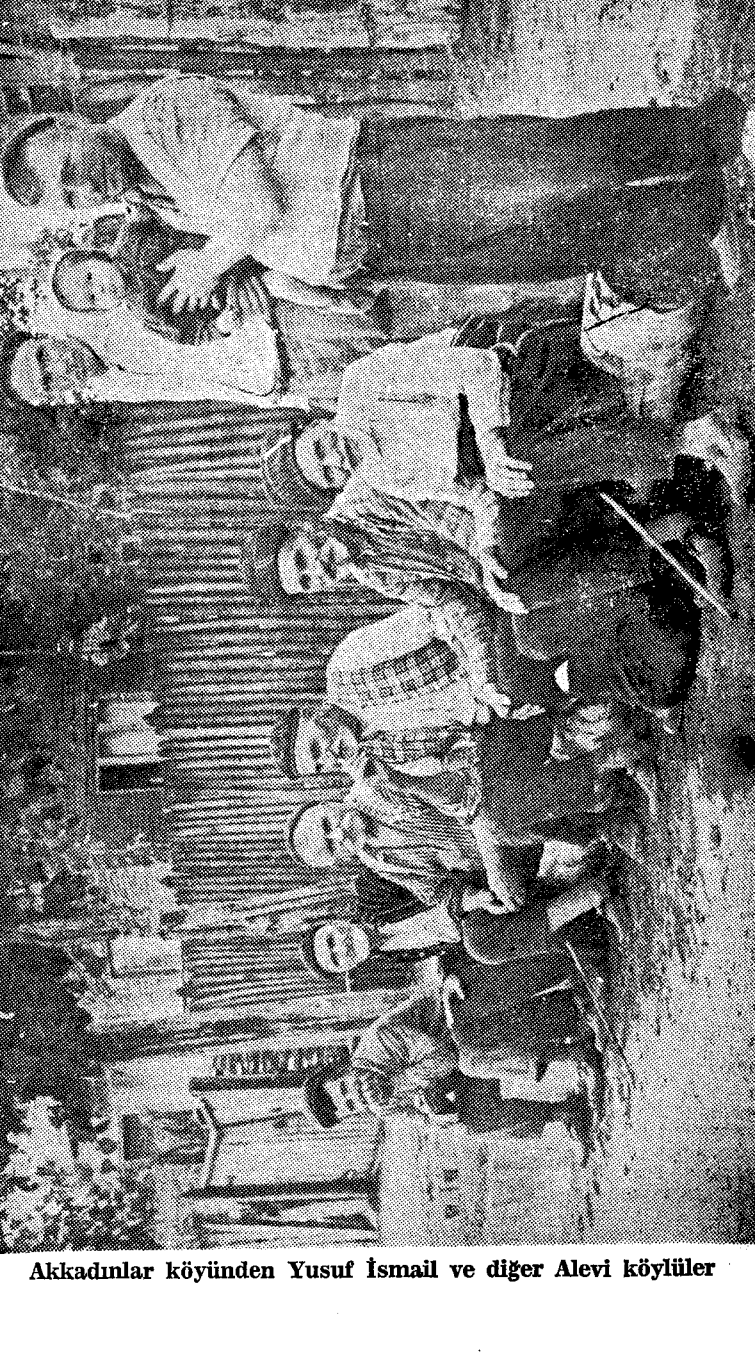
Varnaya gezmeye gelen köylü Türk kızları

Şumnuda Tombul cami önünde Türkler...

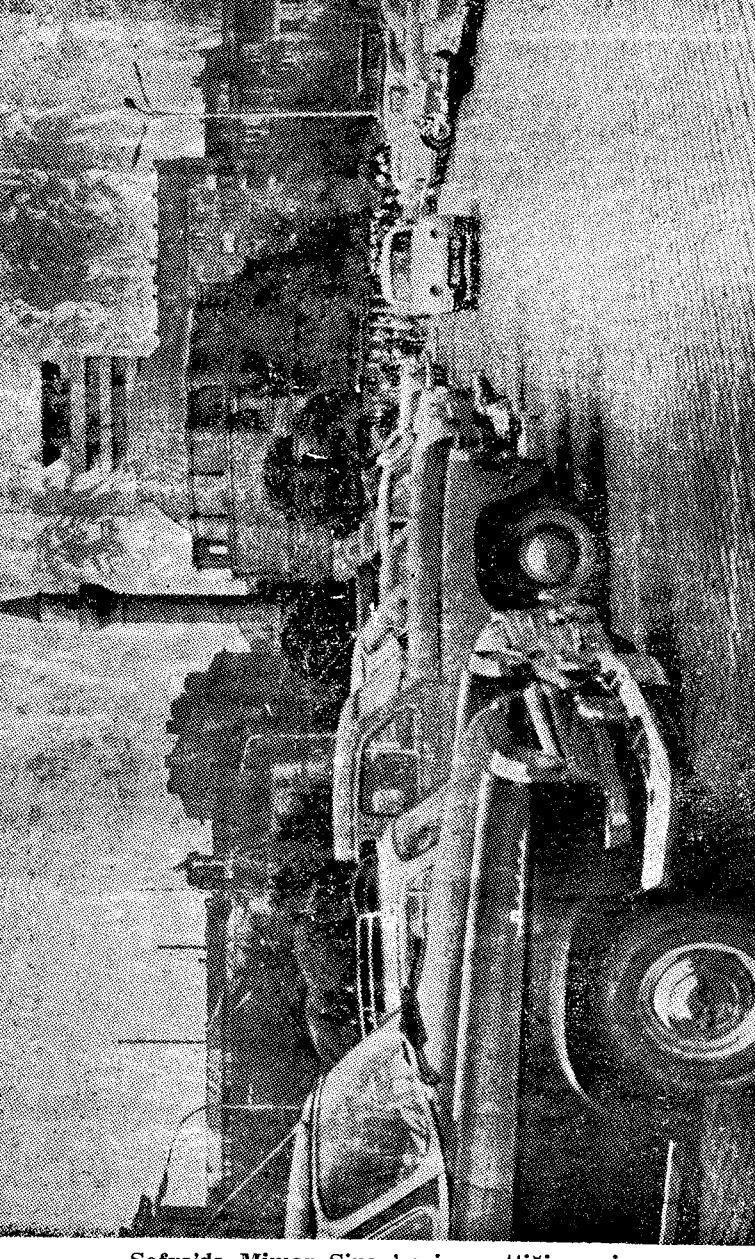
Silistre'nin Akkadınlar köyünden 89 yaşında Yusuf İsmail ve diğer köylüler

Akkadınlar köyünden Yusuf İsmail ve diğer Alevi köylüler

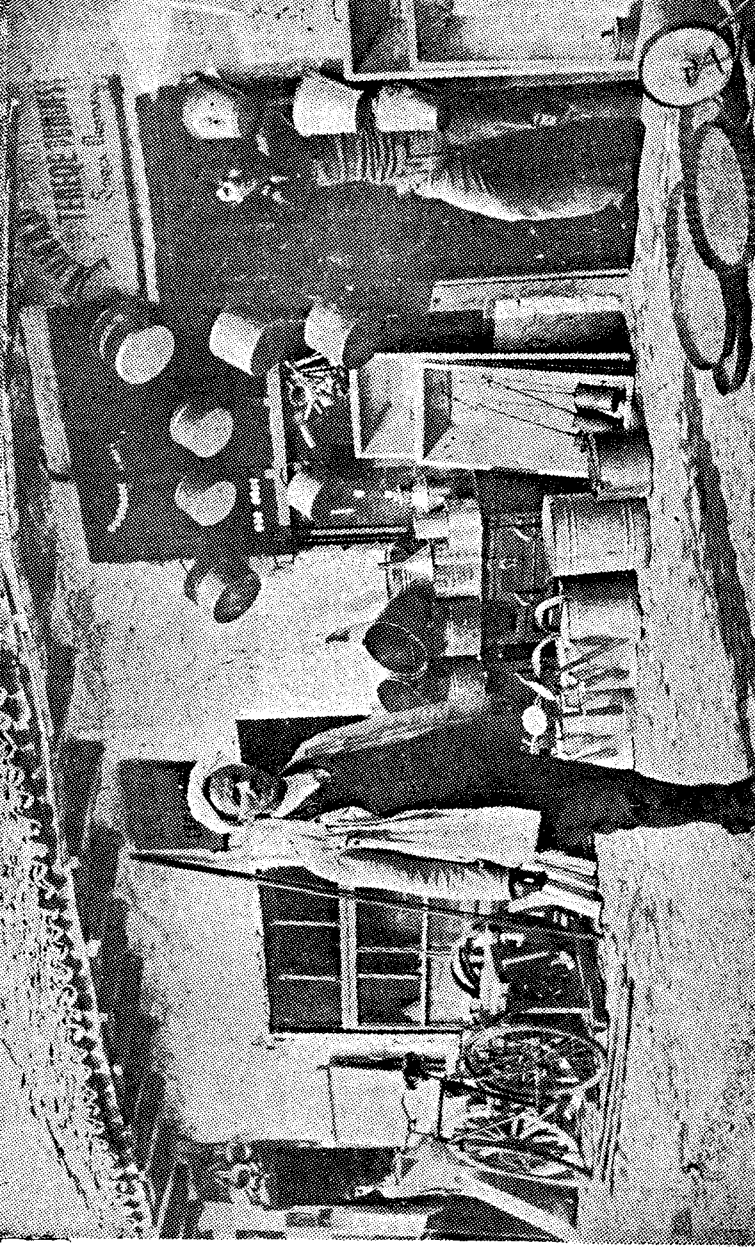
Silistrede tütün dizen Türk kızları

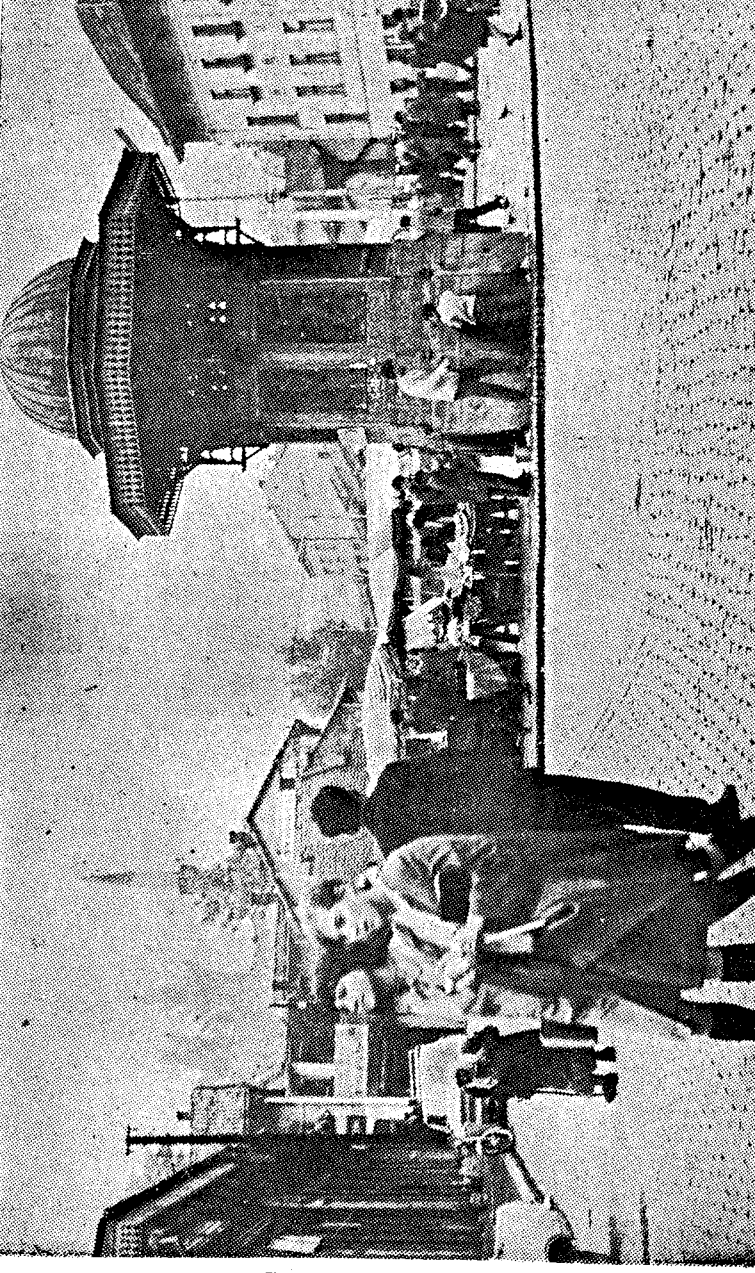
Sofya'da Mimar Sinan'ın inşa ettiği cami

Küçük Kaynarcada muahede imzalanan sarayın yerine şimdi bir çeşme yapılmış!

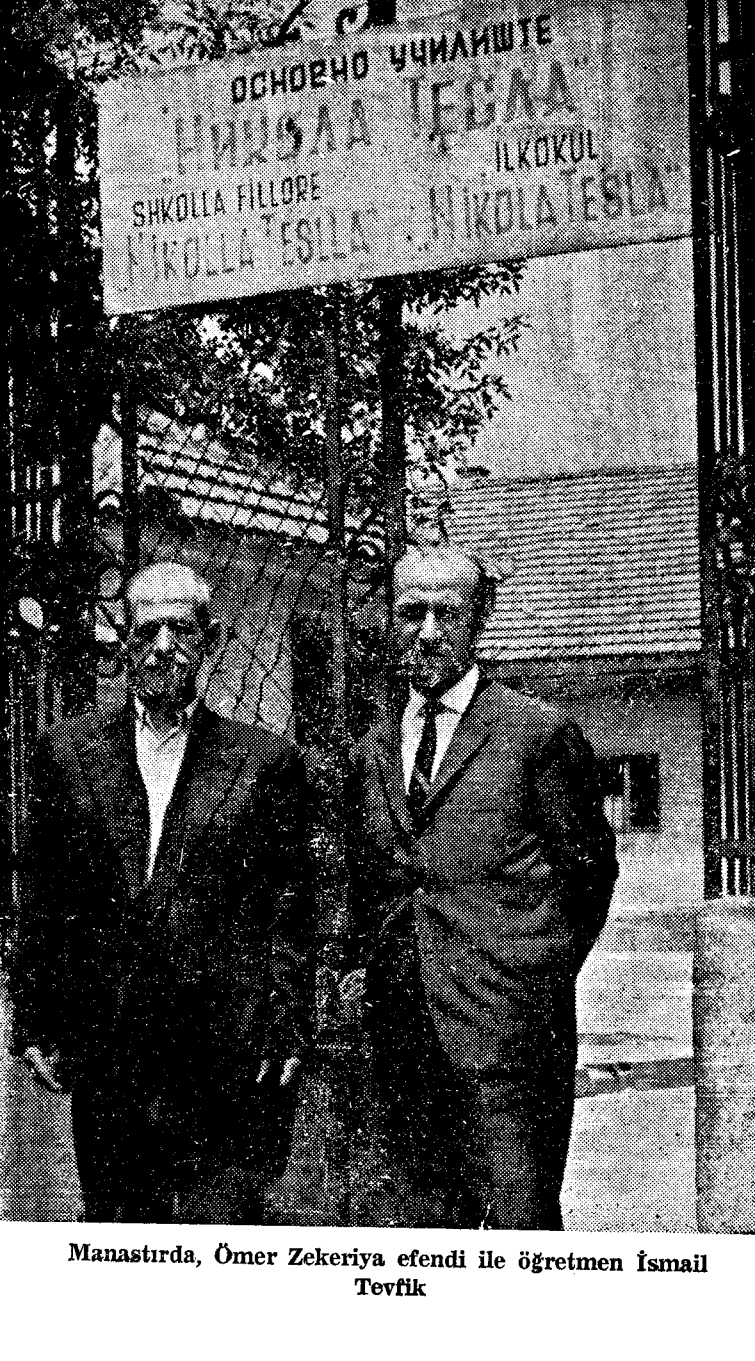
Priştine'de Müslüman Çarşısı

Saraybosna'dan bir köşe

Prizrende Rüfaller Tekkesinde sohbet eden Türkler

Manastırda, Ömer Zekeriya efendi ile öğretmen İsmail Tevfik

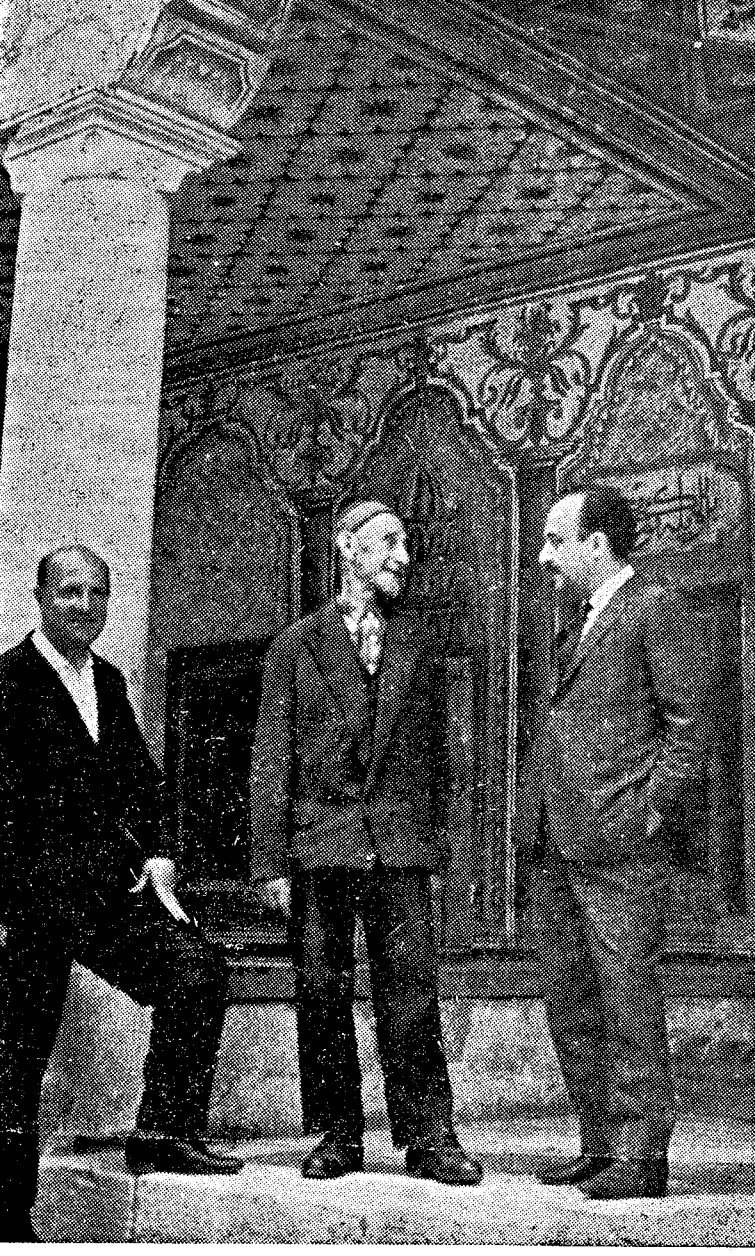
Belgrad'da Türklerden kalma saat kulesi...

Kosova'da Sultan Murat Türbesinin önünde Haşim Ağa

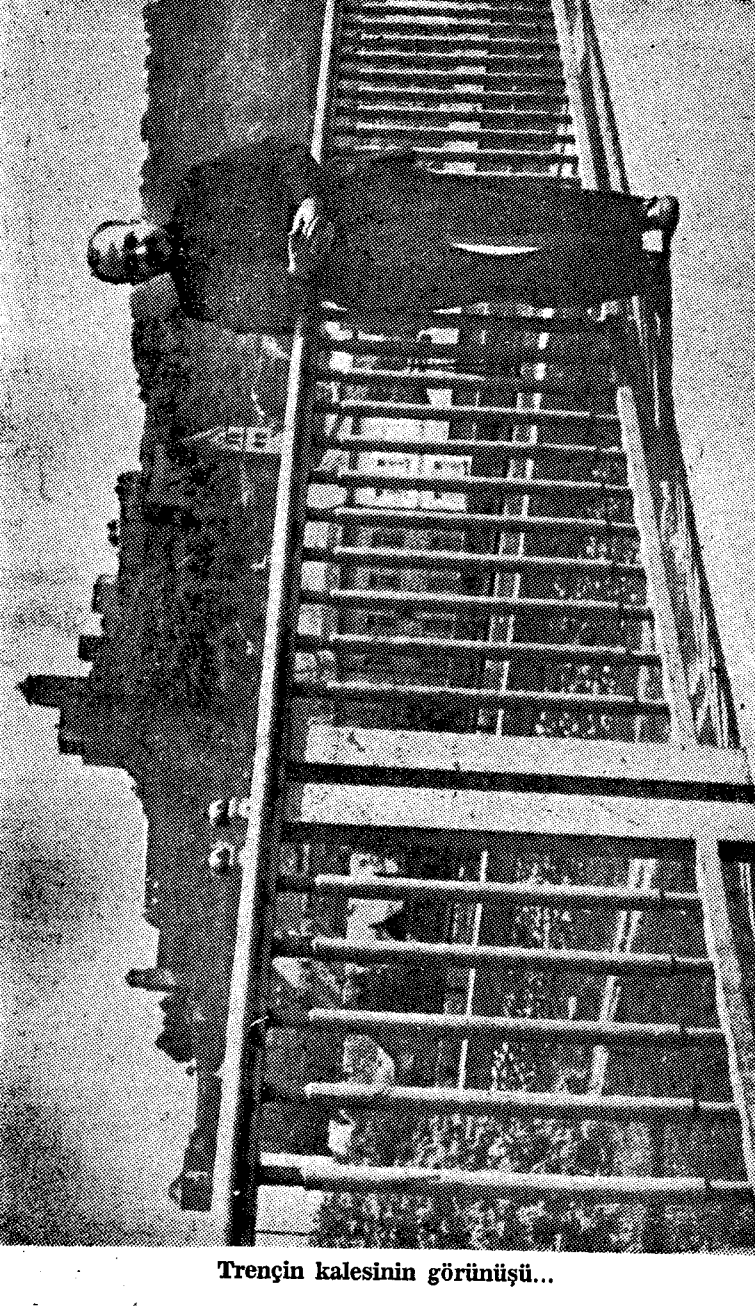
Üsküp'te bir ilkokulda öğretmen Nermin Emin ve Türk öğrenciler

Kalkandelen Camiinin önü...

Selânik'de Atatürk'ün doğduğu ev

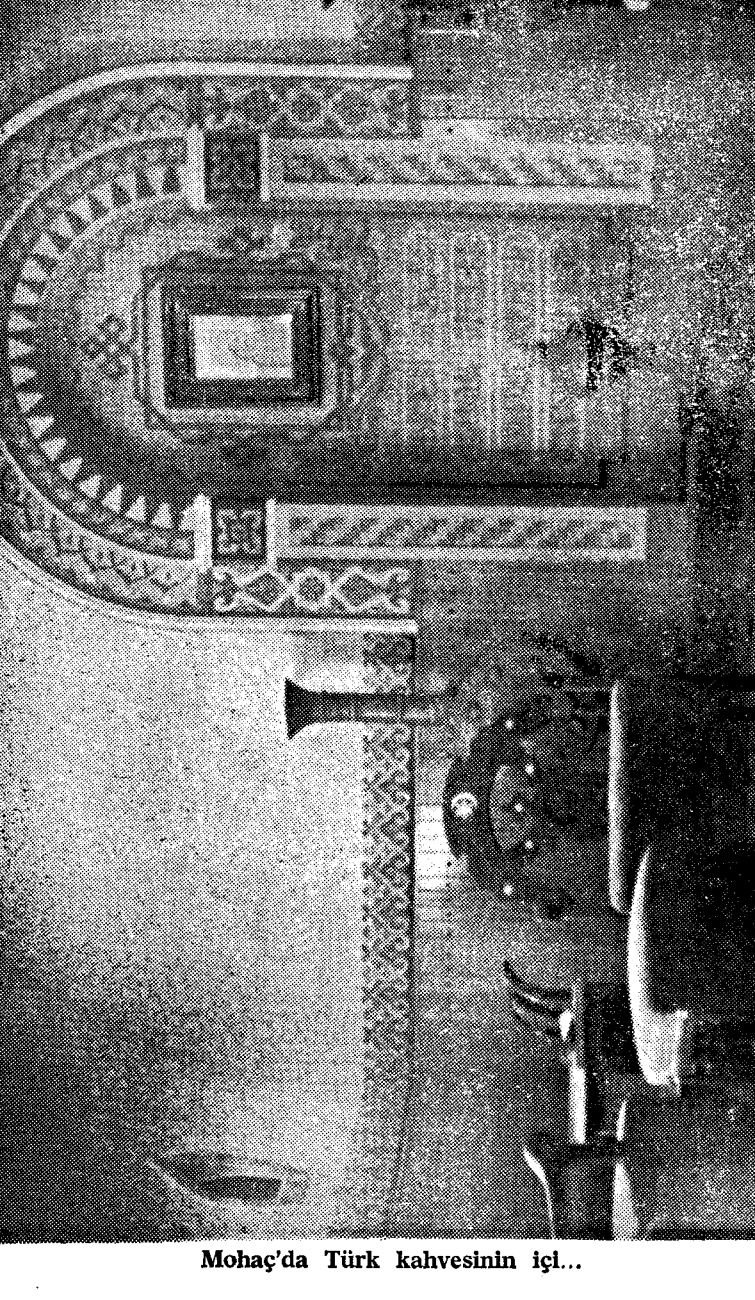
Trençin kalesinin görünüşü...

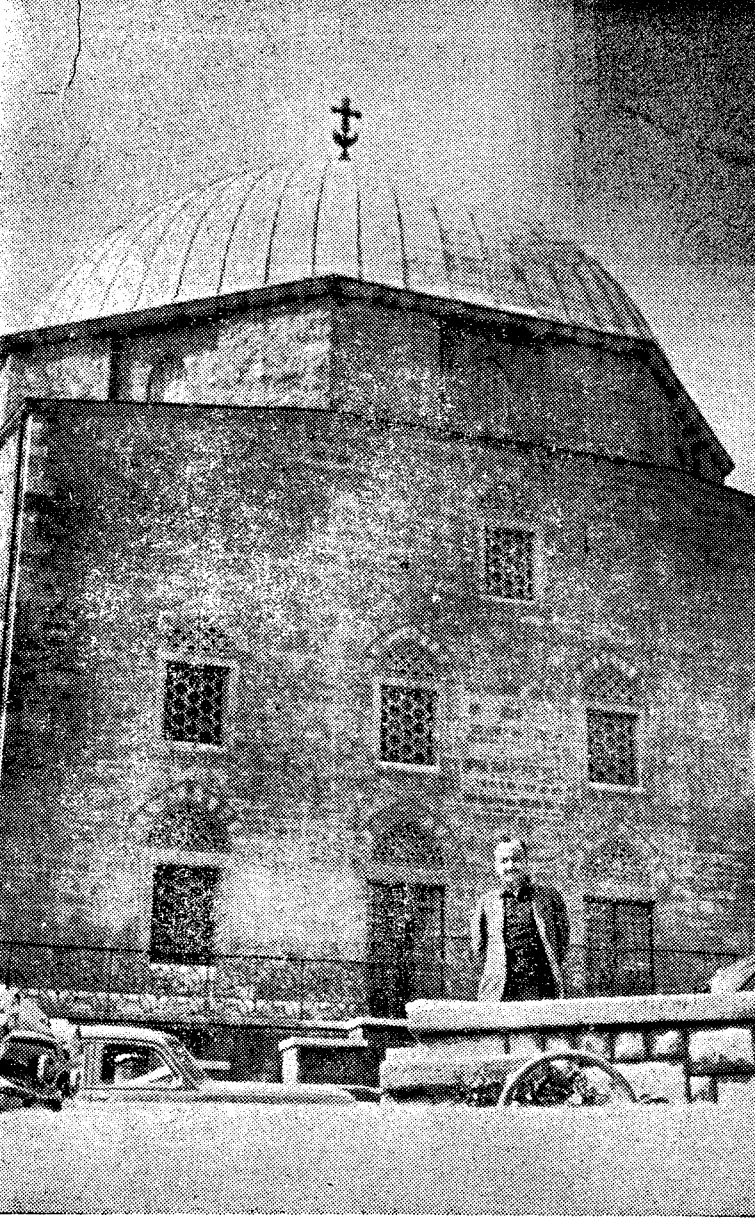
Trençin'de «Aşk kuyusu» önünde Gabriella Anarovski ve Yılmaz Çetiner

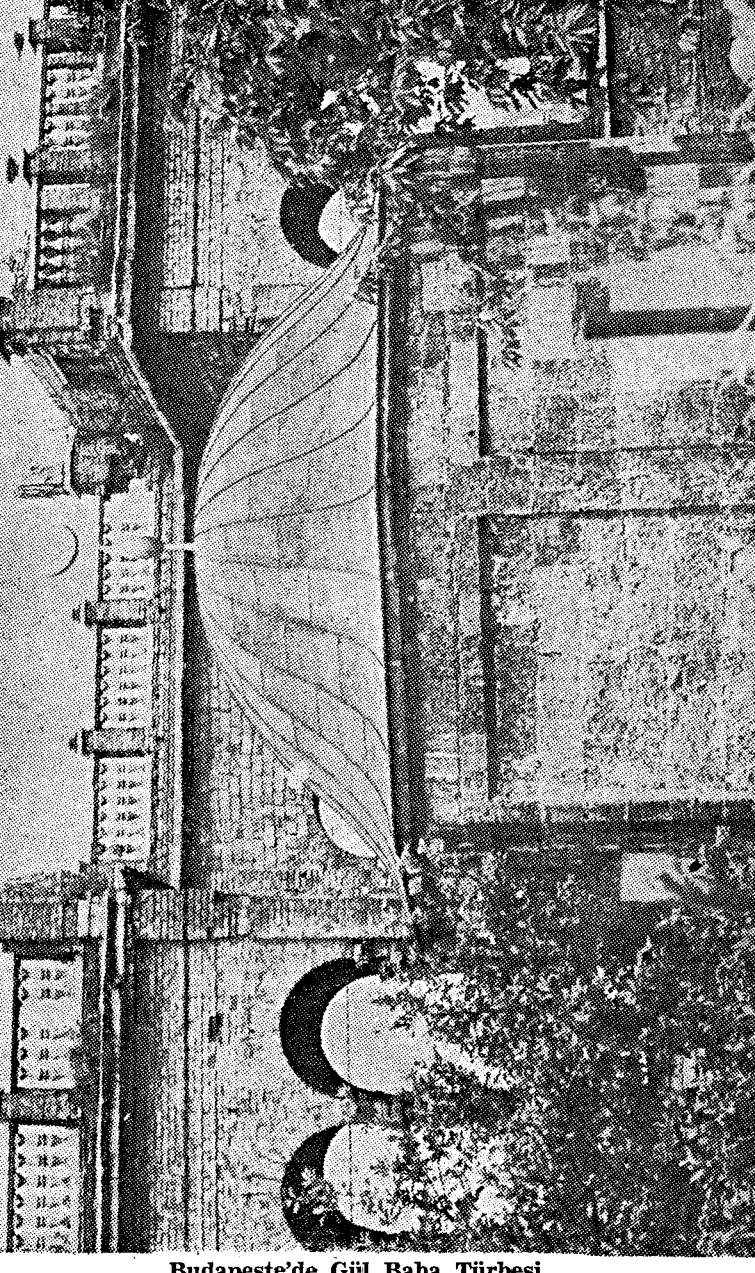
Estergon kalesinin nöbetçi kulübesi...

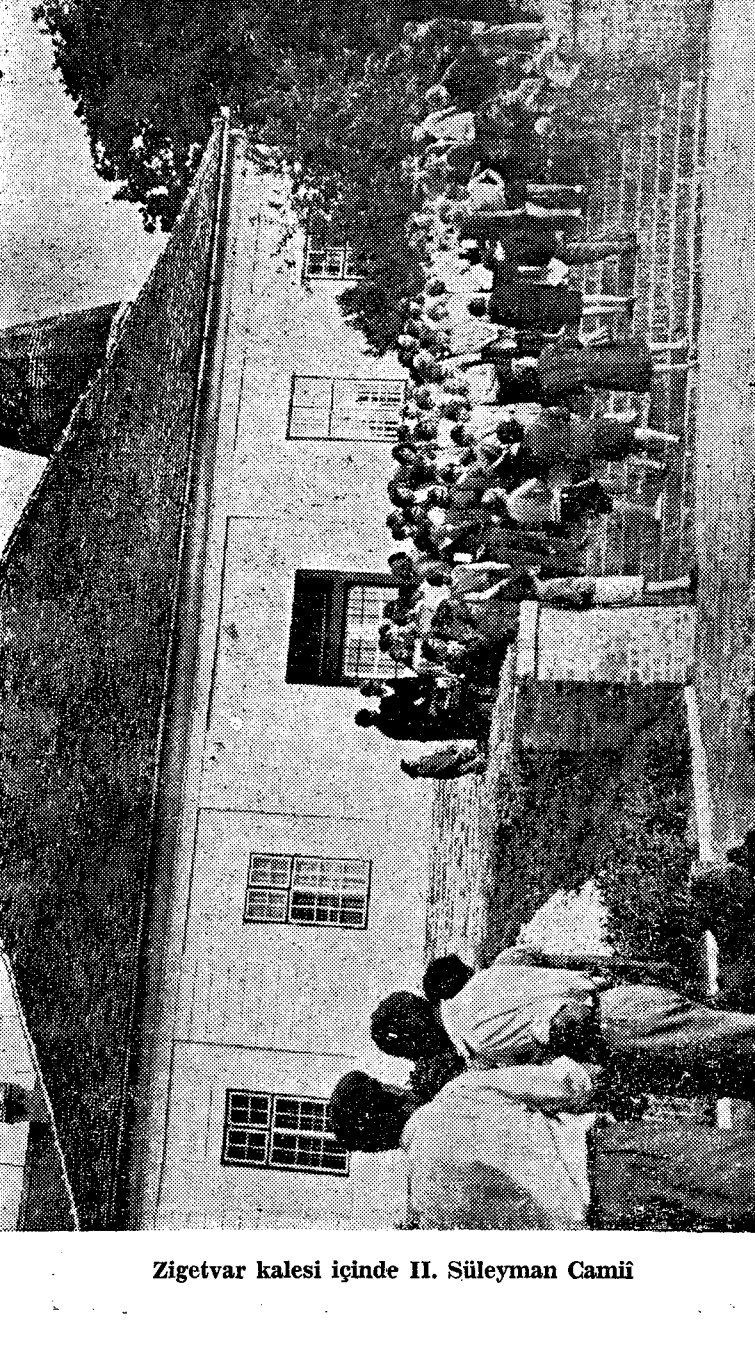
Mohaç'da Türk kahvesinin içi...

Pecs'de Mavi kubbeli cami şehre heybet veriyordu

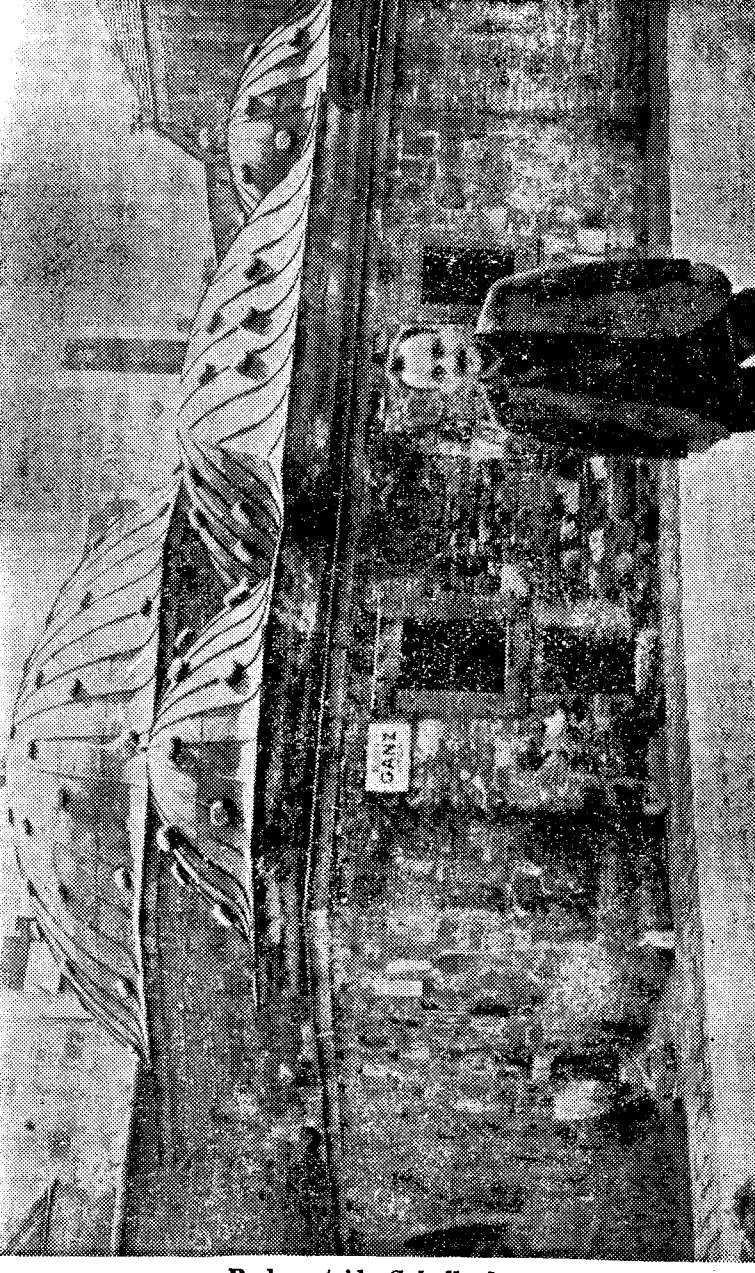
Budapeşte'de Gül Baba Türbesi...

Zigetvar kalesi içinde II. Süleyman Camiî

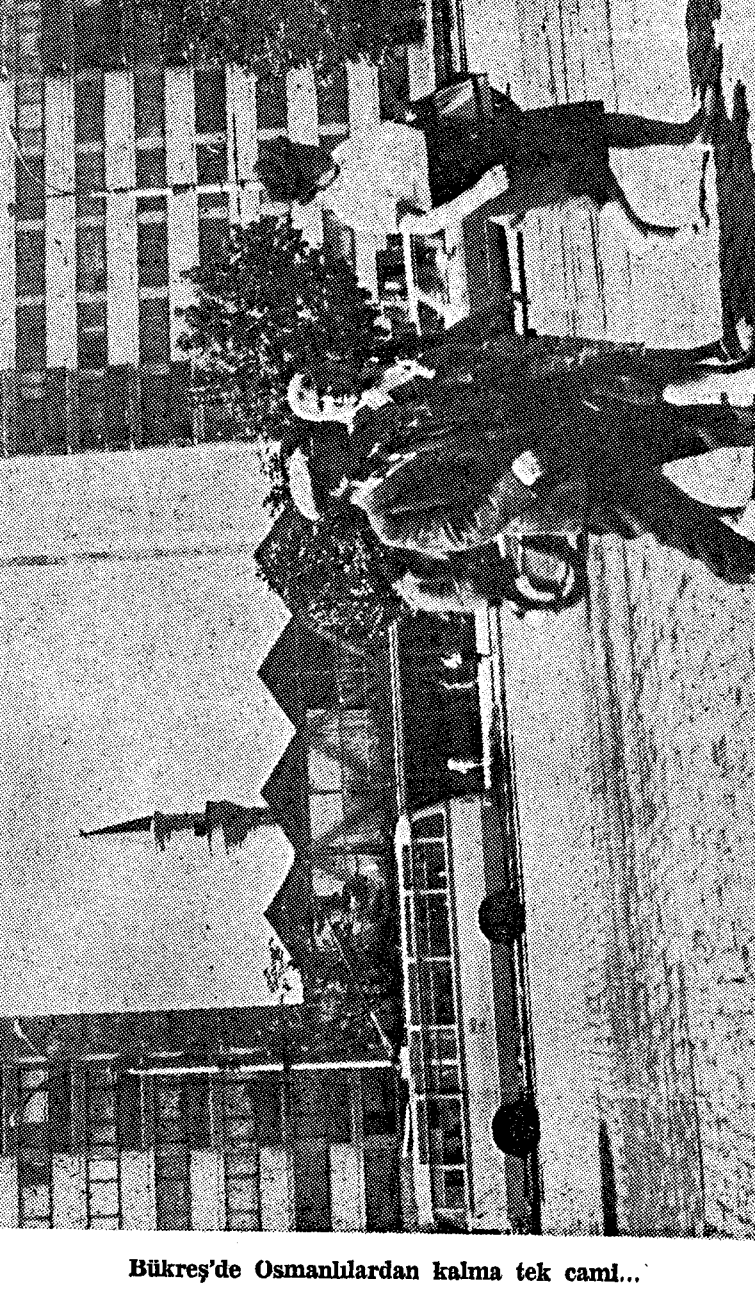
Makedonya Başbakan Yardımcısı Kemal Seyfullaf, Üsküp Başkonsolosumuz Muzaffer Görduysus ve Yılmaz Çetiner

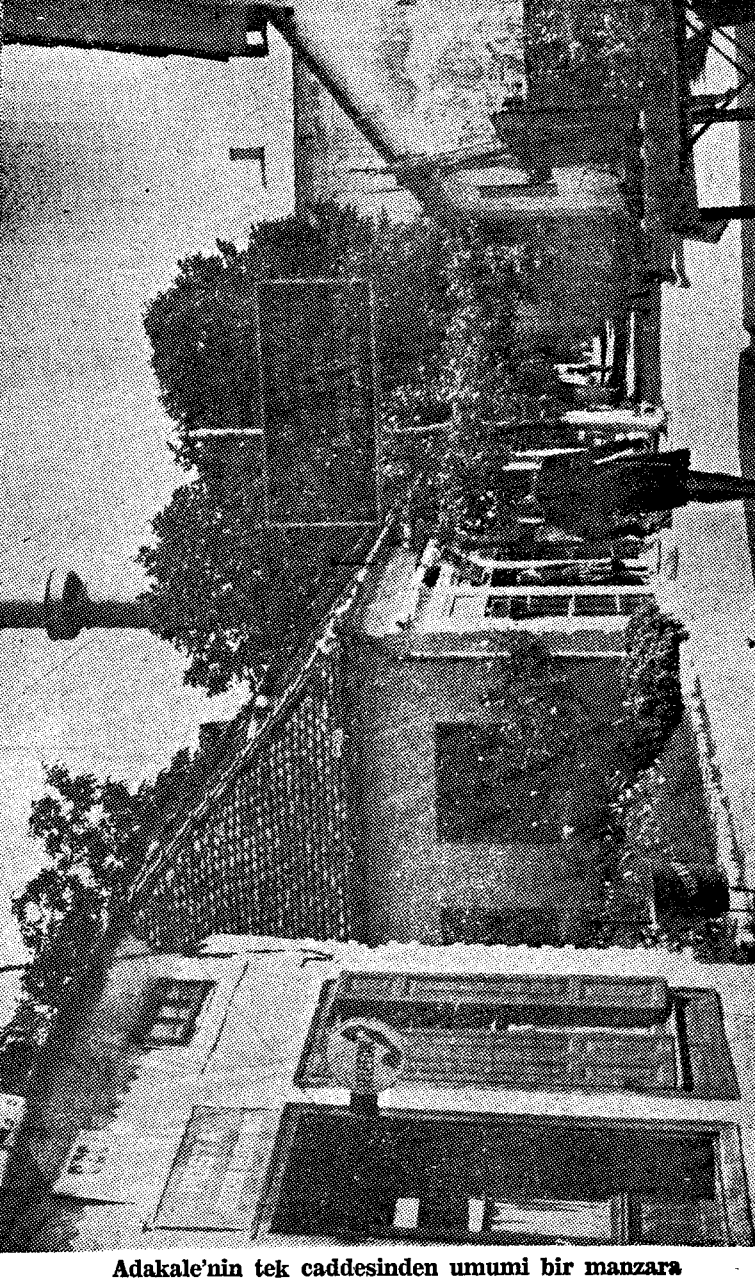
Budapeşte'de Sokollu hamamı...

Bükreş'teki Türk Şehitliğinde Kurmay Yarbay Ziya Güven ile Yılmaz Çetiner

Bükreş'de Osmanlılardan kalma tek cami...

Adakale'nin tek caddesinden umumi bir manzara

Adakale'de eski bir Türk evi ve Türk kadınları

Adakale'de kahvenin önünde toplanan Türkler...

Vidin'in eski Belediye Başkanı Mahmut Mehmedof bir propaganda panosunun önünde...

Yılmaz Çetiner 1927 yılında Zonguldak'ta doğdu. Gazeteciliğe 20 yaşında başladı. O günden bu yana, muhabirlik, yazı işleri müdürlüğü ve yazarlık yaptı. CUMHURİYET Gazetesinde yayınlanan «İnanç sömürücüleri - Nurcular arasında» seri röportajı ile 1964 yılının Gazetecilik Başarı Armağanını aldı.

CUMHURİYET'te çıkan, «Amerikan yardımı ve gerçekler» adlı 3 yazısıyla «MİLLET YAPAR» kampanyasını hazırlıyarak yurdun her köşesinde büyük heyecan yaratan Yılmaz Çetiner, bununla 1965; daha sonra, «Bilinmiyen Arnavutluk» seri röportajı ile 1966 yıllarının Gazetecilik Başarı Armağanlarını üst üste kazandı.

Çetiner, bugün de CUMHURİYET Gazetesinin yazarlarındandır.

Başnur Matbaası

Fiyatı : 10 Lira